

J
E Z I K

in
lovstvo

998500140

ISSN 0021 - 6933 LETNIK XXXIX 1993/94 ŠTEVILKA 2-3

VSEBINA

Razprave in članki	55	<u>Zinka Zorko</u> <i>Dialektizmi v Prežihovi zbirki Samorastniki</i>
	65	<u>Simona Kranjc</u> <i>Vplivi na ljubezensko tematiko in erotiko v Ingoličevih predvojnih romanih</i>
	71	<u>Marjan Štrancar</u> <i>Groteskno v Prežihovem Boju na požiravniku</i>
Metodične izkušnje	79	<u>Zoran Božič</u> <i>Problemski pouk književnosti</i>
Iz moje delavnice	90	<u>Boža Krakar-Vogel</u> <i>Novejši slovenski pogledi na pouk književnosti kot dejavnik sooblikovanja njegovih smotrov, metod in vsebin</i>
Ocene in poročila	92	<u>Darinka Jocič-Ambrož</u> <i>Andrijan Lah: Pregled književnosti I, II</i>
	94	<u>Metka Kordigel</u> <i>Kako spodbujati branje v šolskih klopeh</i>
Gradivo	96	<u>Vilko Novak</u> <i>Spis Vinka F. Kluna o slovenskem slovstvu</i>
Zapiski	100	<u>Vladimir Osolnik</u> <i>O XI. svetovnem kongresu slavistov v Bratislavi</i>
Prejeli smo v oceno	106	

Jezik in slovstvo

Letnik XXXIX, številka 2-3
Ljubljana, december 1993/94

ISSN 0021-6933

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številčk)

Izdaja: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana

Uredniški odbor: Alenka Šivic-Dular (glavna in odgovorna urednica), Aleksander Skaza, Jože Pogačnik, Marko Juvan, Miha Javornik (slovstvena zgodovina), Zinka Zorko, Tomaž Sajovic (jezikoslovje), Boža Krakar-Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Lojze Tomc

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: VB&S d.o.o., Milana Majcena 4, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, Ljubljana 61000

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina 1200 SIT, cena posamezne številke 200 SIT, dvojne številke 250 SIT, za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 600 SIT. Letna naročnina za evropske države je 20 DEM, za neevropske države pa 26 DEM.

Naklada 2100 izvodov.

Revijo gmotno podpirata Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Po mnenju Ministrstva za informiranje RS, št. 23/187-92, z dne 18. 3. 1992, revija šteje med proizvode informativnega značaja, za katere se plačuje 5%-ni davek od prometa proizvodov.

Zinka Zorko
Pedagoška fakulteta Maribor

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Samorastniki.08
UDK 808.63-087(497.12 Koroška)

Dialektizmi v Prežihovi zbirki Samorastniki

Sporočila se med drugim ločujejo med seboj po tem, ali sporočevalec z njimi razodeva tudi svojo čustveno in sploh subjektivno plat ali skuša biti "objektiven" (subjektivizirana in objektivizirana sporočila). To se dosega z ekspresivnimi izrazi znotraj določenega sistema oziroma zvrsti ali pa z vnašanjem izrazov iz drugih zvrsti, npr. iz narečja v knjižnojezikovna besedila.

Lovro Kuhar je govoril koroško mežiško narečje, zato bodo najprej predstavljene bistvene glasoslovne in oblikoslovne značilnosti kotuljskega govora. Sam je večkrat izjavil, da svoje zgodbe upoveduje najprej v narečju, ki ga v ustvarjalnem pisanju prestavlja v knjižni jezik.

Mežiščina je izgubila za koroško narečno bazo značilno razliko med nizkim in visokim tonemom, torej med akutom in cirkumfleksom, besedna intonacija je padajoča, ohranja pa se pojoča stavčna melodija.

Dolgi naglašeni samoglasniki so: *i*, *u*; *i:ʔ*, *u:ʔ*, *ɛ*;, *o*;, *e/ɛe*;, *o/ɔo*;, *a*;, *ʔr*. Diftong *i:ʔ* je refleks za stari dolgi jat in za etimološki *e*: *g'ri:ʔx*, *'li:ʔs*, *s'li:ʔp*; *'li:ʔt*, *'pi:ʔč*; diftong *u:ʔ* zastopa dolgi etimološki *o*: *'bu:ʔx*, *'mu:ʔč*, *'nu:ʔs*. Dolgi ozki *ɛ*: je refleks za dolgi polglasnik, za dolgi nosni *ɛ*, za staroakutirani jat v dvozlžnicah in za novoakutirani *e*: *'dɛ:jn*, *'wɛ:s*; *w'sɛ:xnawa*, *'mɛ:ša*, *g'lɛ:da*, *'pɛ:t*, *'zɛ:be*, *'dɛ:tela*; *b'rɛ:za*, *'cɛ:sta*, *'mɛ:sto*, *'pɛ:na*; *nɛ:so*, *'pɛ:ko*, *'rɛ:ko*. Dolgi ozki *o* je naslednik dolgega nosnega *q* in novoakutiranega *o*: *k'wɔ:p*, *'rɔ:p*, *'sɔ:t*; *'dɔ:ta*, *'xɔ:ja*, *'nɔ:sim*, *s'kɔ:da*. Široki *e*: ima za alofon drseči diftong *ɛe*;; zastopa pa umično naglašeni *e* in staroakutirani jat v trizložnicah: *'te:ta*, *'že:na*, *'ne:sem*; *re:kwa*, *'mɛ:tat*, *'rɛ:zati*, *'dɛ:wat*, *'li:ʔt* - *'lɛ:da*. Široki *o* se lahko izgovarja tudi diftongično kot *ɔo*;; pojavlja se kot refleks za umično naglašeni *o* in za novoakutirani *o* v zadnjem zlogu: *'ko:tu*' *kɔo:tu*, *'ko:za*' *kɔo:za*, *'ɔo:sa*, *'kɔo:nc*, *'čɔo:k*, *'kɔo:š*, *'pɔo:t*, *s'rɔo:k*.

V kotuljskem narečju se *a* ne labializira: *d'wa*;, *g'ra:t*, *k'ra:l*, *p'ra:x*.

Kratki naglašeni samoglasniki *i*, *u*, *e*, *o*, *a*, *ʔ* so nastali iz izhodiščnih kratkih ali pa so postali naglašeni po naglasnih umikih v zadnjih stotletjih; pojavljajo se lahko v vsakem zlogu. Slišimo jih zlasti v naslednjih oblikoslovnih kategorijah: v oblikah knjižnega mešanega naglasnega tipa: *'nu:ʔč* *'noči*, *'pi:ʔč* *'peči*, *'li:ʔt* *'le:da na* *'ledu*, *'bu:ʔx* *'bɔo:ga x'* *bogu*, *'maso*, *č rowo* *čre'* *wi:ʔsa*, *'jɔme* *imɛ:na*; *'pɛ:ko* *'pe:čem*, *'pɛ:kwə*, *'pekwo* *'pekli*; tako še *'neswo* *'nesli*, *'čuwo* *'čuli*; v oblikah premičnega naglasnega tipa: *'wečɛr*, *'wuxo* *u'* *šɛ:ta*. Polglasnik se pojavlja kot refleks za kratki *i*, umično naglašeni *e* in redko polglasnik: *'mɔš*, *'nɔt*, *'tɔč*, *'cɔgan*, *'zɔt*, *u'* *mɔt*, *d'ɔwo*, *'sɔno*; *'dɔš*. Kratki *a* je zastopnik kratkega polglasnika in umično naglašene nosnega *ɛ*: *'badet*, *'magwa*, *'paku*, *'pas*, *s'tabɔr*; *'maso*. Nenaglašeni samoglasniki kažejo nagnjenost k redukciji v polglasnik, zlasti nenaglašeni *i*; nenaglašeni *o* (tudi iz polglasnika) je zelo ozek: *'gɔ:bɔc*, *'kɔ:sɔc*, *'pɛ:tɔk*.

V soglasniškem sistemu je najbolj opazno t.i. švapanje, to je premena nekoč trdega *l* pred samoglasniki *u*, *o* in *a* v *w*: *b'wago*, *k'wɔ:p*, *'me:twə*, *'di:zwawa*. Narečje ne pozna ustničnozobnega *v*, govori se le dvoustnični *w*. Končni zveneči mehkonobnik *g* se premenjuje v *x*: *'bu:ʔx*, *'nu:ʔx*,

'ru:ɔx, s'ni:ɔx, w'ra:x. Samoglasniški *ɣ* je dal o:u: 'bo:uxa, 'wo:uk, 'wo:una, samoglasniški *r* pa ɔr: ɔr'dɛ:č, 'pɔrt, s'mɔrt. Kot protezi se pojavljata *j* in *w*: 'jɔgwa, 'jɔme, 'jɔspa, 'woš, 'woni. Kot rimezni so ohranjene oblike: 'mi:ɔsnɔc, 'pa:jenčna, 'vi:nč. Znano je t.i. štekanje pri kazalnih zaimkih in prislovih: š'ta:k, 'š'ti, 'š'ta, š'tam, š'to:di.

V oblikoslovju je kotljsko narečje ohranilo večino starejših kategorij; ima vse tri spole v ednini, v množini je izgubilo srednji spol; ohranjena je dvojina; pridevniki srednjega spola ohranjajo staro skrčeno določno obliko: lepoje → lope.

V moški sklanjatvi se v mestniku ednine pojavlja poleg u-jevske končnice tudi i-jevška (pɔr 'mi:ɔsnɔci), v orodniku ednine pa samo u-jevška končnica: b'rat b'ra:ta b'ra:tu b'ra:ta pɔr b'ratu z b'ratu. V množini so v D, M in O končnice: -am -ax -ami. V ženski a-jevski sklanjatvi je orodniška končnica -i nastala iz orodniškega -oj pod štajerskim vplivom. Mestnik in orodnik dvojine sta enaka: pɔr 'že:nama z 'že:nama.

Samostalniki srednjega spola so v ednini ohranjeni v celoti, v množini pa prehajajo med ženske samostalnike, podaljšani s -t- pa se maskulinizirajo: 'oko; o'či:ɔso o'či:ɔsa, d'wi:ɔ o'či:ɔsi, 'li:ɔpe o'či:ɔse; 'wuxo u'šɛ:ta, d'wi:ɔ u'šɛ:ti, 'do:uɣe u'šɛ:te; 'ja:jce jaj'čɛ:ta; 'te:le 'te:wata, d'wa: 'te:wata, t'ri: 'te:wati.

V pridevniški sklanjatvi ima moški in srednji edninski roditeljski končnico -iga: 'wa:xkiga 'de:wa. Za srednji spol je ohranjena skrčena stara določna oblika: 'lope maso, š'to:ke 'de:wo.

Glagol ima le priponsko spregatev, zato tudi oblike 'bote, 'wi:ɔte, 'ji:ɔte, g're:te, 'da:te. Ob spreminjanju glagolskih oblik se pri glagolih z nedoločniško pripono -ni- in sedanjiško -ne pojavlja pripona -na- v deležniku na -l-: w'zi:ɣno w'zi:ɣnawa w'zi:ɣnali. Posebnost so naglasne razlike kot posledica ali mladega naglasnega umika ali pa so akutirani samoglasniki v trizložnicah ostali kratki. Ta pojav je značilen za nedoločnik in za deležnik na -l- v množini: 'rɔčt: 're:čɛm, 'rɔči, 're:ko 're:kwa 'rakli; k'wat: 'kɔ:lem, 'koli, k'wau k'wa:wa k'wali; wm'rɔt: wm'ri:jem, wm'rɔ; čut: 'ču:jem, 'čuj, 'ču: 'ču:wa 'čuli; pɔt: 'pi:jem, 'pi:j, 'pi:u 'pi:wa 'pɔli; mɔslɔt: 'mi:slim, 'mi:sli, 'mi:slo 'mi:slawa; 'pɔsat: 'pi:šɛm, 'pɔši, 'pi:so 'pi:sawa; g'nat: 'že:nem, 'žɔni, g'naɣ g'na:wa g'nali; 'dat: 'da:m, t'au: 'da:wa 'dali.

Med prislovi najdemo največ okamnin; ohranjene so stare končnice, kazalni zaimki, stari leksemi; slišati je tudi štekanje; deiktiki -j na koncu prislova izginja: 'ke:, 'š'to, š'tole, š'tam, z'go:ra, s'po:da, 'gɔra, 'kam, 'tɔ:ta, 'gɔrta, 'gɔrsa, 'santɔr, 'tantɔr; ko:da:, 'wu:ɔɗɗ 'podnevi, 'd'ri:ɔwɔ, 'wɔgret; š'tɔk.

Lovro Kuhar je pisal v knjižnem jeziku, glasoslovno posebnost koroškega govora je zavestno opuščal. Črpal pa je iz bogatega koroškega besedišča, vpletal v pripoved stalne besedne zveze, izreke, ljudske modrosti, med Kotuljci še danes žive primere, posebitve in zamenjave pomenov. Dialektizmi bodo tu predstavljeni po besednih zvezah za vsako novelo posebej.

I.

S a m o s t a l n i k i, vzeti iz narečja, so najštevilnejši v **Boju na požiralniku**: aherci 'pristrešje na koncih slemena, šopi'; birn posevte - biren, birenj 'posoda za merjenje žita, ustreza 60 kg'; čepun s kamnom 'vodir, oselnik'; dimnica 'črna kuhinja'; od tistih dob 'od tedaj'; gare mn. 'ročni voz na dveh kolesih'; pol goži 'usnjena vez ali trta, ki spaja dele orodja'; slabotno grčanje 'ječanje'; gumno 'skedenj, prostor za mlačev'; iberžnik 'hlapec za različna dela (nem. über=čez)'; kajžar 'prebivalec v kajži - bajti, ki ni njegova last'; krvavec (vol, ki urinira kri); les 'gozd'; merjasec 'plug z dvema lemežema'; odrina 'steljnjak, lopa, kjer se spravlja stelja'; oplaz 'nezoran del njive'; ogon (bradavice) 'leha'; orička 'kovinsko strgalce za plug, knj. otka'; obližje 'najbližja okolica'; podfarca 'lokalija'; pogača 'vzhajano testo z nadevom'; prizemnikovec 'del stebela pri korenini'; prhovina 'kar je prhlo'; pisker 'lonec'; ral 'oranje, zorana zemlja'; vigred 'pomlad'; vigredne rože 'pomladanske rože'; vlaka 'vlačenje'; (Dihurjev) svet 'zemlja'; (Dihurjeva) zdrtost 'pretirana delavnost'; žehtar (vode) 'golida, korec'.

Izpeljanke: vršilec dejanja s slabšalno pripono -uh: dremuh, krmuh, požeruh, smrduh; vršilec dejanja s slabšalno pripono -ač: rezrač; nosilec lastnosti -un: mrhun; nosilec lastnosti, ki jo imenuje podstava

-*ec*-ci: *vrhovci, poljanci, dolinci*; prostor, kjer se kaj dogaja: -*išče*: *ječmenišče, repišče*; kraj, kjer je kaj (-šč)-ina: *travniščina, Dihurščina*; snov: *ozimina, prhovina*; manjšalne pripone: -*ček*: *Dihurček*; -*ica*: *strugica*; -*ič*: *vrtič*.

Lastna imena: manjšalna, ljubkovalna pripona -*ej*: *Lekšej, Pungrej/Pungra, bavšej*; feminativ: -*ka* *Dihurka* (tako poimenujejo otroci tudi Miciko, ko dobi uši).

V Boju na požiralniku se pojavljajo lastna imena: *Dihur, Sušnik, Suhovršani (Suhi Vrh), Micika, Neč, Joza, Lonica in Lenoga, Gavžniki*.

Vrabi pridevnikov je manj pravih dialektizmov: *čofast padec, bridki obraz, dihurska lakota, mokrotna goba, nagrbano lice, natrcani cekarji* (*natrcati* 'napolniti, kar se najbolj da'); *nežegnana zemlja* 'neblagoslovljena zemlja'; *živinsko trpljenje* 'nečloveško'; *obpičli hrani* 'ob skopi hrani'.

Največ ekspresivnih narečnih izrazov najdemo v glagolski besedni zvezi, vzeti iz žive govorice: *so rekali* 'so pravili'; *je tekla zibelka* 'otrok se je rodil'; *je kričalo pri bajti pet malih Dihurjev*; *boš zastonjžrl*; *ga je začel rezati* s cepcem; *dekla Mica je odšla mlest*; *neusmiljeno mlatiti*; *prenehal je vekati*; *se je sumljivo grbala*; (*kravi*) *sta sopihali, stegovali jezike in po kolenih kopali dalje*; *se je odhrkal* 'je rekel'; *je odrajtal za dolg*; (*Vola*) *sta začela klapoušiti*; *kri ščije*; *Dihur je vola strgal*; *Na vzhodu se je narekovala luna*; *je zdrknila z gnojnimi vilami na njivo*; *Začel je udrihati s prizemnikovcem*; *so se zakadili v kipečo zemljo*; *izpod čela so sršeli v zijave obraze*.

Glagol *oteti* je enkrat uporabljen v pomenu rešiti: *da bi Bog otel vola*, drugič v pomenu 'odvzeti': *nam bodo očeta oteli*. Nedovršni glagol na mestu dovršnega: *prepelice so plašno utihale*.

Med prislovi so opazni: v narečju še živi *zategadelj*; *vlačila sta samoroč* 'samo z eno roko, z rokami'; *koj po smrti* ... Med meta sta *ole, ole -e in Dih-u-ur*.

Likovne zveze: *dihur dihurški, komaj in komaj, dolgo dolgo ni mogel zatisniti oči*; "*Ne smeš umreti, bavšej, ne smeš!*" V besednem redu se kaže narečna stava v dobesednem navedku, ko je glagolski deležnik za predmetom: "*Zaradi tega, ker je krompir kradel*."

Besede v prenesenem pomenu (primera, posebitev), stalne besedne zveze in pregovori so v narečju žive. V Boju na požiralniku je veliko primer:

a) Človek je primerjan z živaljo: *Zagnal se je v fantina kakor sršen*. *Misli so se mu pa kakor vešče lovile okrog košenine*. - (*Zdirjal je*) *čez njive k sosedu kakor brezumna žival*. - *Toda že četrti dan so kakor jastrebi padli na dvorišče Jaromil, župan in dva žandarja z nasajenima bajonetoma*. - *Vrtali so kakor krta*. - *Sušnik je pridirjal kakor jelen*. - *Ali ste zverine ali kaj?* -

b) Človek je primerjan z rastlino, stvarjo ali pojavom v naravi: "*Kaj, ti osat!*" - *Ko je njegovo truplo* (še živo! opomba Z. Zorko) *postalo kepa neodpornega kvasu* (rodilnik ednine po stari ujevski sklanjatvi) (...). - *Dihurji so se kakor sence potikali* (...). - *Kakor vihra je Dihur pridirjal s polja* (...) - *Noč je svetla kakor dan* (...) - *Kakor bi naznanjal hudo uro, je že od daleč vpil* (...).

Stalne besedne zveze: *Mlinar, ti me lahko v uho pišeš*. - *Ostalo mu je denarja za strah*. - *Potem bi bila bajta dobra*. 'Bajta bi se rešila.' - (...) *je bil do grla sit hlapčevskih služb* 'Naveličal se je'; - *Kljub vsem naporom je Dihurjevo gospodarstvo začelo iti rakovo pot* 'je propadlo'. - *Poslati pošto komu* 'obvestiti koga'; - *Jo je pobrisal za hlevom nizdol*. 'Skrivoma je pobegnul'.

Pregovori: *Suša vzame človeku kos kruha, moča pa dva. Toda, kadar začne liti, nima dna*.

Med posebitvami je najbolj ekspresivna posebitev vodnega izvira - požiralnika, saj ga primerja s strahotno sluzasto pošastjo s požrešnimi čeljustmi in s strupom v žilah. Predstavljena je od rojstva do "smrti":

Povsod je silila iz njega (požiralnika) sluzasta mokrota. Svojevrstna pošast so bile mlakuže, kjer je mokrota posebno močno udarjala na dan. - *Požiralniki so se prestavljali po vsem polju*. - *Včasih je tak požeruh deloval na enem mestu nekaj let, posrkal vase vso rušo s svojimi požrešnimi čeljustmi* (...) - *Požiralnik se je rodil*. - *Take rumene potuhe se hitro širijo in bogato rodijo*. - *Začel je cediti na najnevarnejšem mestu, na mali vzboklini, od koder bi lahko požiral rast na vse strani*. (...) na

obronkih so se zbirali novorojeni požiralniki. - Videli so le še sluzaste čeljusti, ki so segale po vedno večjem delu njive. - Besno so vrtali za novimi slinastimi ranami, odpirali jim žile in jim izcejali rjavi strup. - Srebanje novih sluzastih ustnic je prenehalo. - Požiralnik mora crkniti ...

Tudi zemlja je poosebljena: Dihurji so se borili rod za rodom z lakotno, rdečo zemljo, tešili njen glad, parali ji nedrja, razbijali grude njenega čela, odpirali žile njenega osrčja in mašili žrela požiralnikov. - Kipenje zemlje se ni več širilo. - Bradavica mora biti suha. - Bradavica je rešena.

II.

V noveli **Jirs in Bavh**, sestavljeni iz treh poglavij, so dialektizmi pogosti le v prvem, večinoma avtobiografskem poglavju, ki ga pripoveduje jetnik Til Oplaz; v drugem in tretjem poglavju Prežih razvija svojo politično tezo, zato je v slogu manj narečnih prvin.

Narečni samostalniki so: (*črnorjava*) *čobodra* 'brozga'; *glad* 'lakota'; *gonja* 'gonjenje'; *habina* 'močna šiba'; *hrpanje volov* 'glasno prežvekovanje'; *huba* (krajevni izraz za kmetijo, povzet po nemškem die Hube; označuje povprečno mero kmečkega posestva, ki obsega 10 do 15 hektarov orne zemlje.); *kajžar* 'prebivalec v kajži - bajti, ki ni njegova last'; *lesovje* 'les, gozd'; *lizanje* 'prilast, dodatek goveji krmi'; *marnji* 'govorice'; *marternik* 'mučenik'; *mehač* 'harmonikar'; *nicina* 'senčna stran'; *novice* 'občinski davek'; *odrina* 'steljnjak'; *junec* 'mlad vol, bik'; *orička* 'kovinsko strgalce za plug'; *ostrogovina* 'robidovje'; *otveza* 'vez, veriga za privez govedu k jaslim'; *od kraja* 'od začetka'; *prizemnikovec* 'del debla pri korenini, posebno prirezan smolnat krepolec'; *ral* 'oranje, zorana zemlja'; *snežnica* 'zvonček'; *storija* 'zgodba'; *štibernica* 'kjer pobirajo davek'; *štant* 'stojnica'; *Traber* 'Dravograd'; *tutujanje* 'oglašanje grlic'; *vek* 'jokanje'; *vigred* 'pomlad'; *vlaka* 'brananje'; *vozare, zare* 'ozare'.

V sklanjatvi samostalnikov sta dve narečni posebnosti: v moškem tožilniku množine končnica -i: *prepusil je voli*; v ženskem roditelju množine pa naglašeni -i: *zapeljivih besedi*.

Živalska imena pomenijo: *Jirs* 'sivi vol', *Bavh* 'beli vol', *Bavha* 'bela krava'.

Pridevniki so: *brežnati (kmetje)* 'v bregu'; *zemlja je bila gladovna*; *roda (zemlja)* 'nerodovitna'; *priročni in odročni vol*; *Do zdaj je vse smrkavo* 'slabo'; *vigredno (jutro)*; *vigredne (noči, rože)*; *vigredna (prešernost)*; *vreščéči sejem, žegnana voda*.

V glagolski besedni zvezi se kaže narečno izražanje naklonskosti in močna čustvena nabitost: *Vola sta zadovoljno hrpala. Za steljo je bila pri nas trda* 'slabo'. *Grofi niso dali klestiti* 'dovolili'. *Ali jima (voloma) ne bo hudo?* (slabo, ker sta se preveč nasitila.) Ekspresivni glagoli so: *Mokrotno frfotanje je huškalo skozi vejevje. Galuf se je režal; je buknil velikanski polom* 'izbruhnil'; *prodajati zijala; odvil je z glavo* 'odkimal'; (*kruh*) *je začel tesati* 'trdega glodati'; (*pogačo*) *sem zmulil* 'osmukal'; *nas je začela kuzla lizati* 'propadati smo začeli'; *meni se je motilo v glavi* 'vrtelo'; *kdo pa ti je to obesil* 'rekel'; *meni je kar mast rasla* 'dobro se mi je zdelo'. Vulgarna izraza sta: *Vol se je usral na vozarah; (vola) bi se izsrjala*.

Narečna oblika za velelnik je *pojta* 'pojditá'. Razpoloženski *m e d m e t* je *zabožjodelj*, velelni za govejo živino pa so: *Hej, hap... Vaha -a -a. P r i m e r a* je le ena: *Skoraj brez izjeme so se vsi junci jarma prestrašili kakor vrag križa*.

Poosebitev: *Iz pošastnih senc Karavank se je dvignila grda prikazen z razkrečenimi, smrdljivimi čeljustmi*.

Pretiravanje: (...) *v soseski, kjer se je po njivah kar trlo gnojnih kupov, medtem ko so pri nas komaj drug drugega doklicali* (...).

III.

V noveli **Vodnjak** je malo dialektizmov. *Gospodar je Borovnik, gospodinja Borovnica, zemlja je borova* 'slabo rodovitna'. Narečni samostalniki so: *črničevce* 'žganje iz borovnic'; *gorica* 'ograjeno dvorišče'; *les* 'gozd'; (*prazen*) *svet* 'zemlja'; *starica* 'starka'.

IV.

V noveli *Ljubezen na odoru* so zapisani narečni samostalniki: *baba* (*krepka, bedrata, prsata*); *bajže* 'neumnosti'; *bezgovec* 'žganje iz bezga'; *hoditi na furo* 'na vožnjo s konji, voli'; *globača* 'soteska'; *grtanec* 'goltanec, grlo steklenice'; *jirs* 'sive barve'; *košovje* 'smrečice'; *kvama* 'omotica'; *kuzla* 'psica' (zmerjavka za žensko); *udrte la č n e* 'lakotnice'; *lepa nedelja* 'žeganje, proščenje'; *lesovi* 'gozdovi'; *mlinarica* 'palica, ki jo uporabljajo bajtarji, kadar nosijo žito v mlin'; *mec* 'nerodnež'; *orklja* 'zadnjica'; *ovnina* 'ovново meso'; *obližje* 'kar je v bližini'; *odor* 'odorani zgornji del njive'; *preliha* 'odprtina, meja med posejanima lehama'; *robota* 'odvečno delo strminec'; *ral* 'oranje, zorana zemlja'; *pankrt* 'nezakonski otrok'; *pram* 'rjavkast'; *pržgan* 'teľeban'; *podržavka* 'vlačuga'; *sesuljica* 'vejica'; *šek* 'rdečih las, pegast'; *truška* 'lepa, zdrava ženska'; *žnuranje* (nem. *Schnur* 'vrvica') 's pomočjo vrvi in barve označiti na hlodu črto, po kateri se ravna tesar pri tesanju'. V sklanjatvi moških samostalnikov sta dve narečni končnici: *do plotu* in *na stoleh*.

Narečni pridevniki so: *apasta* 'neumna'; *breje megle*; *čuden* 'velik'; *malo kriva sto je*; *dvoje ovno vski h oči*; *Bila je srednje velika baba, krepka, bedrata in prsata, a vse tako, da je bilo ravno prav o bli kn je n o* 'oblikovano'; *Voruhla je postala prisiljena* 'vsiljiva'. Drugi je bil še *zašolan* 'šoloobvezen'; *trd obučen*; *vigredno* (*jutro*), *vigredne* (*vode*).

V glagolski besedni zvezi so narečne: oblika velelnika *pojte* 'pojdite'; *biti na potisku* 'biti prepuščen na milost in nemilost drugim'; *Menda bo ja gratalo* 'se bo posrečilo'; Kaj bi bilo, če *bi si bila* midva malo *dobra* 'bi se ljubila'; *mrhati se, mrhariti se* 'ljubiti se'; *zbarkuješ* 'sprašuješ'; *o žnurati bruno*; *kakor bi habala* 'letela na perutih'.

Ekspresivni glagoli, pogosti tudi v narečju, so: *brstiti se* 'postavljati se'; *režati se, režala se je*; *se je namuznila, namuzniti se*; *zijaš, zijati*; *blekniti, je bleknila*, 'ziniti'; *mežurkati, je mežurkala*; *hrliti* 'smrčati'; *zbarkovati* 'spraševati'; *guzniti, boš guznil* 'umreti'; *je malo na štija* 'malo prismuknjen'; *je butalo in čmokotalo dalje*; *kje je popadla tega šeka*; *rekala je* 'pravila je'.

Prislov *čudno* na Koroškem pomeni 'tudi, zelo' veliko. *In ravno ob tej uri je bil ta svet čudno lep*. Poseganje v Prežihovo besedje se kaže v povedi: *In čudno, medtem ko so se mali otroci prej čudovi to¹ bali vode in kričali pred njo, sta zdaj Pram in Šek mirno in potrpežljivo čakala, da ju je mati umila in otrla s spodnjim krilom.*"

Posnemovalni medmetni zvezi: *Prh, čof, čof, čof, pom - pom - pom - rom - pom - pom* posnemata težak odmev tesaške sekire. Svarilni velelni medmet je "*Varde-e-ji!*" 'varuj se'. Razpoloženski medmet: "*Bog in ta sveti križ!*" se pojavlja pred začetkom kakega dela. Izpeljani samostalniki za vršilca dejanja ali nosilca stanja s slabšalnima priponskima obraziloma so: *-uh: deruh* (orodje), *smoluh*; *-un: mrhun, režun*.

Skupna imena z modifikacijo podstave s priponskim obrazilom: *-ovje/-evje: bedrovje, steblovje, štorovje, žlebovje, vejevje*.

Pri izpeljanih pridevnikih se podobnost izraža s priponskim obrazilom: *-ast: belinast, jamast, okroglinast*. Obilnost se izraža z *-ovit: drzovit* glas. Pridevniška zloženka iz samostalnika in pridevnika je *trd obučen*.

Lastna imena so: *Voruh, Voruhla, Karmuh, Mec Mecna, Mecnov, Mecnovka* (osnova se pri pregibanju podaljšuje z *-n-*, kakor se v narečju podaljšujejo moške osnove na *-o* in *-a: Silvona, Lukana*); *Afra, Afrula* (slabšalno priponsko obrazilo). Imena otrok so prevzeta iz poimenovanja goveje živine: *Jirs* (sive barve), *Šek* (rdečih las, črnkastih obrvi, bledega obraza in pegast), *Pram* (rjavkast). Zadnji otrok je *Mec* 'omejenec, neroda'.

Likovne zveze se pojavljajo v dobesednem navedku: *zemlja zemljasta, mec mecasti, teslo teslasto*.

Primere so: *mrliču podoben je stal pred njo. Nekaterim se je Radman smilil; z vsakim letom je postajal bolj suh in tudi večji, podoben opipani kopi. Ta se je zdaj stresla kot mokra kura. Kakor*

¹ Čudovito pomeni zelo, torej je imel Prežih na tem mestu *čudno* (str. 131).

dve žolni sta se oprijela dela. - Ta dva junca bosta zdaj nasrala ničkoliko pankrtov. - Vrhovi so kakor mrtve pošasti moleli iz cunjastih megel.

Poosebitve so: *Soseska se je čudila; se ni mogla načuditi; se je namrdnila.* - *Zemlja je hudič; zemlja je prekleta.* - *Poseka je postala živa, začela je dihati, lomastiti, požirati.* - *Njen glas je štrbunknil v globačo.*

V.

V noveli **Pot na klop** se na glasoslovni ravni pojavljata dve obliki s švapanjem *Vožnik, Vožnica* za *Lužnik, Lužnica, gajžvan* za *gajžlan* 'bičan'. Narečna je tudi tvorba hišnih imen s priponama *-je, -ško*: *Janet + je → Janeče*, *Pokrov + je → Pokrovlje* - narečno *Pokrovlje; Podpeško*; pridevnik *Gašper Svetina → Svetneči Gašper*.

Narečni samostalniki so: *ardeseja* 'veliko rešeto 'reta'; *slaba burla* 'slaba pijača'; *cek* 'klop'; *cimraka* 'tesarska sekira' (nem. zimmern = tesati); *cimperski stol*; *čorba* 'plehka juha, zbroja'; *črepanje* 'požrešno pitje'; *drob* 'drobir'; *globača* 'globel, soteska'; *grtanec* 'goltanec'; *gorica* 'kmečko dvorišče, navadno ograjeno'; *dvolitrška grča* 'buča, glinasta majolika'; *jesih* 'kis'; *klamfa* 'penja, penjača, skoba'; *kranc* 'posoda za barvo za žnuranje'; *kvama* 'omedlevica, omotica'; *les* 'gozd'; *marternik* 'pijača iz sadnih tropin'; *oblagovtnež* 'požrešnež'; *ozimičevce* 'mošt iz ozimic, zelenkastorjavih hrušk'; *redovec* 'red pokošene trave'; *ruse* 'brki'; *svinjska mevtra* (Plet. palne nečke, kadunja); *steljaraja* 'pripravljanje stelje s sekanjem vej iglavcev'; *žegen* 'blagoslov'; *žnuranje* (označevanje črte na hlodu s pomočjo vrvi in barve, da se po njej ravna tesar pri tesanju). Tvorjenke s slabšalnimi priponskimi obrazili: *-uh*: *smrduh*; *-ež*: *oblagovtnež, bogokletnež, skoporitež*; *-išče*: *izsušeno k o s t i š č e* 'suh človek'.

Narečni pridevniki so: *gumenski prah* 'prah na gumnu'; *krevsajoča moška postava*; *pohlevna usta* 'pobožna'; *strupan glas* 'zlomljen'; *steklenaste oči*.

Glagolske besedne zveze so: naklonske ali pa ekspresivne. *Videti je, da ga ima* 'je pijan'; (...) *je nastrigoval okrog znancev* 'sitnil je' (v narečju glagol zdaj ni znan); *je surjal z delom 'hitel'* (narečno 'šurjal); *to ti bo dobro storilo* 'pomagalo'.

Ekspresivni glagoli ustvarjajo ozračje trde življenjske resničnosti: *je s težko cimrako čmokotal po najtrših grčah*; (...) *bi se ti ne osmolil na to hubo Vožnikovo* 'priženil'; *Vožnik se je odhrkal* 'odkašlal'; (...) *je naveznil pisker* 'nagnil'; *Kolikor je on v enem dnevu oplaknil lesa, ni zmoget nihče drug* 'obtesal'. - *Kuhan mošt je po črepal* 'popil'; (...) *Kaj ko bi šel crkavat k Vožniku.* - *Daj mi klop, da se stegnem na njej.* - *Lucifer bo dušo cvrl.* - *Da ne bo kdo rekel: vse življenje je pil, nazadnje pa je še na tuje stroške gagnil.*

Človeško govorenje se izraža tudi s ptičjim oglašanjem: *Šele čez nekaj časa je (Vožnik) zaskoval skozi ustno luknjo.* - (*Gašper*), *spravi svoje stvari in pojdi nekam, kjer boš lahko v miru izčival svojo kosmato dušo.*

Medmeti so razpoloženjski: *zabožjodelj; hm, hm, hm; krišobari*. Največ je kletvic, značilnih za Svetnečega Gašperja, ki izražajo njegovo nejevoljo. Pojavljajo se kot vzključne povedi: poleg rotenja na dušo - *pri moji duši* - je najpogosteje jedrna beseda povezana z izrazom za hudiča (*hudič, satan, lucifer, zlodej, vrag, zlomek, rogač*), uporabljene so tudi prevzete besede: *kanalja* 'podlež' (iz stare furlanščine, Bezljaj II - 1982: 14), *beštja, ferdaman*. Vse te kletvice so danes v Kotljah še znane: *mojduš, mojduši, moj sveti duš, moj krvavi duš, moj kršen duš, arduš, moj gajžvani* 'bičan' *duš, hudič, hudiča, tega hudiča prekletega, k temu hudiču skoporitemu, na tega škrate hudičevega, salaminski hudič, kosmati peklenski, sam sakraminski; ima tri sorte pankrtov, teh hudičev natrošenih; zakaj je življenje tako hudičevo težko; sam satan, tega satana luciferskega, lej zlodeja buzaronskega, sto zlodjev, tristo živih vragov; s cekarjem, tem zlomkom salaminskim; tristo rogačev; ardegata, na smrt, na to kanaljo izdano, ferdamansko; z vsemi zvonovi, temi piskri ferdamanskimi; prekleta lepo.*

Narečni besedni red se kaže le v premem govoru. Deležnik na -l se pomakne na konec stavka, kot je to pogosto v govorenem jeziku: *Krišobari, Gašper, pa vsaj zdaj ne preklinjaj, ko si*

odvezo sprejel. Poudarjeni zanikani pomožni glagol se pojavi takoj za veznikom: *Zdi se mi, da ni nekaj prav z njim*.

Narečna rečenica je: "*Toda ne te strupene čežajne 'sadna juha', od katere bi še pes crknil, če bi mu jo hudiču na rep ulil.*"

Prežih primerja Gašperja s starim štorom: "*Gašper je bil kot star štor, v čigar (v katerega - op. Z.Z.) sredini gori ogenj s pravim plamenom, medtem ko je od zunaj kakor zmrzel.*"

VI.

Narečni samostalniki v **Prvem spopadu** so: *amažnik* 'invalid'; *freta* 'revna kmetija'; *fretač* 'kmet na freti'; *gare* 'enoosni lesen voz na dve kolesi'; *gepelj* 'vitel'; *gumno* 'skedenj, prostor za mlačev'; *kruka* 'ročica, kljuka'; *ljudska martra* 'ljudsko mučenještvo, trpljenje'; *novice* 'občinski davek'; *peter* 'prostor nad gumnom'; *žegnana (voda)* 'blagoslovljena'; (*Črnoglavova*) *žvot* 'pleme, sodrga'. V rabi osebnih imen sta slabšalni priponi: *-uh*: *Andruh, Francuh, Petruh*; *-oga*: *Micoga*; ljubkovalna pripona pa je: *-ogica*: *Micogica*.

Pridevniki, vzeti iz narečja, so: *fretarska (zemlja, duša)*; (*biti*) *prekužev* 'preneznaten, predroben'; *taloven* 'potrt, žalosten, zaskrbljen'. Med glagoli je največ ekspresivnih: *so se grabili za svojo freto*; *izsul je pred osuplo družino 'povedal'*; *zlizal se je 'odrasel je'*. Mlatilnica se poseblja: *stroj je zari gal, snop se je izkotal, žrelo je goltalo, po ušesih je šklepetalo, po nogah gomazelo, se je hotelo zagoltati*. Narečni glagoli so še: *kadar pa delo doma malo premonkne* (kotuljska oblika je *premunkne*), 'prekine, preneha', *tedaj ga tudi v soseski ni*. - (...) *nadrešil je kup ovsarazvezal je*'; (...) *morala sta vleči z zverinsko močjo, da se maček ni zagamžal 'zagoltal'*. *Na znojna telesa Črnoglavov se je sle gal gosti žitni prah in se lepil kot skorja na kožo*. (V narečju: ulegal).

VII.

Glasoslovne narečne posebnosti v **Odpuških** so v besedah: *Lofentol* za *Lavanthal*, dolgi o za dolgi a kot v podjunščini, švapanje in premena k - č v manjšalnici (*kvabuče*) ter premena prednaglasnega o v a.

Samostalniki, vzeti iz narečja, so: *abotnost* 'nerodnost'; *betvo (moke)* 'malo moke'; *borovec* 'bor'; *cimraka* 'tesarska sekira'; *hrust* 'velik, močan človek'; *jan* 'kos zemlje, ki ga lahko obdelaš'; *jesih* 'kis'; *ozimice* 'zimске hruške'; *tolkovec* 'sadjevec'; *strd* 'med'; *vigred* 'pomlad'. Za ženske nosilke hišnega imena je uporabljeno priponsko obrazilo *-ovka/-evka*: *Žvapovka, Podeževka*.

Narečni pridevniki so (seznam) *storjenega (lesa)* 'narejenega'; (*bila sem nate malo*) *nakajena* 'jezna'; (*ostal je*) *poljuden* 'priljubljen'.

Narečni glagoli so: *otrcati se* 'otresti sneg s čevljev'; *santati* 'blesti'; *zapažiti (bajto)* 'napraviti opazh drvmi, s praprotjo'; (*je komaj*) *zašvedral (čez prag)*; (*sem*) *prišvedral* (v trg); (*obiski so se*) *čredili* 'prihajali so drug za drugim'; *je zakrehtal 'rekel'*.

Deležnik na -l je v dobesednem navedu na koncu stavka: "*Nič ti ne zamerim, Miha, saj si prav imel...*" Tipični posnemovalni medmet: *Zdaj sekira ne bo več pela žvink, žvink...*"

VIII.

Tudi v **Samorastnikih** je na glasoslovnih ravnini malo dialektizmov: švapanje: "*Ki je za nas krvavo gajžvan bil*"; *žvot* za *žlot*; *Gavžnik*; izpust samoglasnika i: *Golca (Golica)*.

Opazno pa je narečno besedišče:

Samostalniška besedna zveza: *amažnik* 'invalid'; *brežina* 'kar je na bregu'; *aherc* 'šop, pristrešje na koncih slemena'; (*bučanje*) *globač* 'soteska, globel, brezno'; *carapa* 'šleva'; *cundra cundrasta* 'vlačuga'; *camar* 'drug pri svatbi'; *dača* 'davek'; *dečva, dekljč*, (*predrzna*) *deklina* (slabšalno); *dimnica* 'črna kuhinja'; *drosa* (slabšalno) 'čreda otrok'; *fleka* 'nemarna ženska, vlačuga'; *gonje* 'kjer gonijo živino'; *gorica* 'dvorišče (navadno ograjeno)'; *grgranje* 'hropenje'; *grozica* *jo je stresla, brez goje* 'brez vzgoje'; *gruntne bukve* 'zemljiška knjiga'; *habina* 'močna šiba'; *hadrcra* 'ruta'; *huba* 'kmetija'; *iberžnica* 'dekla za različna dela'; *na inat* 'nalašč, iz kljubovanja';

(spodnja) janka ' (spodnje) krilo'; joh 'površinska mera'; kajža 'bajta'; kajžar 'prebivalec v bajti, ki ni njegova last'; kipljenik 'pogača'; na kvatre (pijejo) 'na četrtertletje, zelo poredko'; kuzla 'psica'; lesnača 'lesnika'; črn les 'iglasti gozd'; (karniška) mogota 'mogočnost'; (mahovit) tatman 'zgornji konec vodnjaške cevi'; marnji 'govorice'; martra 'razpelo, mučenje'; miznik 'rženi kruh'; oplaz 'nezoran del njive'; otveza 'priveza'; pankrt 'nezakonski otrok'; pankrtnica 'nezakonska mati'; pisanka 'dариlo botrov za veliko noč'; tudi pobarvano jajce'; ponovca 'ponovica' (v Samorastnikih pomeni 'vlačuga'); (težka) psica 'kolarski stol'; prelaz 'prehod skozi leso'; rajniš 'star denar'; razgon 'razor na njivi'; rihta 'sodba'; precej sveta 'veliko ljudi'; po (goli) sramoti 'po zadnjici'; skot nesrečni 'mladič, žival'; samorastniki 'divje, prosto rastoči'; stolnik 'beli kruh'; svinjarija 'nemoral', šibja božja 'kazen'; tepežka 'pretep'; vresovje 'vresje'; tutujka 'grlica'; zare 'vrati na koncu njive, nezorani del med njivami, ozare'; zezej 'neodločnež, pokveka'; (hudabivška) žvot 'sodrga'; živa zibelka.

Pridevniki: a) kakovostni: brežna njiva 'njiva v bregu'; borna slika 'ubožna'; skurna hiša 'sramotna, grda, gnusna, odvratna'; skurna zgodba, svet je skuren; bila je talovna 'žalostna, potrta'; zamožen rod 'bogat, premožen'; razveženo ostrešje 'razmajano, vegasto'; vsa odrta je čakala 'objokana'; skazena ženitev 'pokvarjena'; okinčani vozovi 'okrašeni'; rana nakiplega mesa in žil; pobesnele zasledovalke, znorele babe; snovni: železna gospodarjeva pest; b) vrstni: belanske globače, martrniški stol 'mučeniški'.

Glagolska besedna zveza

Dialektizmi: so (glasno) žebrali 'molili'; (ni se mogla) upokojiti 'pomiriti'; (tako) čebezijo 'čenčajo'; (začela je) rekati; zaženite koga (na Karnice) 'pošljite'; pobarali boste 'vprašali'.

Ekspresivni glagoli: Za pomen roditi od prvega do devetega otroka: rodila je, izlegla je, je zlegla, zlegla je, so krstili za, se je rodila, je prišel, se je zlegel, se je našla; izlevili ste se. Za tepsti: klestiti po nagem životu, s šibami po goli sramoti jo iztepejo iz dvorišča, birič je začel maza ti, birič je narezal še petnajst udarcev, nacediti dvajset udarcev.

Drugi ekspresivni glagoli: (Ožbej) se je privlekel v dimnico in se zrušil na klop, hudabivški rod se plazi po globačah, strup te je podlezal; (Ožbej) je štrbunknil v Zablatniško jezero; soseska se je zanjo pipala 'se je vlekla zanjo, da jo je dobila na delo'; vekati 'jokati'.

Prislovi, znani tudi v narečju, so: (govorili so) slovenski, (nauči se) nemški, se je čudno (pomladil) 'zelo'; (nekaj) barti 'krat'; zadelj 'zaradi'.

Predlog raz s tožilnikom je še danes znan: Zre raz Karnice po Podjuni. Iz narečja je vzet členek zanikanja kar: "To pa že kar!"

Stalne besedne zveze: jo je na slepo udrila 'planila'; iti za merjascem 'orati'; starodavna rihta, starodavna pravica; je postala široka 'zanosila je'; ne biti na težavo 'ne biti nadležen'.

Likovne zveze: Hudabeli so ostali Hudabeli. - Kar je dejano, je dejano; krik in vik; cundra cundrasta, kuzla kuzlasta; "Joj meni, joj Karnicam!" - "Tepite jo, ... tepite jo naprej!" - Njena kri ni in ni za Karnice.

Slabšalne pripone pri tvorjenkah: -ež: trdosrčnež, brezobzirnež, samobučnež, trdobučnež; -ar, -iarca: hlačar, kravarica; -ač, -avka: cmerač, cmeravka; -ela: Hudabela.

Manjšalna, tudi slabšalna pripona -ej: sirotej, zezej, Ožbej.

Zapisana so hišna in osebna lastna imena: Karnice, Karničnik, Karničnica, Hudabivka/Hudabela, Hudabivška Meta; Ožbej, Volbenk; Metini otroci nosijo imena Gal, Gaber, Mohor, Ožbej, Vid, Burga, Primož, Til, Nana.

Narečni besedni red se pojavlja v dobesednem navedku: "Ne! Rajši se odpovem denarju, naj ga Karničnik sam ima."

Primere:

a) Človek se primerja z živaljo:

Ko je kakor zbegana zver pridirjala na Karnice, je že na dvorišču na glas zavekala. - Ni bil še sredi izbe, ko se je stari Karničnik kakor ris zakadil vanj. - Otroci so se razsuli ko mravlje po lesovih.

b) z rastlino, stvarjo ali pojavom v naravi:

Temni, ko konoplja dolgi lasje; njena postava kot tisa na Obirju; bila je kot sonce; kakor blisk se je raznesla po Podjuni in po Belinovicah (...); Njena koža je bila žametna; Pri hiši je bilo, kakor bi udarila strela. - Kamen bi se prej omeščal kakor pa Karničnikovo srce. - Karničnica, ki je doslej sedela, kakor bi bila izrezana iz lesa (...) - Karnice so prve v tem kraju prišle v gosposke roke, potem pa je šlo, ko da bi se plaz udrl. - Babe se bile kakor obsedene. Mož je govoril, koda bi drva cepil.

Poosebitve je malo: - Počasi se je mrak začel obešati tudi tu zgoraj po lesnatih bregovih.

SKLEP

V zbirki Samorastniki so najbolj opazni besedni dialektizmi. Prežih pa je vpletal v pripoved tudi stalne besedne zveze, primere, poosebitve in zamenjave pomenov, ki jih je poznal iz svojega govora. Med besednimi dialektizmi prevladujejo samostalniki, pridevniki, glagoli in medmeti.

(1) Narečne samostalnike lahko uvrstimo v naslednje tematske sklope:

— Za človeka se uporabljajo največkrat ekspresivna, slabšalna poimenovanja: za moške: *amažnik, carapa, hrust, oblagovnež, mec, pankrt, pržgan, zezej*; za ženske: *baba, cundra, fleka, kuzla, podržavka, ponovca, truška*; za skupino otrok in odraslih: *drosa, žvot*. Izpeljanke s slabšalnimi priponskimi obrazili so: *-uh: dremuh, krmuh, požeruh, smoluh, smrduh; Andruh, Francuh, Petruh, Voruh; -un: mrhun, režun; -oga: Micoga, Lenoga; -ula: Afrula*. Manjšalna ljubkovalna pripona je *-ej: Jakej, Ladej, Lukej, Lekšej, Ožbej, Pungrej, Virej, bavšej*, s slabšalnim pomenom pa *zezej*.

— Za poimenovanje posesti, kmečkih poslopij, zemlje in orodja: *freta, huba, kajža; aherci, dimnica, gumno, odrina, peter; gorica; lesa; svet 'zemlja'; jan, odor, ogon, oplaz, preliha, ral, razgon, ozara, vozara; globača, nicina; les 'gozd'; cimraka, čepun, gare, kruka, merjasec, orička, tatrman*.

— Za poimenovanje pijače: *bezgovec, črničevce, ozimičevce, tolkovec; slaba burla, čobodra, marternik*.

(2) Narečni kakovostni pridevniki so: *borova (zemlja), breje (megle), brežno (delo), čuden (človek), gladovna (zemlja), odrt (otrok), pohlevna (cesta), prekužev (človek), storjen (les), skurna (zgodba), strupan (glas), taloven (človek)*.

(3) Med narečnimi glagoli ločimo nevtralne in ekspresivne, pogosto posnemovalne:

— *barati, čebeziti, mlesti, nadrešiti, otrcati se, premonkniti, rekati, santati, šurjati, upokojiti se, vekati, zagamžati, zbarkovati, žebrati*;

— *blekniti, bučati, bukniti, crkavati, črepati, hrpati, gagniti, mrhati se, pipati se, stegniti se, žreti*.

(4) Medmeti: posnemovalni medmeti ohranjajo slušno podobnost naravnih šumov: *žvink žvink (sekira); prh, čof, čof, čof, pom - pom - pom - rom - pom - pom*.

Razpoloženski medmeti izražajo čustvene odzive na stvarnost: *Bog in ta sveti križ, zabožjodelj; krišobari*. Velelni medmeti se uporabljajo za velevanje živalim.

(5) V dobesečnem navedku so pogoste blizuzvočne likovne zveze tipov: *dihur dihurski, Hudabeli so Hudabeli, o ti siretej ti*.

(6) Besede v prenesenem pomenu:

— Človek se primerja z živaljo, z rastlino, s stvarjo ali pojavom v naravi. Živali: *jastreb, jelen, krt, mravlja, mrtva pošast, ris, sršen, veščec, zverina*; rastline: *konoplja, osat, tisa*; drugo: *huda ura, kakor blisk, mrliču podoben, opipana kopa*.

(7) Analiza izrazne podobe in slogovnih posebnosti kaže Prežiha kot mojstra slikovitega upodabljanja narave in človekovega boja z njo. Njegova domača koroška govorica je na slovnični ravni prerasla v zborni knjižni jezik, ohranjal pa je lahko narečno besedje in narečne načine upovedovanja.

Vir:

Lovro Kuhar - Prežihov Voranc: *Zbrano delo*. Druga knjiga: *Samorastniki / Nezbrane novele in črtice 1939 - 1941/ Dodatek*. Ljubljana: DZS, 1964.

Literatura:

Ada Vidovič-Muha: *Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema knjižnega jezika*. JiS 1971/72, št. 6.

Jože Toporišič: *Enciklopedija slovenskega jezika*, CZ Ljubljana, 1992, str. 123.

Jože Toporišič: *Slovenska slovnica*, Založba Obzorja, Maribor 1976.

Jože Toporišič: *Nova slovenska skladnja*, DZS, Ljubljana 1982, str. 123.

Fran Ramovš: *Historična gramatika. Dialekti VII*. Ljubljana, 1935, str. 25-26.

Milena Sibečnik: *Koroški govor Brdinj*. Rokopis - Višješolska diplomatska naloga, Maribor, 1982.

Zinka Zorko

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Samorastniki.08

UDK 808.63-087(497.12 Koroška)

SUMMARY

DIALECTISMS IN PREŽIH'S COLLECTION SAMORASTNIKI

In the study the usage of dialectal linguistic means in order to achieve greater expressiveness and local colour is discussed. Word dialectisms according to various parts of speech are written down, collected are also the most frequent suffixes of word-formation, especially the formation of the typical proper names pertaining to the Koroška region, and the dialectal usage of words in their metaphorical or replaced meaning is dealt with. Most dialectisms can be found in the description of Man and his life environment and in the set verbal word phrases. Dialectisms perform the role of local colour and are used pejoratively too. Interjections pertaining to imitation, mood and command colour the narrative vocally and

emotionally and characterize the protagonists and objects. In direct quotations dialectal, almost vocal visual phrases appear. Very frequently we find the dialectal comparison in which Man is compared with an animal, plant or thing. The inanimate is personified; the most expressive is the personification of the water source — the monster. The expressive image and stylistic peculiarities show Prežih as the master of a picturesque depiction of nature and Man's struggle with it. His usage of dialect on grammatical levels grew into a literary language. He was, however, able to preserve dialectical words and dialectal ways of expression.

Simona Kranjc
 Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 886.3.09-31 Ingolič A.

Vplivi na ljubezensko tematiko in erotiko v Ingoličevih predvojnih romanih¹

1. Ingoličevi predvojni romani in njihova geneza

Anton Ingolič se je s svojimi predvojnimi deli ob Prežihovem Vorancu, Mišku Kranjcu in Cirilu Kosmaču uvrstil med značilne pisatelje socialnorealistične proze. Po obsegu svojega dela spada med najplodnejše, vendar je večina njegovih del izšla šele po vojni. Ker je predvojnih romanov le pet,² pa še teh ne prištevajo vedno k predvojnim - Matevž Visočnik in Žeja sta namreč izšla šele po vojni - so v literarni zgodovini deležni manj pozornosti. Počasi tonejo v pozabo, njihovo mesto pa prevzema povojni opus, predvsem mladinska književnost in besedila, ki obravnavajo izseljensko tematiko. Vsekakor pa zavzema vidno mesto med slovenskimi socialnimi realisti med svetovnima vojnoma.

Anton Ingolič je svojo pisateljsko pot začel tako, kot so jo pred njim že številni, ki so kasneje postali velika imena narodnih književnosti in svetovne literature. Svoje krajše spise je objavljajal v raznih listih (Mladika, realni list Prelom), vendar je kot šestošolec - v šolskem letu 1925/26 - spoznal, kako pomembno je, da se čim več nauči, da bodo potem njegovi literarni izdelki boljši, jezik bolj tekoč. V svoji avtobiografiji *Moje pisateljevanje* pravi: "Kolikor bolj sem se poglobljal v branje zahtevnejših domačih in svetovnih pisateljev, toliko bolj sem spoznaval, kako bedni so moji literarni izdelki, ne samo zaradi okornega izražanja, pač pa tudi zato, ker sem premalo poznal življenje. Vse, kar sem dotlej napisal, so - kakor zdaj gledam na tisto svoje pisanje - bili zgolj skromni poizkusi, kako preleti v stavke, česar je bilo prepolno moje za vse, kar se je dogajalo okoli mene in v meni, dovzetno srce."³

Poslej se je še bolj posvetil branju in opazovanju življenja, ki ga je obdajalo. Rečemo lahko, da so se že tedaj v mladem fantu oblikovali zarodki "dokumentarno gradivske metode"⁴ in ta je kasneje postala ena izmed pomembnejših metod, "s katero si pripravlja motivno podlago"⁵.

Leta 1932 se je lotil prvega daljšega besedila, avtobiografske povesti *Mlada leta*. Poleti se je z družino preselil v Dornavo, oddaljeno le sedem kilometrov od Ptuja.

¹ Razprava je odlomek iz diplomske naloge z naslovom *Raziskovanje vplivov na Ingoličeve predvojne romane*, ki je leta 1992 pod mentorstvom prof. dr. Evalda Korena nastala na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo.

² *Lukarji* so izšli 1936. leta, *Soseska* 1939., *Na splavih* leta 1940, po vojni pa še romana *Matevž Visočnik* in *Žeja*, nastala že pred vojno.

³ Anton Ingolič (1980). *Moje pisateljevanje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 19.

⁴ Janko Kos (1987). *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga, str. 234.

⁵ Prav tam, str. 234.

Dornava - srce Lukarije. Dejstvo, ki nikakor ni brez zveze z Ingoličevim romanom Lukarji. Lukarsko življenje ga je privlačilo že v otroštvu. Pogosto je opazoval može in žene ter otroke, ki so na vozovih, podobnih ciganskim, po vaseh ponujali v vence spleteni luk. Prisluškoval je njihovi govorici, čeprav je ni dobro razumel, in si želel, da bi se tudi on odpeljal z njimi po beli cesti kam daleč v neznano. Svoje privlačnosti lukarsko življenje ni izgubilo niti potem, ko je zaživel v njegovem središču. Še več. Postalo je motivna baza Ingoličevega prvega večjega proznega dela - romana, ki je najprej nosil naslov Zemlja in ljudje, na predlog dr. Maksa Šnuderla, urednika Tiskovne založbe, pa ga je nato preimenoval v Lukarje.

Že iz naslovov Ingoličevih predvojnih romanov je razvidno, da se je loteval predvsem snovi, ki še niso bile literarno obdelane. Prvi je opisal življenje lukarjev in splavarjev. Bil je tudi med prvimi, ki so literarno upodobili svet haloških viničarjev (v romanu Žeja). Les mu je bil že od otroštva blizu, saj je bil mizarjev sin. To biografsko dejstvo je bilo ena izmed spodbud za zasnovo cikla o lesu, kamor spadajo romani Soseska, Na splavih in Matevž Visočnik.

2. Raziskovanje vplivov na Ingoličeve predvojne romane v slovenski literarni zgodovini in kritiki

Samo z vprašanjem vplivov na Ingoličeve predvojne romane se ni ukvarjala nobena študija, pač pa so na možnosti vplivanja namigovali nekateri kritiki že ob izidih posameznih romanov.

V Slovincu leta 1939 je Tine Debeljak povezoval snov Lukarjev z naturalizmom Zolajeve Zemlje. Predvsem so z Zolajevim vplivom povezovali zasebno življenje junakov in njihovo erotiko (Pregelj v DiS, 1936, in T. Debeljak v Slovincu, 10. 1. 1937). Poleg Zolaja je po Pregljevem mnenju na Ingoličeve opisanje erotike vplival tudi moderni ruski roman, vendar izrecno ne navaja nobenega naslova. Ko se govori o vplivih na Ingoličev predvojni roman, se najpogosteje pojavlja Reymontovo ime. Podobnosti med njegovimi Kmeti in Ingoličevimi Lukarji ter Sosesko ugotavljajo Pregelj v Domu in svetu, 1936, J. Liška v Ljubljanskem zvonu, 1937, J. Moder v Mladiki, 1939, kasneje pa še Slodnjak; sladnji pravi, da je Ingolič v Lukarjih na začetku snov organiziral ob zgledu Reymontovih Kmetov, ki da so vplivali tudi na zasebno življenje kmetov v Lukarjih. Toda nobeden od navedenih piscev ne spregovori o kakem konkretnem motivu, kjer se kažejo vplivi. Tudi Zdravec v Zgodovini slovenskega slovstva ugotavlja Reymontov vpliv, predvsem ob prizorih, kjer so opisane delovne navade, in ob motivu človekovega razmerja do zemlje. Tu pa je po Zdravčevem mnenju viden tudi vpliv Hamsunovega romana Blagoslov zemlje.

Konkretno o vplivu na katero literarno osebo spregovori le Legiša v Zgodovini slovenskega slovstva; opaža podobnosti med Cankarjevim Jernejem in Jernejem iz Lukarjev, vendar o tem ne spregovori nadrobneje.

O Ingoličevi navezanosti na Zolajev vzorec naturalističnega kmečkega in proletarskega romana, vidni v pripovedni tehniki in dokumentarnogradivski metodi, na kratko spregovori tudi Janko Kos v Primerjalni zgodovini slovenske literature.

Te kratke izjave posameznih kritikov in literarnih zgodovinarjev o vplivih na Ingoličeve predvojne romane tega vprašanja niso izčrpale, marveč so dale le iztočnice za nadaljnje raziskovanje.

3. Vplivi na ljubezensko tematiko in erotiko v Ingoličevih predvojnih romanih

Ob izidu Lukarjev je katoliško kritiko najbolj zbudla erotika, ki da je nemoralna in neprimerna za roman. Verjetno se jim je zdel zelo nemoralen in neprimeren motiv ljubezni med bratom in sestro, ki ga najdemo na prvih straneh Lukarjev.

Nana in Tomaž sta bila kočarja. On je bil slaboten in boječ fant, ki je napravil tisto, kar mu je naročila sestra. V koči sta živela sama. Osamljenost ju je pripeljala do spolnega razmerja. O tem so ljudje v začetku veliko govorili, župnik jima je celo prepovedal živeti pod isto streho, a se je z leti stvar pomirila. Po spovedi in opravljeni pokori sta brzdala svojo strast, vendar je znova zagorela neke noči, ko so se vračali s sejma.

“Živo se je [Tomaž] spominjal, da sta mnogokrat, ko sta se tod vračala ponoči domov, zavila v gozd. Tudi Nani se je zbudilo v spominu. Že prej, ko je sedela na vozu, je mislila ves čas na to. Toda njena obljuba na Svetih gorah jo je begala. A čedalje manj. Ko jo je Tomaž potegnili za seboj, mu je voljna sledila.” (Lukarji, 46)⁶

Njuno početje se je torej pretrgalo le zaradi zaobljube. Po veselem večeru, preživetem v gostilni, pa so v obeh popustile vse moralne in verske zavore. Popustila sta svojim željam in se prepustila ljubezenskim čarom. Usoda je hotela, da se je prav tisto noč zgodil umor. Tomaž je bil ubit, ne da bi dobil odvezo za storjeni greh, kar je Nano tako dolgo težilo, da se ji je od teže, ki je pritiskala na njeno dušo, zmešalo in je na koncu tudi sama umrla. Ponoči pred svojo smrtjo je Tuniki, Jernejevi hčerki, ki je prebivala pri njej, povedala, da jo iz gnojišča kliče otrok. Tunika je vsa prestrašena zbežala, Nano pa so drugo jutro našli zmrzjeno ob razkopanem gnojišču. Duše ji torej ni težila samo bratova smrt brez odveze, marveč tudi umor lastnega otroka, ki ga je spočela z bratom. Bremena kljub molitvi in pokori, ki si jo je zadala, ni mogla nositi.

Motiv ljubezni med bratom in sestro najdemo tudi v Zemlji. Javna skrivnost, o kateri vsi govorijo, nihče pa ne ve, ali je resnična, je, da imata Palmyre in Hilarion spolno razmerje. Hilarion je umsko nezrela oseba, vendar ni poslušen in miren brat, kakršen je Tomaž. Krvoskrunsko razmerje se pri Zolaju zgodi zaradi sestrinega usmiljenja in žrtvovanja za brata.

“/Ni/a dnu temačne razumnosti brezpravnih prizemeljskih bitij, ki še ljubezen ni marala zanju, še sama nista vedela, kako se je zgodilo: nagonsko in brez privolitve razuma sta se zblížala, njega je gnala živalska sla, njo je uklonila predana dobrota, oba pa je zanesla želja po trenutku topline sredi ledenih razvalin.” (Zemlja, 137)⁷

Motiv pri obeh parih je enak - iztrgati se iz objema samote, pregnati mraz iz duše in telesa. Razum je bil v obeh primerih poražen. Prevladal je živalski nagon po parjenju, izbira ustreznega partnerja pa ni bila mogoča. Palmyre je bila klicana k župniku in ta ji je zagrozil, da pojdeteta v pekel. Njunega greha niti pred župnikom ni priznala, saj zanjo ni bil greh imeti razmerje z bratom.

“Sestra sem mu, čemu bi mu ne bila še žena, ko ga nobeno dekle ne mara?” (Zemlja, 136)

Brata je razglasila za nedolžnega, ona sama pa se čuti odgovorno za svoja dejanja. V bratu se je sčasoma okrepil živalski nagon, zato jo je čedalje pogosteje pretepal. Vsa trpeča in izčrpana je umrla sredi žitnega polja, kjer je pomagala žeti.

Motiva sta si podobna, razpleta pa se nekoliko razlikujeta. Pri Ingoliču pri obeh partnerjih obstaja občutek krivde, zavest, da počneta nekaj nemoralnega, celo prepovedanega. Tega se niti Hilarion niti Palmyre ne zavedata. Niti Palmyre, ki umsko ni omejena, kot je to njen brat, o tem početju ne razmišlja kot o grehu. Kljub razlikam pa podobnost med motivoma pregrešne ljubezni obstaja.

Z ljubezensko tematiko je tesno povezan motiv umora novorojenčka, ki smo ga že omenili pri Nani iz Lukarjev. Pogosti so umori novorojenčkov v Hamsunovem Blagoslovu zemlje. Inger se znebi svoje komaj rojene deklice, ker ima zajčjo ustnico. Pokoplje jo v bližini hiše. Barbro rodi ob potoku in fantka tam tudi pokoplje. Toda to ni njen prvi umor. Svojega prvega otroka je pred tem že odvrгла v morje. Prvega ni mogla obdržati, ker ni bila poročena, drugega pa ni hotela, ker bi jo otrok privezal na hišo in moškega, ki ga ni ljubila. Ingoličeva Nana je otroka zakopala v gnojišče, ker je bil sad prepovedane ljubezni z bratom. Njen zločin je ostal skrit javnosti, toda kazni ni ubežala. Kaznovala jo je njena vest, ki jo je težila. Inger so odkrili in je bila zaprta, medtem ko je bila Barbro za drugi zločin oproščena, prvega pa sploh niso odkrili.

⁶ Anton Ingolič (1936). *Lukarji*. Maribor: Tiskovna založba O. Z. Z. O. Z.

⁷ Emile Zola (1971). *Zemlja*. Prevedel Jaroslav Skrušny. (Izbrana dela Emila Zolaja 9). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Tudi tu iz že znanih razlogov, Ingolič namreč pred drugo svetovno vojno Zolajeve Zemlje ni prebral, verjetno ne gre za vpliv, marveč za analogijo.

Vnimo se k ljubezenski tematiki, bolje rečeno, k erotiki. Kritika je Ingoliču očitala preveč naturalistično opisane ljubezenske scene. Erotike je v Ingoličevih predvojnih romanih res precej, vendar se nikjer ne spušča v take podrobnosti, kakor jih srečamo na primer v Zemlji. Ljubezenska razmerja so pač del življenja, so nekaj naravnega, vsak dan se srečujemo z njimi, zato se jih ne izogiba. Prav tako se ne izogne Aninemu porodu v hlevu občestne gostilne. Gre za naravni cikel, v katerem se vrstijo rojstva, smrti, ljubezni in prepiri. Če pisatelj želi ustvariti zvesto sliko nekega življenja, mora vse to upoštevati.

Kaže pa pri tem opozoriti še na motiv poroda. Scena Aninega poroda je res naturalistična, vendar podrobnosti niso izražene, medtem ko se pri Zolaju v Zemlji srečamo z natančnim opisom Lizinega poroda, sočasnega z otelevitvijo njihove krave. Očitna je podobnost med porodoma v obeh romanih. V obeh primerih imata precejšnjo vlogo tudi živali. Pri Zolaju gre za kravo, ki Lizi povzroča dosti več skrbi kakor njen lastni porod. Pri Ingoliču pa Anin konj priključuje ljudi, da ji pridejo pomagat. Porod obe ženski preseneti med delom, Ano celo daleč od doma. Ingolič se ob občutljivih zadevah, ki jim je pot v književnost odprl šele z naturalizem, ne spušča v podrobnosti.

Spolnost je čutiti na vsakem koraku. Ko spomladi vzbrsti narava, se prebudi tudi človeška sla. Možje varajo žene, žene može, v poletnih nočeh dekleta postajajo ženske. Za nekatere se s tem začenja križev pot nesreče in zasmehovanja, za druge je to le uvertura v zakonsko življenje. Rojevajo se nesrečne ljubezni, ki vodijo v pogubo. Pogosto pojavljanje spolnosti v vseh Ingoličevih predvojnih romanih spominja na roman ruskega romanopisca Arcibaševa z naslovom Sanin. Toda pri Ingoliču spolnost in ljubezenska tematika nista prežeti s pesimizmom, ki je pri Arcibaševu pogosto povezan še z nihilizmom. Čeprav je Ingolič v Nemiru mladostnika zapisal, da so na njegovo literarno ustvarjanje močno vplivali spolni prizori iz Sanina, pa je verjetneje, da je predvsem v Lukarjih močnejši Reymontov vpliv. Pri Arcibaševu je ljubezensko čustvo nekako izumetničeno, spolnost je za literarne osebe le sredstvo proti dolgčasu. Gre za spolnost zaradi spolnosti. Partnerje in partnerke se izbirajo glede na njihovo družbeno veljavo. Pri Ingoliču in Reymontu pa je ljubezensko čustvo bolj naravno. Spolnost se pojavlja kot naravna potreba, kot nagon, ki ga je treba potešiti. Lukarji so strastni ljudje. Poleg zemlje, ki jo strastno ljubijo, svojo strast razdajajo tudi v ljubezenskih razmerjih.

"Toda prav ta njegova /Martinova/ strast, s katero je v njej /Poloni/ zbudil žensko, močno in prav tako strastno, jo je spet pahnila v njegov objem. /.../

Vedno je bilo tako: Polona in Martin sta spila dve, tri steklenice, potem pa odšla v hišo nad kletjo, odkoder ju dolgo ni bilo." (Lukarji, 180-181)

Ingolič na spolnost le namiguje. Čeprav Polona sklene, da bo razmerje z Martinom končala, jo vedno znova premami. Lepa beseda ali dve, pogled in vino jo pritegnejo v njegov objem, kjer se počuti žensko. Podrobnosti Ingolič izpušča, za Zolaja pa tega ne bi mogli reči. Nasprotno pa Reymont uporablja podobno dikcijo kot Ingolič, kadar govori o spolnosti, ki je tudi v Kmetih ne manjka.

Značilno je tudi podobje, ki se kaže v obeh romanih, v Kmetih in Lukarjih. Primere v zvezi s prepovedanimi ljubezenskimi razmerji so v Kmetih vzete iz živalskega sveta.

"/.../ Anin dedec... goni se za Jagno kakor pes... /.../ /S/aj so kakor psi za kuzlo, tako se vsi fantje pojajo za njo." (Kmetje, II23)⁸

Da se gonijo ali pojajo, pravimo za živali, kadar zadovoljujejo svoj nagon. Jagna pa je kakor kuzla, ki je predmet njihovega živalskega pohlepa.

⁸ W. S. Reymont (1973). *Kmetje*. Prevedel Janko Moder. (Nobelovci 1-4). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Podobna je tudi Ingoličeva metaforika.

"Ti si vlačuga, saj ti laziš za menoj vsa leta kot psica!" je bruhnilo iz Martina." (Lukarji, 184)

Martin uporabi živalsko primero za označitev Poloninega ravnanja. S tem se hoče umiti in znebiti svoje krivde za njuno neuspelo zvezo, temelječo le na strasti. Med njima ni prave ljubezni, medsebojnega zaupanja. Z vlačugo imenuje Polono, čeprav ta v resnici spi le z njim in mu je podarila vso svojo mladost, on pa ji je v zameno za to dal nekaj ur slastnega opoja in mesece obupa. S tem stavkom je Martin dobro označil samega sebe, čeprav je svoje lastnosti pripisal Poloni. V Kmetih vsi lazijo za Jagno, v Lukarjih pa se za vsemi podi Martin. Položaj je torej diametralno nasproten.

Med ljubezenskimi motivi so pogosti ljubezenski trikotniki. Pojavijo se tudi v Ingoličevih predvojnih romanih. Razplet ljubezenskega trikotnika v romanu Na splavih je podoben razpletu v Kmetih. Ljubimca, Marko pri Ingoliču in Antek pri Reymontu, se na koncu vrmeta k ženama, ki ju čakata, odpuščata in bolj kakor za svojo srečo skrbita za srečo svojih mož.

Ljubezenski trikotnik v Žeji pa je analogen ljubezenskemu trikotniku iz Zemlje. Pri Zolaju ga sestavljata dve sestri in mož, pri Ingoliču pa dva brata in žena. Ker priložnost dela tatu, kakor pravi pregovor, se razvija erotično razmerje. Pri Ingoliču se Veseličeva žena znajde sama z moževim bratom Jurjem, ko nadomešča bolnega moža pri delu. Sčasoma ga nadomesti tudi v zakonski postelji. Ko Veselič za to izve, hoče ljubimca ubiti, vendar mu tašča dejanje prepreči. Veselič se nazadnje sprijazni s svojo usodo.

V Zemlji pa se Françoise upira pohotnim svakovim napadom. Ko žena Liza izve za moževo početje, prigovarja sestri, naj popusti in se mu vda, saj se bo tako v hišo znova naselilo prijetnejše razpoloženje. Françoise se sicer upira, vendar čedalje hujšim pritiskom ni vedno kos. Da bi svaku ubežala, se poroči, vendar niti potem ni varna. Ko je Françoise tik pred porodom, jo Nergač posili, pri tem pa mu pomaga tudi žena. Françoise ob tem nasilnem dejanju spozna, da v resnici ljubi moža svoje sestre, toda tega ne more priznati, zato jima grozi. Sestra jo v navalu besa zabode s koso.

Oba ljubezenska trikotnika se končata s smrtjo enega izmed udeležencev, druga dva pa živita naprej.

Na ljubezensko tematiko in erotiko v Ingoličevih predvojnih romanih sta vplivala predvsem dva romana, to so Reymontovi Kmetje in Arcibašev Sanin, ob motivu ljubezenskega trikotnika pa opazamo analogijo z Zolajevo Zemljo.

4. Zaključek

1. Že geneza Ingoličevih predvojnih romanov daje slutiti, da gre za dela, ki jih je napisal pisatelj realist. Metoda, ki jo je pri tem uporabljal, je dokumentarnogradivska. Podobno kot Zola se je Ingolič s tematiko, ki jo zajemajo njegovi romani, podrobno seznanil na terenu, kjer je zbiral gradivo. To je potem dopolnil še s študiranjem literature. Šele tisto, kar je videl in doživel, je lahko s pomočjo svoje domišljije prenesel na papir. Dogajanje v njegovih književnih besedilih torej temelji na realnih dogodkih in ni le fikcija.

2. Kritika je bila ob izdajah Ingoličevih predvojnih romanov razcepljena na dva pola: levičarska jih je ocenjevala kot pozitivne, desničarska pa kot negativne. Prvi so hvalili njegove napredne ideje in obravnavanje polpretekle zgodovine, na primer agrarne reforme, ki je pomembno oblikovala življenje ljudi, literarno oblikovanje novih tem, na primer lukarstvo, splavarstvo. Drugi so grajali naturalistično opisano erotiko, ni jim bil všeč lik župnika v Lukarjih. Največ pozornosti sta obe strani posvetili pisateljevemu prvencu - romanu Lukarji.

3. O vplivih na Ingoličeve predvojne romane je bilo doslej napisanega le malo. Nekateri kritiki so ob posameznih romanih omenjali imeni Reymonta in Zolaja, Zadravec je dodal še Hamsuna. Vsi ti naj bi bili vplivali na izoblikovanje snovi ter na osebno življenje kmetov, predvsem na njihovo erotiko. Kos pa omenja Zolajev vpliv v zvezi z ustvarjalno metodo.

Na Ingoličeve predvojne kmečke romane (Lukarji, Soseska, Žeja) je, kakor je pokazala naša analiza, vplival predvsem Reymont z romanom Kmetje. Ti vplivi so vidni v oblikovanju literarnih oseb, v kolektivnih prizorih, motivih narave in verski tematiki.

Ukvarjali pa se nismo le z vplivi, marveč tudi z analogijami. Kar zadeva erotiko, so vidne podobnosti z Zolajevo Zemljo. Največja podobnost je v motivu erotičnega razmerja med bratom in sestro, ki se pojavlja tako v Zemlji kot v Lukarjih. Analogija obstaja tudi med ljubezenskima trikotnikoma v Zemlji in Žeji.

Simona Kranjc

UDK 886.3.09-31 Ingolič A.

SUMMARY

**INFLUENCES ON THE THEMES OF LOVE AND EROTICISM IN
INGOLIČ'S PRE-WAR NOVELS**

The article follows the making of the pre-war novels by Anton Ingolič (Lukarji 1936, Soseska 1939, Na splavih 1940, Matevž Visočnik 1941, and Žeja 1941). The method used by the writer can be described as a documentary-archival one. Plots in Ingolič's pre-war literary texts are therefore based on real events and are not sheer fiction. Ingolič introduced into Slovene literature the motives of the Haloze and the Dravsko polje region, and he became together with Prežihov Voranc, Miško Kranjec and Ciril Kosmač one of the characteristic writers of social-realist fiction.

Ingolič's contemporaries on the occasion of individual publications of his novels traced the influences of the modern Russian novel, of Zola and Reymont's *Peasants*. The article discusses the influences on the erotic and love themes in Ingolič's pre-war novels. Together with the influence of Reymont's *Peasants* and Arcibašev's *Sanin* there is visible also an affiliation with Zola's *Earth* in the motive of a love triangle.

Marjan Štrancar
Nova Gorica

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Boj na požiravniku .06

Groteskno v Prežihovem Boju na požiravniku¹

Zanimiv in didaktično učinkovit je pogled v Prežihovo umetnino skozi prizmo grotesknosti. Da je v njegovi prozi tudi sicer vse polno grotesknega, ki soustvarja in bogati njeno umetniškost, sva v letu 1973 hkrati dokazala F. Zadavec in avtor tega prispevka.² Manj pa so bili na to (v svojih izborih) pozorni avtorji učbenikov, pa tudi drugi razlagalci Prežihove novele.³

Prežiha uvrščamo v kontekst socialnega realizma z močnimi simbolnimi prvini, kar bo potrdila tudi interpretacija izbrane novele. Uvedemo jo z bio- in bibliografskim zaznamkom v Berilu III, ki ga lahko dopolnimo.⁴

Svojega literarnega človeka je Prežih postavil v aktualni, prelomni čas, v nenavadne in usodne vrtnice. Sredi njih se nenehno bojuje: s svetom okrog sebe in v sebi, za golo preživetje, pa tudi za bogatejšo, srečnejšo življenje; zmaga redko, 'sovražno' ga navadno porazi in toliko psihofizično pohabi, da zakrknje, se odtuji in/ali tragično konča. /Medbesedilna asociacija: "GROTESKA JE DOMA V TRAGIČNEM SVETU." — J. Kott/ Prežihovi opisi 'boja' so siloviti, monumentalni, presejani skozi estetski filter domišljijiskega poigravanja s svetom in stvarnostjo. Dovolj za dozorevanje grotesknosti.

Da se bomo zmogli odpreti grotesknemu⁵ kot posebni estetski kakovosti (s pomembno didaktično vlogo), si moramo najprej obnoviti njegovo pomensko polje.

¹ Po referatu Groteskno — tudi didaktična kategorija — v Lokarjevi in Prežihovi novelistiki na IV. primorskih slovenističnih dnevih v Ajdovščini, maja 1993.

² Franc Zadavec, Funkcija groteske v Prežihovi prozi, IX. seminar SJLK, Lj. 1973.
Marjan Štrancar, Grotesknost v prozi Prežihovega Voranca, dipl. naloga, Lj. 1973.

³ Le v Slovenskem berilu IV (F. Bohanec — J. Jurančič — J. Kos — B. Paternu — F. Zadavec, DZS Lj. 1975) najdemo vprašanje: "Katere prvine v podobi požiravnika govorijo za to, da smemo to podobo imenovati groteska." (126); nekateri avtorji povojnih osnovno- in srednješolskih učbenikov za slovenščino so iz nje vključili posamezne odlomke v berila in priročnike, najraje zaključek, vendar se to ni dogajalo pogosto. Zanimivo je, da so Boj na požiravniku, novelo, ki ji je Prežih namenil uvodno mesto v zbirki Samorastniki, v celoti ponatisnili v Slov. berilu IV (E. Muser — M. Boršnik — M. Jamar idr., DZS 1975), da pa so se je obširneje in bolj metodično lotili V. Gregorač v Slovenščini IV, Književnosti z berilom za ekon. sr. šole (DDU 1978), z več odlomki S. Fatur v Književnosti II (Obzorja 1982) in nazadnje še M. Glavan — V. Gregorač — M. Kolar v Slov. jeziku in književnosti, berilu za skrajšane programe (Obzorja 1984), medtem ko so bila zadnja 'usmerjena' Berila celo brez nje; razen v že omenjenem 'gimnazijskem' Berilu niso bila vprašanja v ničemer naravnana h grotesknemu; novela tudi ni doživela didaktično poglobljene analize oz. interpretacije v strokovnem tisku; sodeč po novem učnem načrtu (Zavod RS za šolstvo in šport 1993) bo poslej spet našla mesto v obveznem branju.

⁴ Gl. Berilo IV, P. Kolšek — J. Kos — A. Lah — T. Logar — S. Šimenc (Obzorja Mb. 1989, 33). Prav simbolično je bil Prežih doma izpod Gore: rodil se je najemniku v Podgori pri Kotljah 10. 8. 1893 (in ne v Kotljah, kot to piše v navedenem Berilu in tudi v večjem številu virov!) kot prvi otrok, prva (po šoli napisana) črtica V tujino je izšla 1909 v celovškem Miru; prvo knjigo Povesti je izdal že leta 1925 (v 32. letu); prva kvalitetnejša in odmevnejša objava pa je bil prav Boj na požiravniku (Sdb 1935); tedanji urednik Sodobnosti F. Kozak je opravil marsikatero korekturo, tako jezikovno kot vsebinsko. P. je bil samouk, z nekaj razredi utrakvistične šole in nekaj gospodarskimi oz. političnimi tečaji, toda kot odličen poznavalec človeka in kot ponosen dedič Trubarjevega humanizma je nesebično in bogato razdal svojo človečnost vsem okrog sebe; njegova 'tovarišija' ga v marsičem ni razumela; za svoje delo je tik pred smrtjo prejel Prešernovo nagrado.

⁵ S pridevniško obliko izraza označujem tako učinek v bralcu ob posameznih prvinih besedila ali besedilu v celoti kot posebno piševo razmerje do stvarnosti, način ubeseditve, z grotesknostjo lastnost, z grotesko delo v celoti; takšno razločevanje ima tudi didaktične prednosti. (Prim. A. Skaza, JiS 1977/78, str. 71.)

Poimenovanje izvira iz ornamentalnih spletov (!) tankega vitičevja, cvetja, stiliziranih (!) človeških in živalskih likov, mask, vaz in drugih arhitektonskih okrasov, najdenih proti koncu XV. st. v podzemnih prostorih rimske Titove palače (← grotta, grottesco); v književnosti **groteskno učinkuje kot splet raznorodnih prvin**, s katerim avtor ubesedi napol fantastično napol komično/tragično preobličje sveta/človeka ("*predzrna zveza simbolov lažje razkrije resnico*" — po T. Shipleyju); je **vrhunska estetska kakovost**.

Groteskno⁶ poraja (**p**)osebni (avtorjev) pogled na "*razkroj in propad sveta*" (J. Kott), na čas, ko se v krčih rojeva nekaj novega, staro pa se krčevito upira izginjanju (A. Skaza), ko človek zaman skuša ustaviti "*sproženi mehanizem*" (J. Kott) in ukrotiti, pregnati ali premagati (nevidne) sovražne, demonske sile (W. Kayser), ki mu kot vampirji sesajo kri, dokler ga telesno in duševno ne uničijo; je "*estetika deformacij, nestabilnosti, izgubljenosti, brezobličnosti*" (A. Rijavec 1989); je **nenadno in nenavadno sprevačanje** v pošastno bizarne, alogične, komaj še človeške tvorbe; je "*profanacija vsega vzvišenega, duhovnega, idealnega in abstraktnega*" (Bahtin; prim. K. Kosik), ko se 'junak' znajde v absurdnem položaju, v katerem "*mora igrati, četudi ima slabe karte*" (J. Kott), ko se upira in bojuje, čeprav je grozljivo/smešno majhen in nemočen, ko hoče živeti, čeprav mu zmanjkujeta kisika, ko mu že upognjenemu, iznakaženemu, zverženemu zadržita iz oči kljubovalni upor in goreče upanje; drobceno zmce v peščeni uri je, ki mora pasti in s svojim padcem izmeriti čas.

Tragično/komično izhodišče najedajo: nenavaden, nespočujoč (**po**)smeh, spreminjajoč se v "*režanje ali srh... v grimaso*" (H. Friedrich), v "*črni smeh... smeh v maski*" (F. Zadravec), v karnevalski smeh (M. Bahtin), ko se hkrati smeje sebi in svetu; jedko **karikiranje**, ko zadobi razmerje med naravnim in karikiranim nemogoče razsežnosti (H. Schneegans), ko se avtor popolnoma prepusti divji (domišljjski) sili ustvarjanja (po G. Tamarinu in W. Kayserju); in **ironija/iziranje**, ki ambivalentno hkrati zanika in pritrjuje ter stopnjevano zaučinkuje groteskno.⁷

Groteskni so (lahko) spoji: rojstva in smrti (ko je prvo "*obremenjeno s smrtjo, smrt pa z novim rojstvom*" — M. Bahtin), lepega in grdega, smeha in trpljenja, norčevskega in grozljivega, vzvišenega in banalnega, normalnega in abnormalnega, realnega in fantastičnega, idiličnega in antiidiličnega. Ubesedeni so s pretiravanjem, stopnjevanjem, pačenjem, oživljanjem, poosebljanjem, nasprotji, spreminjanjem stališč in gledišč, zvočnimi in vidnimi učinki, močnejšimi, tudi vulgarnimi besedami ali besednimi mozaiki, stilizacijami ipd.⁸

Nenavadni/nenadni spoji povzročijo v bralcu pravo **čustveno zmedo**, mali šok, kratek stik med njim in avtorjem (H. Günther); občutje je odvisno od kraja, časa, načina, pogojev bralčeve recepcije; od tega, kolikšne stopnje alogičnosti in spačenosti sta vajena neka družba in beroči (G. Tamarin), v katerem se nepričakovano in nenadoma pojavijo osuplost, posmeh, gnus, odpor, groza itd.; **zdeformirani "odtujeni svet"** (W. Kayser) **prepreči identifikacijo** (G. Tamarin).

V mladem bralcu (se navadno) prebudi silovit občutenjski val. Prav zato je groteskno(st) tudi **didaktično učinkovita kategorija:** sproži miselno-čustvene asociativne verige, povzroči globlje spraševanje o besedilu, preverja osebnosti, vrednotni sistem in prebudi močne ter domiselne interpretacije učencev (→ esej⁹). V Slovarčku književnih pojmov preberejo, da je groteska literarno

⁶ Glej: A. Rijavec, Enciklopedija Slovenije III, Lj. MK 1989, 396; A. Skaza, Poetike kompozicije, SR 1972, 3; F. Zadravec, Agonija veljakov v Cankarjevi satirični prozi, Mb. Obzorja 1976; M. Bahtin, Karnevalizacija literature, O Bahtinovih teoriji romana, prev. V. Klabus, Prostor in čas, 1973, 5-7, 360-366; J. Kott, Eseji o Shakespearu, Lj. DZS 1964; G. R. Tamarin, Teorija groteske, Sa. 1962; H. Günther, Das Groteske bei N. V. Gogolj, München 1968; A. Heidsieck, Das Groteske und Absurde in modernen Drama, 1969; W. Kayser, Das Groteske in Malerei und Dichtung, München 1961; J. Th. Shipley, Dictionary of World Literary Terms, Boston II, 1970; G. von Wilpert, Sachwörterbuch der Literatur, Kroner Verlag, Stuttgart 1969; H. Friedrich, Struktur der modernen lyrik, prev. D. Dolinar, CZ Lj. 1972; K. Kosik, Dialektika konkretnega. Študija o problematiki človeka v svetu. Lj. CZ 1967.

⁷ V nasprotju z grotesknim pa manj anganzira bralca, sčasoma izgublja učinkovitost in dopušča katarzo (prim. A. Skaza, Poetika kompozicije, SR 1972).

⁸ Teorija je doslej izluščila več tipov grotesknega: **karnevalski, ljudski tip** (tesnobno breztalnost razrešuje z vitalistično prečernostjo in razbrzdano stjo); **psihološki tip** (groteskno se poraja iz človekovih notranjih moči, vesti, nagibov, načrtov; motiv v osebi čez noč oživi, se začne razraščati in junaka zbega, občutek popolne izgubljenosti in odrezanosti od družbe ga požene v obup in katastrofo); **fantastični tip** (s sanjskimi prividi, pokopalniško fantastiko); **literarni tip** (s parodičnimi in kritičnimi sestavinami) in **satirični tip** (po F. Zadravcu in A. Rijavcu).

⁹ → puščica usmerja v nadaljnje dejavnosti učencev: lahko komentirajo teoretične navedke, posamezne besedilne nadrobnosti, lahko pa razvijajo, dorekajo, potrjujejo ali zametavajo ponujene interpretativne zamisli oz. okruške (ogrodje za njihovo razbiranje).

delo, ki prikazuje "življenje v deformirani podobi, ki je hkrati smešna in grozljiva".¹⁰ (Na vprašanje, kaj je groteskno, so učenci letošnjega tretjega gimnazijskega razreda našeli vrsto označevalcev: grozno, lepo, ironično, nenavadno, smešno, absurdno, posmehljivo, spačeno, embrionalno, tragično, karikirano; jama, praznina, izobličenje, Goga, čudenje itd.; doslej so torej sprejeli v svojo estetsko zavest zanimivo in bogato zbirko pomenov, na katere lahko opremo tudi drugačen pogled v izbrano novelo.) Doma zapisane interpretacije, v katerih se učenci približujejo želenim učnim ciljem, (lahko) razvijajo v nadaljevanju prikazani didaktični algoritem, usmeritve in naloge.

Groteskno je nedvomno osrednja estetska kakovost tudi Boja na požiravniku, čeprav najverjetneje nehotena.¹¹

Gre predvsem za učinek v bralcu: Prežihov drastični (krepki, izraziti, ostri, grobi, surovi, jedki) pogled na (največkrat tragično) stvarnost, cepljen s smislom za humor¹² in spodbujan z domišljjskim fabulativnim poigravanjem (lahko), na poseben način ubeseden, v bralcu prebudi silovito gotesko čustveno mešanico.

V Prežihovi elementarni, psihološki groteski se človek vrača v rastline in živali, v prabivanje, v magično svetlobo. (Medbesedilna asociacija: "NAVZGOR OB REKI GRE V ŠIROKI GOZD...V ŽIVALI IN RASTLIN IZVIRNO RAST." — K. Kovič) Snovno izhodišče mu je bila sodobna realnost in estetski kreda kritični realizem.¹³ Idiličnemu 'blagoslovu zemlje', tragični absurdnosti, neizprosному brezupu in nedoumljivemu propadanju se je uprt tudi z besedo,¹⁴ zapisana jedkanica pa je kar sama od sebe zorela v groteskno, monumentalno, žlahtno naivo. /Isti izviri še napajajo mojstre Tisnikarja, Dolenca, Repnika, Pečka, ki dorisujejo Prežihovo fresko.¹⁵/ Pisatelj politik je tudi poetično vzpostavljaj naravni prared; kot prabog je čistil svet gnilega, rjastega, trhlega, odmrlega; za zlatim gnojem lepote je spodbujal rast Janezovega zrna in se bojeval za drugačen, življenju prijaznejši svet, dokončno rešen klancev in kalvarij; za zlati nasmeh, ki naj bi se razlil čez vso slovensko kadunjo in zaprl grozljiva požiralniška brezna.

Domotožje, spomin, močna ustvarjalna domišljija in prirojeni talent so zarisali fresko monumentalnih razsežnosti; groteskno se v njej poraja na družbenem robu, kamor je karnevalsko preoblikovanje sveta odlagalo človeško smetje, zlomljena telesa in duše, kjer je netilo maščevalne poglede in razkrivalo bruegelovske kaverne človekovega mikro- in makrokozmosa. Prežih je zafreskal grozljivo metamorfozo in kataklizmo: globačasta brezna jamniškega pekla; osojnosti in prisojnosti, vodnatosti in vodeničnosti, sušnosti in suhosti; sanjivosti, hrepenljivosti, željnosti, pa tudi neuresničljivosti; majhnosti velikih in velikosti majhnih, sanjave zadrnosti in zadrte upornosti, uporne samoniklosti in samorasle upornosti; sovraštva in sovražnosti, ljubezni in ljubljenosti,

¹⁰ J. Kos, Književnost, Obzorja 1989, str. 527.

¹¹ Prvi je že J. Vidmar zapisal, da se pri Prežihu "vse, kar poprime njegova roka, nekako samo po sebi spremeni v pojav nenavadnih in silovitih dimenzij", da njegova narava "neugnano izčrpava svoj predmet, ki mu pod prsti nevede raste, dokler ne doseže mere, kakršno ima duša tega oblikovalca" (J. Vidmar 1940, 13); čemur je Prežih pritril: "Kar pride iz mene, pa pride, včasih bo prišlo kaj slabega, a semintja bom napisal nevede kaj boljšega. Mislim, da bo tako najbolj prav in naravno tudi." (F. Kozaku, 9. 10. 1940, ZD XI, 317; podčrtal M. Š.). Tudi J. Koruza je trdil, da Prežih "ni nikdar razmišljal o književno oblikovnih vprašanjih... (da) je bil z epskim načinom literarnega ustvarjanja kot zrasel" (J. Koruza, Pernjakovi v celjskem gledališču, Tribuna, 15. 5. 1957), ker mu je bila teorija pač "nevzdržna reč" (Prežih v pismu F. Godini, 8. 6. 1947). L. Legiša se je strinjal, da se pri Prežihu "vse samo po sebi spremeni v pojav nenavadnih in silovitih dimenzij" (L. Legiša, Zgodovina slov. slovstva, V eksperimentalnem in novi realizem, 1969). Posebno je vprašljiva hotenost grotesknega v tridesetih, ko je samorastniški erudit literarno šele zorel; pojma v njegovem slovarju nisem našel. Nasprotno F. Zadravec meni, da je Prežih groteskno hote "uvrstil med svoje idejno kritične oblikovalne vrvine" (Zadravec 1973, IX. SSJLK).

¹² "Koj je vse na šalo obrnil" (M. Kuhar v pogovoru leta 1973).

¹³ V Društvu slovenskih književnikov je govoril: "Bistvo prave umetnosti je v tem, da se ne odmika ljudski resničnosti, zakaj nadnaravnosti v pravi umetnosti ni... današnja doba ni le doba velikega poleta k napredku... današnja doba je tudi doba razpadanja starega sveta, starih načel, starega načina življenja. Tudi ta razpad ima svojo veličino, ki jo pravi umetnik mora občutiti in temu lahko da duška v svojem umetniškem ustvarjanju." (Poročilo na ustanovnem obč. zboru, Knjiga 55, št. 6; ZD X, 239). Doma je zlasti I. Brničič zahteval, da bodi umetnost "neoporečna tudi z vidika objektivne družbene realnosti" (I. Brničič, LZ 1935); gl. še Franc Zadravec, Pogledi na realizem pri Slovencih med vojnama, JIS VI, Lj. 1960/61; Franc Zadravec, Pojmovanje literarnega realizma na Slovenskem med vojnama, Obdobja 7, 1985.

¹⁴ "Škoda, da nas je tako malo revolucionarnih delavcev na polju muze v Sloveniji." (Prežih v pismu M. Klopčiču, Guštanj 17. 7. 1925; ZD XII, 59).

¹⁵ → Učenci naj pogledajo njihove monografije; to je seveda tudi priprava na morebitno ekskurzijo v Prežihove kraje.

dobrotnosti in dobrotljivosti, človeškosti in človečenja, živalskosti in poživaljenja, rastlinskosti, pa tudi cvetoča upanja; Dihurje, Borovnike, Čarnoglave, Munke, Ahace, Mete, terce in terbe, tesače in berače, kurnike in krjake;¹⁶ vse dobro in dobrotno, lepo in očarljivo, pa tudi grdo, zlobno in ostudno, smrtno in smrtonosno; presunjen nad osupljivimi krči preraranja je premetejevsko spodbujal upor in kljubovanje, tudi s peresom, in najmočnejše prav na 'groteskni' mestih.¹⁷

Groteskno (lahko) učinkujejo: premalo močno telo pred pretežno nalogo; razvrednotenje vzvišenega, idealnega, svetega, idiličnega, življenja in smrti; spajanje človeškega, živalskega, rastlinskega in predmetnega; igra svetlobe in zvoka; vsa počlovečenja ali poživaljenja; stiki otrok s krutostjo, zdravega in bolnega, normalnega in nenormalnega, številna popačenja, pretiravanja, stopnjevanja, povečevanja itd.¹⁸ Večji del navedenega najdemo v noveli, ki spada v estetski vrh Prežihovega opusa, je del obveznega šolskega branja in je hkrati reprezentativni primer grotesknega v umetnikovi novelistiki.

Novela **BOJ NA POŽIRAVNKU**, ta "tipična kronika koroškega bajtarskega rodu" (J. Koruza), pod katero se je Prežih prvič podpisal s svojim psevdonimom, je nastala v prvi polovici leta 1934 na Dunaju. Žal je F. Kozak izločil "romantično mitologijo", žalik žene:¹⁹ dihurska žvot naj bi bila tako tudi 'v rokah' mitološkega in fantazmagoričnega.²⁰

Šolsko interpretacijo zastavimo problemsko, (tokrat) skozi optiko grotesknega. **Didaktični cilj učne enote je torej: spoznavanje estetske kategorije in njene vloge, seveda pa tudi poglobljeno delo z besedilom**(→). Priprave in zamišljeno interpretacijo (z analizo) bomo oprli na več virov (→ Berilo, Klasje), predvsem pa na Hladnikovo analizo (SR 1988).²¹ **Učenci novelo preberejo kot domače branje** → zapiski v dnevnik branja po metodi vodenega branja oz. dela z besedilom (gl. vprašanja in naloge v nadaljevanju te skice; v pomoč so nekateri odgovori dani ali nakazani); seveda je jasno, da **morajo/mo opraviti izbor iz ponujenih prvin**, ustrezno interesom, zmogljivostim, učnim ciljem in stopnji motivacije, zagretosti za pisca in problem; s tem se pripravijo na skupno, šolsko analizo in interpretacijo.

Tako poizkusijo (že ob/po prvem branju) ugotoviti: **tematiko** (kmečka →), **teme** (človek in zemlja, revščina, lastninsko razmerje, medsebojna razmerja, človek in družba→), **motive** (otroci in otroštvo, kazni, pohabljenja, strasti do zemlje, krompirja in svobode, požiralniki, sovražna soseska, smrti→), **zaporedje ogrodnih dogodkov** (besedilne dele: naslov, začetek, jedro in zaključek, njihovo zaporedje oz. dogajalno zgradbo novele→), **temeljno pripovedno linijo** (izluščijo zgodbeni sinopsis: 'propad revne kmečke družine'²² →) ter **slgovno in jezikovno specifiko in**

¹⁶ "Prežihovi ljudje so garači in poštenjaki, a tudi bahači, pohotneži in prešuštniki, brezčutni, medsebojno zasovraženi... Sleherni ima svoje čednosti, pa tudi pregrehe." (B. Borko, Češki glasovi v naši književnosti, NRzgl. 1960).

¹⁷ Elementi grotesknosti so že v prvih Prežihovih črticah, nastalih do leta 1925 (od Petkovega Cenca iz leta 1909 do vojnega Sektorja št. 5 iz leta 1926); več grotesknega imajo 'samorastniške' novele: Boj na požiravniku (1935), Vodnjak (1925), Pot na klop (1939), Prvi spopad (1938) in Odpustki (1936); kar pravi groteski sta noveli Veternik in Kurjak (obe iz 1940); močnejša groteskna mesta imajo potem še 'vojne' novele (obj. v Naših mejnikih, 1946): Stari grad (1946), Sveta Neža (1946), Opravek na Viču (1946), Sedmero otrok in Otroška zaščitnica (1946) ter novele Dvojčki (1950), Pred obličjem zmage (1948), Umik (1948) in Pljunek smrti (1950), od romanov pa zlasti Doberdob (1940) in Jamnica (1945).

¹⁸ V SSKJ lahko preberemo, da je groteska tudi vrsta plesa na Koroškem "s pretiranimi gibi in držami" (SSKJ I, 769), vendar mi tega domačini niso mogli potrditi: znani, že pokojni 'camar', Pusovnikov Ivan, plesa s takim imenom ni poznal; govoril je le o t. i. hotuljski polki z do eskstaze naraščajočim tempom, z v krogu pleščočimi in ob tla kurentovsko topotajočimi pari, kar stilizirano in simbolično ponazarja spopad človeka z neznanim, zaklinjanje in urkanje magičnega (morda žalik žen?).

¹⁹ Prim. M. Boršnik, Več Prežiha, NSdb 1955, 67.

²⁰ Brat Avgust je v Dihurju videl njihovega očeta, njegovo razmerje do zemlje; tudi pri njih da so imeli težave s 'požiravniki', ki so tod okoli znan pojav, saj ob dežju od vsepovsod začne kipeti voda (prim. F. Sušnik, PrZ, 93); Gora najmočnejše toči pri Lužniku v Podgorju, kamor se je priženil Prežihov stric Lenart Kuhar in kjer na 24 ha zemlje pride kar deset stalno tekočih studencev, kronotop novele so Kotlje oz. širša okolica (navajanje pliberškega polja in romarskih cerkvic Sv. Neže in Humca v Podjuni — gl. ZD III, 477) in čas pred I. sv. vojno (navajanje krone kot denarne enote) (→).

²¹ Gl. seznam pomembnejše literature na koncu; gl. še M. Boršnik, Pol stoletja narazen, JiS 1960/61, 117; J. Toporišič, Ponazarive umet. razvoja slov. knjiž. besede, SKJ IV, Obzorja, Mb. 1970, str. 52; Janko Kos, Pregled slovenskega slovstva, DZS Lj. 1975; Vera Gregorač, Slovenščina IV, Književnost z berilom, DDU 1978; M. Glavan — V. Gregorač — M. Kolar, Slov. jezik in književnost, učbenik za 1. in 2. letnik skrajšanih programov, Obzorja Mb. 1984.

²² M. Hladnik 1988, 346.

posebnosti (ugotovijo tudi značilnosti socialnega realizma, kolikor in kakor se kažejo v besedilu, naturalistične in simbolistične prvine²³ ter izraz, jezik →).

Po enakem zaporedju (lahko ob ponovnem branju) **skušajo določiti/zapisati, kje vse so pri branju našli/občutili groteskno** (seveda si morajo najprej natančno pojasniti sam pojem, zanj lahko pogledajo tudi v teoretični del te interpretacije) in **utemeljiti njegovo vlogo in pomen** (pri tem potrebujejo učiteljevo pomoč in interpretacijsko ogrodje - za primer gl. interpretacijo besedilnih delov, zlasti jedra, v nadaljevanju - ki pomaga pre/spodbuditi njihove miselno-čustvene asociativne nize; zanimivo bi bilo esejistično srečanje učenca in učitelja →):

— v **tematiki in temah** (groteskno je: vsemu in vsem odtujeno dihursko “gneздо”; je elementarni spoj človeka, živali in rastlin ter prehajanje drugega v drugo: človeško ↔ živalsko →; je gneča kopice Dihurjev (ime!) na majhni “*kepi zgnetenega plazu*”; je absurdno vztrajanje na jalovini, prevotleni z grozečimi “požiravniki”, ko torej naravni elementi, npr. voda, ne dajo več življenja, temveč ga ubijajo; so želje po še več zemlje in varljivo, toda goreče upanje, da se bo iz nje iztisnilo, kot že nekoč, biren več, gomolj več, zaradi česar se z njo zagrizeno bojuje, ne glede na telesne in duševne pohabe →; je boj z vsem za vse: za zemljo, ki polzi izpod nog, za izsušitev, za pravice in svobodo; je “*kruta togotnost, ki vse uničuje, kar najhujše ljubi*”²⁴; je ... →);

— v **motiviki**: (groteskni so stiki otrok s krutostmi; so kazni, ki poglobljajo bivanjsko grozo; je umiranje človeka, živali, rastlin, zemlje /medbesedilna asociacija: “*ZEMLJE NI VEČ NA ZEMLJI*” – E. Kocbek/; je pohabljanje in pohabljenost (kile, izlito oko, božjast, krmežljivost, krvavec); so goreče strasti (do krompirja, zemlje, živali, svobode, pravice); in so ne nazadnje posebejnen požiralniki, ki jih zemlja nenehno rojeva, drugega za drugim; učenci naj komentirajo mnenje, da obstaja preoblikovani požiralnik “*kot preganjalski motiv, ki vzdržuje trajen strah in spodkopuje eksistencialno varnost..., povečan (je) v 'požrešno pošast', človek ob njem je zbeگان, telesno in duševno prizadet... Oba sta torej vržena iz naravne oblike in izrazitosti... (Novotvorbi Prežih da) fantastično srhljivi videz.... (povečevanje) zbuja občutek nevarnosti, hkrati pa nazorneje odkrije strahno resnično Dihurjevega položaja, kot bi jo razkril realistični opis. Spopad med groteskno oblikovano negativno resničnostjo in junakom se more goditi seveda le groteskno.*”²⁵; →

— v **besedilnih delih**:

NASLOV: Pomeni, nakazuje? (Boj nad praznino, s praznino, z nevidnim, grozečim? napoveduje grozljivo dihursko voljo v spopadu z dejanskostjo? ob/usojenost na neuspeh? metaforo sveta, življenja?; učenci naj tudi premislijo Prežihovo prvotno zamisel, da bi celotno zbirko naslovil Na požiravniku²⁶ →)

ZAČETEK: Natančneje interpretiraj nekaj prvih odstavkov! (Pisatelj takoj odpravi pravično idiličnost²⁷ → raz-pravičjenje?; predstavi dogajalni prostor in 'junake'; bi lahko rekel, da asociira gorenje, gorečnost, ognjevitost, kar rdečo intonacijo, upajoči obup? - v Dihurjih namreč goreči up, da se vrne bogata letina 1876, spodbuja nečloveške napore, neti prevelika pričakovanja, hromi razum, izlije oko, umori oko, strže ženo; to po svoje nakazujeta tudi začetno posmehljivo ljudsko metonimiranje Plazovnikov z Dihurji in njihova 'ironična ekspresija' o gorenju zemlje, ki hkrati groteskno minimalizirata in osmešita tragično stisko in obup zadržih gorečnežev.) (Gl. naloge v nadaljevanju →)

JEDRO: Nadaljuj interpretacijo! (Premisli: gre za pripoved o boju pod Goro, v “*divji pogreznini*”, z vodnimi pošastmi: krdelce 'dihurjev' bi rado iz rode “zgnetenene grude ogromnega plazu” iztisnilo boljše življenje, vendar je rdečkasta zemeljska potuha le jalova in zahrbtna pustota, ki visi in drsi v dušo in cefra v njej upanje. /Medbesedilna asociacija: “*VISIMO ČEZ SAMEGA SEBE, ČAS NAS SRKA IN PROSTOR NAS NAPENJA, NA SILNICAH ZEMLJE SMO RAZPETI.*” — E. Kocbek/S

²³ M. Boršnik novelo razume npr. kot metaforo za “odpor do fašistične eksploatacije” (Študije in fragmenti, Mb. 1962).

²⁴ M. Boršnik, Pol stoletja narazen, JiS 1960/61, 116.

²⁵ F. Zadravec 1973, 140-141.

²⁶ “Zbirka naj bi nosila ime Na požiravniku.” (Prežih F. Kozaku, 15. 2. 1938, ZD XI, Pisma DZS Lj. 1989, 291; tu je Voranc zapisal tudi želeni vrstni red novel): “Nepojasnjena ostane sprememba naslova od Na požiravniku, kakor je pisatelj prvotno zbirko poimenoval, do simbolnega Samorastniki.” (J. Koruza, v opombah k ZD II, 465).

²⁷ Prim. “pravilčno brezčasnost” v razpravi M. Boršnik, JiS 1960/61, 117.

sršečimi pogledi in nagubanih čel mrki samorasli zadrteži parajo njena nedra, sušijo kipeče žile, preganjajo rjavkasto požiralniško smrt; le v trenutkih ukradene zamaknenosti odpočijejo telo in duha v njeni lepoti in barvah; drugače bi bilo, če ne bi usojena Pot vodila v nicine, v črne sence, ki prežijo in se plazijo iz krmežljivih globač, izpod grozečih strmali in golih Gorinih rebri, ki motnijo zavest in ključujejo pogum, da hočeš nočeš postaneš mrk, trd in nezaupljiv in si ne upaš razkriti srčne mehkoobe, dobrote in ljubezni ter le na skrivaj, pod ilovnato skorjo, odprtih oči kvasiš sanje in netiš upanje, da potem naenkrat, goreč od silovitih čustev in v želji po dokončnem odrešenju, narediš nepremišljeno dejanje, zaradi surove neprizanesljivosti, ki ji ne vidiš obraza, zaradi strahu pred ranljivostjo, zatajevano čustvenostjo, čutnimi brezni in nepredvidljivimi kurjaškimi pohabami; na srečo srči vrojeno samorastništvo, srčijo vedno znova oživljani karantanski geni s staro pravdo za vso ubogo gmajno; življenje jekleni mišice in sklepe. *"Protí domu sva se vračala po strmem bregu skozi gozd. On je nosil naloženo vrečo moke na svojih orjaških plečih, jaz pa sem korakal za njim. Bil je čisto kriv in njegovo dihanje je bilo podobno hropenju. Počasi se je pomikal v klanec, čul sem, kako škripljejo njegove kosti, in videl, kako mu drgetajo noge. Bal sem se, da mu bodo skočile v bokih iz sklepov in da se bo razsul pod živinskim tovorom... Debele žile na njegovih močnih rokah so zabrekle in skozi se je natanko videla valujuča kri. Vreča na njegovem hrbtu pa je lezla in polzela vedno niže dol po križu..."* (oče je vrečo prinesel od praga) *"Tako bi nosil vse življenje!"*²⁸/ Spodbuja upanje, da bo nekoč konec pekočih, peklenskih muk, prezgodaj ostarelega otroštva, onemoglih žena in mrkih mož z vozli v srcih, da bo dovolj sreče in sončnosti, da se bo nekoč čez vso kadunjo razlil sončni nasmeh; nekoč, ne še danes v tem *"vseuničujočem se času"*, ko se vse lepo maže, vzvišeno ponižuje, sveto pljuva, idealno zasmehuje, srečno onesreči, ko je še vse proti: zemlja, voda, ogenj, nebo, sočlovek, sistem, vera, mitologija, ko se še mora s klepčevsko silovitostjo in matjaževsko vero iz kamna iztiskati življenjski sok, ko se še mora z lončkom sušiti reko, biti donkihotski boj z mlini na veter, dovoliti grotesknim lovkam, da sesajo mozeg, krivenčijo duše, da sušijo in votlijo pretegnjena telesa; nekoč — jutri morda zmaga uporna volja: dihurska, borovniška, Metina); Bi se strinjal, če bi osrednje sporočilo Vorančeve novele formulirali kot **neusahljivo voljo do življenja**, kot vero, da bo nekoč gotovo zamašilo (zgodovinske) požiralnike? Bi, kolikor poznaš še kakšno Prežihovo delo, lahko to zatrdil za njegov opus in celoti? →)

KONEC: Se ti zdi pesimističen/optimističen? Te v čem spominja na klasične tragedije? (Je konec upanja in boja, gre za fizični poraz, toda etično zmago, za obnavljanje (pan)tragičnih arhetipov? Za zmago sovražnega, zla ali pravljničnega, dobrega, za dokončni razdor 'gnezda', sveta, za razlastitev in opustelost? Res zgolj za metaforo proletariziranja? Tudi ti opaziš v očeh, srcih in pesteh mladih samorastnežev ponosno, nikomur se uklanjajočo upornost, vero v zmago? Bi bil konec tudi danes takšen? →)

— v slogu in jeziku (naloge za učence²⁹):

-- Opozarja stavek *"slika s krepkimi potezami"* (S. Fatur) na **monumentalen, drastičen slog**? (Preden odgovoriš, si pojasni pojma! →)

-- **na groteskno**? (Se strinjaš, da je to osrednja estetska odlika Prežihove novele? Bi znal podrobneje definirati termin? Komentiraj mnenje, da *"Prežih z grotesknošjo pač najbolje odrazi svojo odtujenost vsemu iracionalnemu v kmetstvu."*³⁰ →)

-- Poišči, razloži in utemelji v noveli uporabljena **slogovna sredstva**³¹: **metonimije** (npr. požrešna čeljust, rumena potuha, rdeča lakota, pekel, ki gori pod nogami in v prsih →), **poosebitve** (požiravniki so pošasti, potuhe, požeruhi, po človeško se rojevajo, se slinijo, njihove mokrotne, sluzaste ustnice srebajo, se odpirajo, požirajo, vampirsko srkajo mozeg in kri, morajo crkniti →), **poživaljanje** (npr. v metafori 'dihursko gnezdo' ali: *"Dihurji so besno vrtali za novimi slinastimi*

²⁸ P. Voranc, Borba, LZ 1921; ZD I, 50-51.

²⁹ Prim. S. Fatur 1982, Književnost II (in del. zvezek II), Obzorja Mb.

³⁰ M. Kramberger, Problem kmetstva v Prežihovih novelah, Perspektive 1962.

³¹ Poglej v ustrezne priročnike: J. Kos, Književnost, Slovarček književnih pojmov, Obzorja Mb. 1989; J. Kos, Očrt literarne teorije, DZS Lj. 1983; M. Kmecl, Mala literarna teorija, Borec Lj. 1976; S. Trdina, Besedna umetnost, literarna teorija, II, MK Lj. 1961.

ranami, odpirali jim žile in jim izcejali rjavi strup... požiravnik mora crkniti", ali: Dihurji so se besni "zakadili v kipečo zemljo — razparali so površje vzboklini" itd. →); **naturalizme** (npr. v prizoru očetovega umiranja, s kilo: 'negibna kepa rosnega mrliča', 'so uhajala čreva iz nje in se je razširil neznosen smrad po izbi' →); **dvojno optiko** (menjave avtorjevih informacij o osebi s komentarjem soseske, izraženim enkrat s kazanjem in drugič s pripovedovanjem; pogled od zgoraj se menja s pogledom od spodaj³²): Soseska že kar v prvih stavkih ironizirajoče označuje: "Pri Dihurjevih že spet..." → kaj vse lahko pomeni navedena oznaka? (rdeča zemlja je kot ogenj, sveže zorana se zjutraj kadi, in se zdi, da gori? spomni se ljudskih rek: zemlja gori pod nogami, kot da gori voda /medbesedilna asociacija: "MODROST STARIH RODOV ŠEPETA SVOJE MISLI" — J. Vidmar³³); kaj ne gori podoben ogenj v Dihurjih, da se zdi, kot da počenja nekaj proti zdravi pameti?³⁴ →); **pretiravanje** (Strže vola! pohabi otroke, ubije ženo! Zadnji udarec, zaradi želje po dokončni zmagi, je preveč, je usoden, uspeh izjalovi v poraz! Prvinski nagon slepi, sili v brezumje, v garanje, povzroča božjast, (pol)blaznost ("udarci so grizli v fantovo meso", "truplo je postalo kepa neodporna kvasu" →); **nasprotja** (Antinomije so v vseh plasteh novele: Dihurji — soseska, zmaga — poraz, človek — narava, človek — družba, želja — stvarnost, romanje za vodo — sušo³⁵ zakaj? →);

- Groteskno je predvsem posledica **jezika**, ubeseditve;³⁶ zato si pazljivo oglej nekatera mesta in poizkušaj utemeljiti uporabljeno besedišče, skladno itd. (Ne pozabi: Dihurjevina je npr. "mokrotna grba", grbita se tudi hlev in človek, vol ščije kri, Neč in Pungra spravljata očetu za hlače čreva, ki so uhajala in se je iz njih širil neznosni smrad itd.); posebno močni so **glagoli** (če si jih izpišeš, se boš o tem sam prepričal: tako npr. od vsepovsod polzi sluzasta mokrota, golta vase lepljivo zemljo, solze in kri; poosebljeni požiralniki potuhnjeni prežijo (pravi aliens!), se zahrbtno prestavljajo, nenehno delujejo, se širijo, srkajo, rastejo, požirajo, uničujejo, se slinijo, sluzijo, rojevajo nove požeruhe in kipijo; iz slinastih ran se jim izceja strup, ki površino spreminja v "rdečkasto krtino", boj z njimi je absurden in grotesken); znova preberi naslednji navedek in ga zlasti jezikovno analiziraj:

"Dihurjevi so se borili rod za rod od lakotno, rdečo zemljo, tešili njen glad z gnojem, parali ji nedrja, razbijali grude njenega čela, odpirali žile njenega osrčja in mašili žrela požiralnikov z odpadki, prhovino in kamenjem... Podžigala sta jih strast in srd. Razparali so površje vzbokline in ji z globokim rovom prodrli v osrčje... boj jih je kmalu obsedel. Videli so le še sluzaste čeljusti, ki so segale po vedno večjem delu njive. Besno so vrtali za novimi sluzastimi ranami, odpirali jim žile, in jim izcejali rjavi strup v globok kanal, ki so ga izkopali od glavnega vira čez vso njivo do ozar. Bosi in gologlavi, pokriti z blatom so vrtali kakor krti." (ZD II, 40-41) →

Ob koncu strni spoznanja in izdelaj zaključno podobo pisne interpretacije.

³² "Informaciji o glavni 'osebi' sledi [...]/komentar soseske, izražen enkrat na način kazanja oz. citiranja ('showing') in enkrat na način pripovedovanja ('telling')." (M. Hladnik 1988, 341) Prim. Katarina Šalamun-Biedrzycka 1987: Razvoj Prežihove pripovedne proze v povezavi s spremembami pripovedne perspektive ali Od osvobajajočega se do povezujočega se subjekta, Obdobja 7, Ljubljana; "Prežih oblikuje včasih svoje tekste po načelih ljudskega pripovedništva, pripovedk in in pravljic. Njegov socialni realizem ima nekaj primesi ljudskega pesništva, med drugim tudi simboliko." (Kos 1975, 360)

³³ J. Vidmar, Prežihov Voranc, uvod v Samorastnike, Naša založba 1940.

³⁴ Prim. F. Zadravec 1972, 231; M. Hladnik ponuja naslednje razlage: "a) zemlja se pri oranju kadi, ker je vlažna, in se zato zdi, kot da bi gorela; b) zemlja je rdeče/rumene barve ('lakotna, rdeča zemlja'); c) Dihurji se ukvarjajo z nečim, kar je proti zdravi pameti, saj za zdravo pamet zemlja ne gori; č) Dihurji so kolerična družina, ki vse dela s strastjo (spomnimo se pregovora Kaj noriš, saj ne gori voda); d) šlo bo za štiri osnovne elemente: zemljo, ogenj, vodo in zrak; e) izjava kaže, da se sosedje ironično distancirajo od Dihurjev; f) izjava kaže, da se je soseska zmožna metaforično izražati in je tu kot pohvala 'ljudskemu' jeziku." (Hladnik 1988, 341)

³⁵ M. Hladnik dodaja še naslednja nasprotja: samostojnost — nesamostojnost, kmetstvo — proletarstvo, individualno — kolektivno, revno — bogato, zgoraj — spodaj, človeško — brezobzorno, naravno — pokvarjeno, človek — narava, zmaga — poraz, družina — družba itd. (Hladnik 1988, 346)

³⁶ Gl. J. Toporišič 1970: Slovenski knjižni jezik IV, Obzorja Mb.

Brez dvoma je groteskno osrednja estetska odlika Prežihove novele: njegovo jedro je družbeno-človeško kritično, vtis, učinek na bralca močnejši. Groteskno poraja poseben pogled na del snovi, ki se/jo nenadoma nenavadno spremeni, še posebno, če/ko pisatelj vztraja z estetsko igro in s transformacijami časa, prostora, telesa, besede — zlasti besede. Groteskno zori prav iz ubeseditve; jezik (poleg sloga bistvena novelistična odlika) je pri tem odločilen: Prežihov je ljudsko drastičen, prav na 'grotesknih' mestih najsilovitejši: posamezna mesta, dogodki in osebe se prav zaradi grotesknosti globlje vrežejo v estetsko in etično zavest beročega, posebno mladega. Zato so takšna umetniška dela tudi didaktično najustreznejša. Prežihov Boj na požiravniku med njimi gotovo zavzema najvidnejše mesto.

Pomembnejša literatura:

- L. Kuhar** — *Prežihov Voranc*: Samorastniki, NZ Lj. 1940 (Prežihov Voranc, J. Vidmar, uvod). 1964: Zbrano delo II, DZS Ljubljana (ur. D. Druškovič in J. Koruza).
- Prežihov zbornik* (ur. M. Boršnik), *Obzorja Mb.* 1957; *Prežihov album* (ur. T. Sušnik), *Borec Ljubljana*, 1983.
- Marja Boršnik** 1961: *Pol stoletja narazen*, *JiS, letnik VI*, 113.
- Silvo Fatur** 1982; *Književnost II, učbenik*, *Obzorja Mb.*
1992: *Slovenska leposlovna književnost*, *Obzorja Mb.*
- Miran Hladnik** 1988: *Prežihov Boj na požiravniku in metodološka vprašanja analize pripovedne proze*, *SR 36*, 1988, št. 4.
- Janko Kos** 1975: *Pregled slovenskega slovstva, druga, popravljena in dopolnjena izdaja*, *DZS Lj.*
- Aleksander Skaza** 1978: *Groteska v literaturi, poskus historičnotipološke opredelitve*, *JiS*, št. 3-4.
- Marjan Štrancar** 1973: *Grotesknost v prozi Prežihovega Voranca, dipl. naloga*, *FF, Ljubljana*.
- Franc Zdravec** 1972: *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, Zgodovina slovenskega slovstva, Obzorja Mb.*, VII., 143.
- 1973: *Funkcija groteske v Prežihovi prozi, IX. seminar SJLK, Ljubljana*.
- 1980: *Groteska v Prežihovi prozi, Elementi slovenske moderne književnosti, Pomurska založba*.

Marjan Štrancar

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Boj na požiravniku .06

SUMMARY

THE GROTESQUE IN PREŽIH'S WORK BOJ NA POŽIRALNIKU

The interpretation of the short novel *Boj na požiravniku*, which Prežih published in 1935 in the magazine *Sodobnost*, tries with a detailed analysis of themes, motives and consequence of events discover the basic narrative line as well as the stylistic and linguistic specificity and peculiarities of the discussed work, in

detecting the grotesque elements in themes, motives and textual works, which emanate directly from the process of creation. Prežih's language, which is drastic in a popular folk manner, is the most powerful precisely in "grotesque" places.

Problemski pouk književnosti

Novosti, ki jih je v šolsko obravnavo književnosti prinašalo predvsem tekmovanje za Cankarjevo priznanje (problemsko razmerje do umetnostnega besedila), so se v letih 1989/90 pokazale na dva načina:

1. v spremenjeni zasnovi ustnega dela zaključnega izpita iz slovenskega jezika, ko za prvo vprašanje predvideva razčlemba umetnostnega ali neumetnostnega besedila (odlomka);

2. v besedilih, s katerimi je tedanji Zavod za šolstvo preverjal znanje v prvih in drugih letnikih srednjih šol, ko so pri preverjanju znanja iz književnosti vprašanja ob neoznačenih odlomkih iz obravnavanih umetnostnih del.

Oboje pomeni tudi uradno uvajanje prvin problemskega pouka (tj. aktivnega dela z besedilom), kar pa samo po sebi še ne zagotavlja višje ravni pouka slovenske književnosti sploh. Problemskega pouka namreč ne moremo uspešno uveljaviti zgolj po delih (bodisi samo drugačno delo v razredu, drugačno sprotno preverjanje ali drugačen zaključni izpit), saj necelovit prijem kot kombinacija problemskega in klasičnega, t.j. reproduktivnega pouka, nujno pripelje do tega, da na koncu preverjamo tisto, česar nismo dali, oz. dajemo to, česar ne bomo preverjali, izid pa se lahko kaže samo kot pomanjkljivo znanje, kot neuspeh učenca in seveda učitelja.

Med reproduktivnim in dejavnim (problemskim) poukom književnosti je tolikšna razlika, da učenec, ki smo ga pripravljali na klasičen način (frontalni pouk v obliki predavanja ali celo narekovanja, literarne šolske naloge ter ustno in pisno preverjanje znanja kot zgolj mehanična reprodukcija učiteljeve razlage), ne bo imel veliko možnosti, da uspešno opravi problemsko (tj. z neoznačenimi ali neznanimi odlomki) preverjanje znanja, slednje pa je glede na usmeritve novega učnega načrta gotovo tudi standard, ki ga bo zahtevala (eksterna) matura.

Prehod od reproduktivnega k problemskemu preverjanju znanja se zelo lepo vidi na primeru dveh besedil, ki ju je Zavod za šolstvo RS izdelal za preverjanje znanja v prvem (1989) ter v prvem in drugem letniku (1990). Prvi, tj. reproduktivni preizkus je dal izredno slabe izide, zato so naslednje leto že prevladovali neoznačeni odlomki z vprašanji. Oglejmo si razliko na primeru Linhartovega Matička:

1989: 11. a) Kje je Linhart našel vzor za svojo veseloigro "Veseli dan ali Matiček se ženi"?

b) Zakaj igra za Linhartovega življenja ni bila uprizorjena?

1990: 4. Zmešnjava: "Častitljiva gospoda. Jest scer vejm, da se pravica po tih novih postavah ne smej drugači kaker nemško iskati."

Matiček: "Če jo po krajnsko ne najdem, ji bom mogel žvižgat. Zakaj nemšku ne znam prav."

a) Od kod je odlomek?

b) Kaj se dogaja?

c) Kaj napada Linhart?

d) Kateri sloj predstavlja Matiček?

e) V katerem narečju je napisana komedija?

Drugi primer je tragedija Hamlet:

1989: 7. a) V čem Shakespearove drame ne ustrezajo Aristotelovim zahtevam?

b) Kako Hamlet izpričuje odgovornost za svoja dejanja?

c) Kakšen zločin hoče maščevati Hamlet?

1990: 8. Preberi odlomek in odgovori na vprašanja:

Biti, ne biti; to je tu vprašanje:

Je li bolj plemenito, da trpiš v duhu strelice

vse nasprotno usode,

ali z orožjem greš nad morje zla

in ga končaš z odporom?

a) Iz katerega dela je odlomek?

b) Kdo je avtor tega dela?

c) Pred kakšno odločitvijo stoji protagonist?

d) Kakšne značajske poteze izpričuje odlomek iz monologa glavne dramske osebe?

Primeri iz leta 1989 jasno kažeta, da se pri reproduktivnem preverjanju lahko preverjajo tudi zgolj zunajbesedilne prvine (Linhart) oz. vprašanja omogočajo, da kdo dobi celo odlično oceno, tudi če se je samo na pamet naučil snov iz zvezka in sploh ni prebral literarnega dela. V nasprotju s tem primeri iz leta 1990 dokazujeta, da pri problemskem preverjanju pokažemo uporabno, večplastno in predvsem znotrajbesedilno znanje. Pomembna razlika pa je tudi v tem, da učencu, ki je delo prebral, tak način preverjanja olajša odgovore, učencu, ki dela ni prebral in odlomka ne prepozna, pa jih oteži. Pri problemskem pouku je torej eden ključnih problemov v tem, ali učenci berejo ali ne.

Uspešen problemski pouk, pri katerem so učenci dejavni, razpravljajo oz. utemeljujejo, razvijajo svoje miselne in govorne zmožnosti in pridobivajo samostojnost, s povezovanjem sproti utrjujejo znanje in ga uporabljajo na novih besedilih, zahteva celovito doktrino, ki obsega:

A. Načela problemskega pouka:

1. pri pouku uporabljamo metodo usmerjenega pogovora,
2. vedno izhajamo iz umetnostnega besedila,
3. vedno razčlenjujemo tudi odlomek,
4. vedno skušamo primerjati,
5. znanje utrjujemo in preverjamo problemsko.

B. Postopek:

1. priprava na poglobljeno branje (z vprašanji za domače branje ali domačo nalogo),
2. preverjanje domačega branja (za znake),
3. usmerjeni pogovor z razčlemba odlomka,
4. sprotno preverjanje znanja (za znake),
5. pregledno preverjanje (pregledni test po obdelanem književnem obdobju),
6. ponavljalno preverjanje (pregledni test na začetku višjega letnika),
7. priprava na zaključni izpit oz. maturo z zaključnim preverjanjem.

Problemski pouk se ves čas šolanja giblje med "palico in korenčkom", tj. med prisilo in spodbudo (motivacijo).

Spodbuda je v tem, da učenci že pri obravnavi literarnega dela lahko neposredno uporabijo svoje védenje, ki so ga pridobili z branjem, da lahko sodelujejo v razpravi in se s tem potrjujejo, in predvsem v tem, da je takó pridobljeno znanje širše in trajnejše, saj ima učenec, ki je književno delo v celoti prebral, ves čas do konca oporo v natančno prebranem in doživetem umetnostnem besedilu.

Prisila je celovit sistem sprotnega, preglednega in sklepnega preverjanja, s katerim učenca natančno seznanimo že prvo šolsko uro, tako da se že takoj zaveda, da bo moral brati, natančno brati in vse prebrati, sicer ne bo mogel priti do pozitivne ocene. Samo tako lahko uresničimo troje:

- a) boljše in trajnejše znanje,
- b) sprotno primerjanje književnih del, motivov, zvrsti, vrst in oblik, zgradbe, junakov itd.,
- c) problemsko obravnavo z usmerjenim pogovorom.

Predvsem pa pri takem sistemu lahko opustimo klasično ekstenzivno izpraševanje snovi iz književnosti (kjer so ocene lahko zelo subjektivne, drugi učenci pa so pasivni), kajti učenci so vsako uro govorno dejavni, do ustne ocene pa pridemo z govornimi vajami, deklamacijami in referati (pri krajših literarnih delih — ali pri daljših, če jih preberejo vsi učenci — nastopajoči učenec tudi sam vodi obravnavo!).

V nadaljevanju s primeri prikazujem celoten postopek problemske priprave, obravnave in preverjanja.

1. Priprava na poglobljeno branje

Priprava je seznam vprašanj pri vsakem domačem branju ali zahtevnejšem literarnem delu, na katera učenci odgovorijo doma in se tako pripravijo na usmerjeno obravnavo v razredu.

Primer 1: Samorastniki (branje)

- a) Predstavi dramsko zgradbo (zasnova, zaplet, vrh, razplet in razsnova)!
- b) Poišči protagonista in antagonist ter ju primerjaj (v čem sta si podobna, v čem se razlikujeta?)!
- c) Primerjaj Meto in Ožbeja! Kaj ju povezuje, kaj razdvaja?
- d) Označi konec novele! Ali je nevtralen, srečen ali tragičen? Zakaj pisec kot socialni realista potrebuje tak konec?
- e) Zakaj Meto v noveli dvakrat kaznujejo: v čem je stopnjevanje in kaj pisec z njim doseže?
- f) Primerjaj zaplet in razplet, motivacijo ter medsebojna razmerja med junaki v Samorastnikih in Sosedovem sinu!
- g) Kateri junakinji iz grške dramatike je podobna Meta s svojim razmerjem do moči oz. oblasti in v čem se od nje razlikuje?

Primer 2: Slovo od mladosti (domača naloga)

- a) Kakšna je bila pesnikova mladost?
- b) S katero sintagmo jo označi in kaj ta pomeni?
- c) Kakšno je pesnikovo spoznanje o svetu? Katere vrednote ljudje povzdigujejo, katere pa (po Prešernu) zaničujejo?
- d) Kakšno je pesnikovo razmerje do usode?
- e) Kaj po Prešernu človek spozna v starosti (v "starjih letih")?
- f) Zakaj pesnik hrepeni po mladosti? Katera je pozitivna razsežnost vsake mladosti?
- g) Razloži stopnjevanje v sintagmi "dih prve sapce"!

Primer 3: Krst pri Savici (branje)

- a) Navedi, kaj sporoča uvodni sonet o življenju po smrti!
- b) Kateri dve vojski se spopadeta pri Ajdovskem gradu in kako Črtomir prepriča vojake, da gredo z njim v zadnji boj?
- c) V čem je Črtomirova krivda?
- d) Kolikšen čas obsega prva retrospektiva, kolikšnega druga in koliko časa traja neposredno, dramatično dogajanje?
- e) Poimenuj vrsto primere, s katero pesnik ponazori Črtomirov notranji razvoj, ko premišljuje ob slapu Savici, in razloži razliko med vodo, ki "razgraja", in "leno" vodo!

- f) Predstavi razmerje med Črtomirom in Bogomilo! Zakaj se mu Bogomila odpoveduje (kateri verz to odpoved ponazarja?) in kako Črtomir reagira?
- g) Ključne prvine Krsta (Črtomir, Bogomila, Slovenci, poezija) primerjaj s prvini Sonetnega venca (**Poet tvoj nov Slovincem venec vije!**)! V čem so razlike?

2. Preverjanje domačega branja (za znake)

Kadar je na vrsti obravnava domačega branja, najprej pisno preverimo prebranost s kratkim, a natančnim vprašanjem iz vsebine, za kar ne potrebujemo več kot pet minut, zelo hitro pa tudi doma ocenimo.

Primer 1: Hiša Marije Pomočnice

- a) Kdo je bil Anarhist, od kod je prišel in kaj se je z njim zgodilo?
- b) Kdo je bil Hanzek, česa se je bal in kako je končal?

Primer 2: Krst pri Savici

- a) Navedi štiri prizorišča, na katerih se dogaja zgodba!
- b) Navedi štiri stranske osebe, ki nastopajo v zgodbi!

3. Usmerjeni pogovor z razčlenbo odlomka

Primer 1: Soči (obrnava z odlomkom)

Ne stiskaj v meje se bregov,
srdita čez branove stopi
ter tujce, zemlje lačne, utopi
na dno razpenjenih valov!
(Na zemlji tvoji tujcev tropi
naj ne dobodo ni - grobov!)

Problemsko se lahko lotimo Gregorčičeve hvalnice Soči, če vzamemo za izhodišče problem neobjavljenega zaključka (v okepanju!), ki ga prek primerjave z Antigono povežemo s problemom življenja oz. dinamike ("Krasna si, bistra hči planin!") in smrti oz. statike ("Mar veš, da tečeš tik grobov, grobov slovenskega domovja?) ter vstajenja oz. ponovne dinamike ("Takrat se spomni, bistra Soča, kar gorko ti srce naroča!"), nazadnje pa utemeljimo še z razčlenbo skladijskega naklona (klicaji - I. del; vprašaji - II. del; klicaji - III. del).

Primer 2: Duma (obrnava z odlomkom)

Slišal sem pesem in čul sem glas pojoč,
glas moža, kot da je odgovor ženskemu glasu;
čul sem, kako je zvenelo moje srce.

Pesem moža in odgovor ženski pesmi:

Sredi poljan si in poješ mi pesem zeleno vso,
pesem vetra in vej in trave in sonca na travi /.../.

Odlično problemsko izhodišče nam Župančičeva Duma ponuja s svojim glasom moža (Adam) in ženskim glasom (Eva). To antitetično razmerje, ki ga ponazorimo najprej na skladijski ravni z uporabo levega (ženski princip) oz. desnega (moški princip) prilastka in utrdimo ob primerjavi z znamenito Michelangelovo fresko Stvarjenje Adama (na levi Adam, na desni Bog med angelčki s svojo močno, varno mišičasto roko oklepa nežno bitje, ki šele postaja ženska, tj. Eva), v obravnavi razvijemo v osrednje tematsko nasprotje med domačim podeželjem in tujimi mesti.

Primer 3: Krst pri Savici (obravnava z odlomkoma)

Krst pri Savici lahko obravnavamo po vprašanjih, ki jih imajo skupaj z odgovori učenci v zvezku za domače branje, še bolj pa je, če poiščemo izhodiščni problem (npr. problem Črtomirove krivde), ob katerem potem nizamo še problematiko zgradbe, razvoj glavnega junaka, prikaz razmerja Črtomir - Bogomila, razčlemba romantičnih prvin in primerjavo s Sonetnim vencem. Pri tem knjižnem delu natančneje obravnavamo še najmanj dva odlomka, prvega iz Uvoda in drugega iz Krsta:

Odlomek 1:

Ko zor zasije na mrličov trope,
leže, k' ob ajde žetvi al pšenice
po njivah tam leže snopovja kope.

Leži kristjanov več od polovice,
med njimi, ki so padli za malike,
Valjhun zastonj tam iše mlado lice
njegà, ki kriv moritve je velike.

Ta odlomek uporabimo za vpeljavo izhodiščnega problema krivde, poleg tega pa ob njem ponovimo lastnosti tercine, ki smo jo spoznali pri Dantejevi Božanski komediji, ponovimo primero kot pomensko figuro in razčlenimo antitetično razmerje svetloba - tema (zor - mrlič = življenje - smrt), ki ga bomo vzeli za problemsko izhodišče naslednjega odlomka.

Odlomek 2:

Mož in oblakov vojsko je obojno
končala temna noč, kar svetla zarja
zlati z rumen'mi žarki glavo trojno
snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja.
Bohinjsko jezero stoji pokojno,
sledu ni več vnanjega viharja,
al somov vojska pod vodó ne mine
in drugih roparjov v dnu globočine.

Pri tem odlomku ponovimo lastnosti stance, ki smo jo obravnavali ob pesmo Slovo od mladosti, utrdimo homersko primero (v povezavi z naslednjima verzoma: "Al jezero, ki na njegà pokrajni // stojiš, ni Črtomir, podoba tvoja?") in tipično romantično enačenje junakovega razpoloženja s stanjem v naravi. Predvsem pa Črtomirov preobrat od smrti k življenju povežemo z razčlemba antiteze tema - svetloba (temna noč - svetla zarja zlati z rumen'mi žarki).

4. Sprotno preverjanje znanja (za znake)

Razumevanje in usvojitev zadnje snovi hitro in učinkovito (pisno in nenapovedano) preverimo z vprašanji za znake, ki jih lahko kombiniramo s prebranim ali na tablo napisanim literarnim delom ali odlomkom.

Primer 1: Moj črni plašč (pesem v celoti preberemo)

- Kaj pomeni pesniku črni plašč?
- Kateri literarni slog predstavlja pesem in zakaj?
- Katera Prešernova pesem ima podobno motiviko?

Primer 2: Marinka je gnala voličke past (ljudska balada, ki jo preberemo)

- Katera literarna vrsta je to?
- Zakaj? Navedi tri utemeljitve!
- Kateri motiv povezuje to književno delo s kraljem Ojdipom?

Primer 3: Krst pri Savici (odlomek napišemo na tablo)

O blagor, blagor, Črtomir! ti vneta
je deklica od tvojega pogleda,
kak od zamaknjenja je vsa prevzeta,
kak gleda v tla, kak trese se beseda!

Navodilo: Podčrtaj in označi ali izpiši in določi vsaj pet različnih skladijskih figur!

Primer 4: Krst pri Savici (kitica iz Uvoda, ki jo napišemo na tablo)

Šest mescov moči tla krvava reka,
Slovenec že mori Slovenca, brata -
kako strašna slepota je človeka!

- Kako se imenuje ta stalna pesniška oblika?
- Kako jo prepoznamo? Navedi tri prvine!
- Po katerem italijanskem predrenesančnem pesniku je avtor to obliko povzel?

Če se le da, izberemo dva enakovredna odlomka in pišemo v dveh skupinah (A in B).

5. Pregledno preverjanje (pregledni test po obdelanem literarnem obdobju)

Pregledni test iz književnosti vedno pišemo z neoznačenimi odlomki iz obravnavanih, pa tudi - kadar so dovolj značilna - neobravnavanih besedil znanega avtorja. Za preverjanje obdobja, celotnih opusov ali zelo pomembnih literarnih del je primeren tudi tako imenovani zaprti test, ki poleg zmožnosti memoriranja preverja tudi povezovalne zmožnosti in jezikovno znanje. Oba tipa nalog sta dovolj eksaktna in ju lahko popravimo razmeroma hitro.

Primer 1: Obravnavano besedilo

Poet tvoj nov Slovincem vije,
'z petnajst sonetov ti tako ga spleta,
da "magistrale", pesem trikrat peta,
vseh skupaj veže harmonije.

Iz njega 'zvira, vanjga se spet zlije
po vrsti pesem vsacega soneta;
prihodnja v prednjem koncu je začeta;
enak je pevec vencu poezije:

- Kako se imenuje cikel?
- V katero književno obdobje spada?
- V katero književno zvrst spada?
- Zakaj?
- Katera stalna pesniška oblika je posamezna pesem cikla?
- Kako se imenuje kitica, ki je tudi v tem odlomku?
- Kaj razlaga pisec v odlomku?
- Zakaj je magistrale "pesem trikrat peta"?
- V čem je "pevec enak vencu poezije"?
- Katere vsebinske prvine pesnitve izraža prvi verz odlomka?

Primer 2: Neznano besedilo

Ta brusi si v teku peté,
ta seka in pili in kuje,
pri luči prižgani ta čuje,
z učenjem si beli lase; /.../

Ne trudi se pevče za nič,
s prihodom že belega dneva
od temnega mraka prepeva,
brezskrbno živi kakor ptič.

- a) Kdo je avtor?
- b) Kako imenujemo ta književni slog?
- c) Kako imenujemo tako razmerje do vsebine?
- d) Katero znano pesem parodira avtor in v čem?
- e) Kaj nam o usodah pesnikov in pesmi sporoča predložena pesem?

Primer 3: Obravnavano besedilo

Iz njega rok izmakne se počasi,
in blizo se na prvi kamen vsede,
in v trdnem, ali vendar milem glasi
mladenču vnet' mu reče té besede:

“Ne združenja, ločitve zdaj so časi,
šel naj vsak sam bo skoz življenja zmede;
de b'enkrat se sklenile poti naji,
me tukaj vidiš zdaj v samotnem kraji.”

- a) Kdo je avtor?
- b) Kako se imenuje književno delo?
- c) V katero književno obdobje spada?
- d) V katero književno zvrst spada?
- e) Katera književna vrsta je?
- f) Katero stalno pesniško obliko predstavlja odlomek in po čem jo prepoznamo?
- g) Kdo sta protagonistista odlomka?
- h) Kaj se z njima kasneje zgodi?
- i) Kje se prizor dogaja?
- j) Kje naj bi se “sklenile poti naji”?
- k) Določi metrum in poimenuj verz!
- l) Napiši eno antitezo!
- m) Pretvori prvi verz v navadni besedni red!
- n) Katero skladenjsko figuro si s tem dokazal?

Primer 4: Krst pri Savici (dopolnjevanje besedila)

Slovenski __ pesnik France Prešeren je leta __ izdal __ v verzih Krst pri Savici. Sestavljena je iz treh delov, in sicer iz uvodnega __ Matiju Čopu, iz __ in __. V prvem delu pesnik razlaga, da je pesnitev nastala zaradi __ bolečine in zaradi izgube __. V drugem delu, kjer za kitico uporabi __, pesnik pripoveduje o obdobju __ Slovencev, ko s sprejemom nove __ izgubimo __ samostojnost. Vodja __ vojske ima v trenutku, ko jim začne zmanjkovati __, nagovor, s katerim svoje vojake zapelje v __, sam pa __ noč izrabi za __. V tretjem delu, napisanem v __, tj. __ vrstičnih kiticah, je pesnik uporabil __ pripovedno tehniko, s katero je skrajšal __ pripovedi. Glavni junak se odpove svoji __ veri in se pri slapu __ da __, potem pa bo odšel v __ in bo postal __. Njegova nesojena izvoljenka se zaobljubi __ in bo odšla v __, da bi s tem odrešila junaka __ in se z njim po __ srečala v __.

6. Ponavljalno preverjanje (pregledni test na začetku višjega letnika)

Na začetku vsakega višjega letnika najprej pisno preverimo poznavanje celotne snovi prejšnjega letnika, saj samo taka ponovitev književnosti in jezika zagotavlja uspešno sprotno delo, ki ves čas temelji tudi na poprejšnjem znanju. Pri ponavljanju si učenci pomagajo z zvezki za domače branje, z berili in z odlomki, ki jih imajo v šolskem zvezku, predvsem pa tudi s starimi preglednimi testi, ki jih učencem obvezno vračamo (čeprav moramo teste zato ves čas spreminjati!).

Primer 1: Obravnavano besedilo

Resnično, resnično, povem vam: Jaz sem vrata k ovcam. Vsi, kolikor jih je prišlo pred mano, so tatje in roparji, ovce pa jih niso poslušale. Jaz sem vrata: kdor stopi skozi mene, bo rešen in bo hodil ven in bo našel pašo. Tat ne pride, razen da krade in kolje in pogublja; jaz sem prišel, da bi imel življenje in ga imel v izobilju. Jaz sem dobri pastir. Dobri pastir da svoje življenje za ovce.

- Kako se imenuje celotno literarno delo?
- V katero književno obdobje spada?
- V katero književnost spada?
- V kateri književni obliki je odlomek?
- V kateri del celotne knjige spada odlomek?
- Katera književna vrsta je odlomek?
- Kdo govori v odlomku?
- Kako se imenuje življenjepis govorečega?
- Kateri znameniti dogodek napoveduje zadnja poved?
- Katera skladijska figura ustvarja ritem v četrti in peti povedi?
- Katera skladijska figura oblikovno povezuje besedilo odlomka, katera pa ustvarja vsebinsko napetost, dramatičnost?

Primer 2: Obravnavano besedilo

In brž veslata v konec ta jezera,
 kjer bistra vanjga pribobni Savica;
 ker srečen veter njij' roke podpira,
 čolnič leti ko v zraki urna ptica.
 Se ribič po sovražnikih ozira,
 čoln vstavi, kjer je gosta senc temnica. -
 Ker se mu zdi, da lakota ga grudi,
 junaku, kar je v torbici, ponudi.

- V katero književno obdobje spada delo?
- V katero književno zvrst spada?
- Katera književna vrsta je?
- Kako se imenuje kitica, ki je predstavljena v odlomku?
- Iz katerega dela pesnitve je odlomek?
- Kdo je glavni junak pesnitve?
- Kateri položaj izgubi pred tem dogodkom?
- Kaj namerava junak storiti, preden ga med obotavljanjem preseneti ribič?
- Čez katero jezero veslata?
- Kdo so junakovi sovražniki?
- Po kaj in po koga pošlje junak ribiča?
- Čigave ideje predstavlja glavni junak?
- Zakaj?

7. Priprava na zaključni izpit oz. maturo z zaključnim preverjanjem

Priprava za ustni del zaključnega izpita (iz književnosti) poteka tako, da za vsako literarno delo, ki je na listku za ustni preizkus na prvem mestu, spet izberemo nov odlomek ali dva, ga fotokopiramo in spet v obliki pogovora z učenci komentiramo oz. ponovimo bistvene lastnosti celotnega literarnega dela. Navajam odlomka za ponovitev Krsta pri Savici:

- a) Ne zapusti nobeden ga v ti sili,
molče orožje svoje vsak si vzame,
strahljivca v celem ni imel števili;

al komej vrata so odprte, vname
se strašni boj, ne boj, mesarsko klanje,
Valjhun tam s celo jih močjo objame.
- b) Slap drugo jutro mu grmi v ušesa;
junak premišlja, kak bolj spodej lena
voda razgraja, kak bregove stresa,
in kak pred njo se gore ziblje stena,
kak skale podkopuje in drevesa,
kak do nebes leti nje jeze pena! -
Tak se zažene, se pozneje ustavi
mladenič, Črtomir pri sebi pravi.

Ob odlomkih utrdimo prepoznavanje tercine in stance, glasovne figure, skladijske figure, metrum, homersko primerjo, romantične prvine ter motiviko, zgradbo in sporočilo Krsta pri Savici.

Listek za preverjanje sestavimo z neoznačenim odlomkom iz obravnavanega književnega dela, pri čemer dobi vsak učenec tudi neznan besedilo za prepoznavanje sloga in pisca. Na listku pri vprašanih iz književnosti kombiniramo razna književna obdobja, razne književne zvrsti in različne književne oblike, tako da je preverjanje zares celovito. Sestava listka:

Neoznačeno obravnavano besedilo (odlomek)

1. a) določitev naslova in pisca in drugih literarnozgodovinskih in literarnovrstnih lastnosti,
b) razčlemba odlomka,
c) predstavitev celotnega književnega dela,
d) primerjava.
2. a) drugo obravnavano delo (brez odlomka),
b) neznan besedilo (odlomek) - prepoznavanje sloga ali pisca z utemeljitvijo.
3. jezikovno vprašanje.

Za ponazarjanje navajam dva vzorca listkov za ustno preverjanje znanja na zaključnem izpitu iz slovenskega jezika.

Primer 1:

Ko se je vračal s tistih skrivnostnih in dolgih potov, ki so povzročala čudna ugibanja njegovih prijateljev in tistih, ki so se imeli za njegove prijatelje, se je dostikrat splazil gor, k zaklenjeni sobi, odklenil vrata s ključem, ki ga je zdaj neprenehoma nosil pri sebi, in se z ogledalom v roki postavil pred lastno podobo, ki jo je bil naslikal Basil Hallward. Gledal je zdaj hudobni in starajoči se obraz na platnu, zdaj lepi in mladi obraz, ki se mu je smehljalo iz zrcala. Že sama ostrina nasprotja mu je vzbujala občutek ugodja. Bolj in bolj je bil zaljubljen v lastno lepoto, bolj in bolj ga je zanimala pokvarjenost lastne duše. Skrbno in natančno in včasih s pošastno in strašno naslado je raziskoval, kako mu ostudne črte orjejo nagubano čelo ali se plazijo okoli velikih pohotnih ust. Včasih je premišljeval, ali so strašnejša znamenja greha ali znamenja starosti. Polagal je svoje bele roke ob

surove in napihnjene roke na sliki in se smehljaj. Norčeval se je iz spačenega telesa in propadajočih udov.

1. a) Določi naslov literarnega dela, pisca, književnost, obdobje, književno obliko, zvrst in vrsto!
b) Pojasni, kakšno razmerje do življenja, do soljudi in posebej do ljubezni ima glavni junak, kako se to kaže v odlomku, zakaj se hoče na koncu spremeniti in kako konča!
c) Predstavi zgradbo in slog!
d) Primerjaj glavnega junaka s Cankarjevim Kantorjem (sorodnosti) in Martinom Kačurjem (razlike)!
2. a) Predstavi vsebino in ideje Linhartove komedije Matiček se ženi!
b) Določi avtorja odlomka in utemelji odločitve!

Tu smeje se šumna družba,
ej, pač se nabrenkala cvička;
debela mamica čička
smehljaje se radi dobička.

In glej mi ga - polička!
Smehlja se na moji levici,
na desni smeh kroži na lici
točajki - pravi tici.

3. Iz prvega odlomka izpiši vse osebne glagolske oblike, določi jim glagolski vid in tvori nasprotni glagolski vid!

Primer 2:

Te misli, ko odšel si v hude boje,
miru mi niso dale več siroti.
V nevarnosti življenje vedet' tvoje,
zaprte vse od tebe videt' poti,
ni vedlo kam se djati srce moje,
tolažbe nisem najdla v taki zmoti.
Obupala sem skoraj tákrat reva;
kak sem želela v noči ti svit dneva!

En dan sem prašat šla po vojske sreči,
al skozi se še ni sklenila z vami;
učil ljudi je mož bogaboječi,
duhovni mož, ki zdaj ga vidiš z nami:
kako nas vstvaril vse je Bog narveči,
kak greh prišel na svet je po Adámi,
kak se je božji sin zato učlovečil,
da bi otel narode in osrečil.

1. a) Določi naslov literarnega dela, pisca, književnost, obdobje, književno obliko, zvrst in vrsto!
b) Pojasni, kdo govori, komu govori, o čem ga prepričuje, kateri zasuk prikazuje nadaljevanje, v čem se razlikuje razmerje glavnih junakov do življenja in kako se delo konča!
c) Predstavi zgradbo, obliko in slog!
d) Primerjaj razvoj glavnega junaka s Kersnikovim Andrejem Korenom in Cankarjevim Jermanom!
2. a) Predstavi zgradbo, motive in slog Šeligove novele Triptih Agate Schwarzkobler!

b) Določi pisca odlomka in utemelji odločitev!

Na vsaketerem talerju je bil en pušcl, v skledah pak nej bilu družega kakor cukcr ino marcapan: v eni skledi so bile cukrcnc jabovka, v drugi cukrcnc gruške, v tretji cukrcnc mandelnc, v četrti cukrcnc češnc, v peti cukrcnc fige, v šesti ta sladki marcapan, z eno besedo, je vse bilu cukrcnu inu medenu.

3. V zadnjih dveh vrsticah prve kitice dokaži inverzijo (utemelji tudi slogovno nezaznamovani besedni red) in določi še dve drugi skladenjski figuri! Navedi dva razloga, zaradi katerih je pri tem piscu inverzija tako pogosta!

Navajam še dva primera za prepoznavanje in utemeljevanje sloga v neznanem besedilu:

a) Vozil sem se z zlatim čolnom
po rdečih vodah večera
med drevjem
in travnatimi bregovi.
Vozil sem se,
jaz zlati mornar...

b) Na nebu zvezde se prižigajo,
kresnice iz lesov se dvigajo
v poletno noč.
Studenci tiho se pregibljejo,
kot v sanjah praproti se zibljejo
v poletno noč.

Če imajo učenci težave s prepoznavanjem neznanega besedila, jih usmerimo s podvprašanji, ki so tudi sicer mogoča ob sproščenem pogovoru o lastnostih prvega odlomka.

Po tem sistemu problemskega dela v razredu in problemskega preverjanja znanja je v šolskih letih 1991/92 in 1992/93 opravilo zaključni izpit devetdeset učencev naslednjih programov oz. smeri: družboslovno-kulturna (46), upravni tehnik (22) in administrator (slednji brez neznanega besedila - tudi 22). Ustnega dela v prvem poskusu nista opravila samo dva učenca, medtem ko je prek 90 % učencev doseglo ocene dobro (13), prav dobro (39) in odlično (28). Povprečna ocena je bila 3,9. Ob vsej mogoči subjektivnosti izpraševalca so dosežki vendarle očitni.

Vrhunec, ki seveda ni pravilo, temveč še toliko bolj zaželena izjema, pa seveda doseže problemski pouk (tudi na zaključnem izpitu!) takrat, kadar učenci odkrijejo nepričakovane povezave, kadar se z učiteljevo razlago oz. njegovimi pogledi ne strinjajo in znajo svoje nestrinjanje tudi jasno in suvereno utemeljevati.

Zoran Božič
Nova Gorica

Boža Krakar-Vogel

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Novejši slovenski pogledi na pouk književnosti kot dejavnik sooblikovanja njegovih smotrov, metod in vsebin

(Doktorska disertacija. Ljubljana, 1992. Mentorica: prof. dr. Helga Glušič)

Disertacija posega na področje teorije pouka književnosti (književne didaktike), ki je bilo pri nas, drugače kot drugod po svetu, zaradi dolgoletnega nezaupanja odločujočih ustanov do nedavnega slabo raziskano. (Posledica tega je med drugim ta, da smo tudi s stališča književnodidaktičnega znanja - kako voditi pouk skladno s cilji, kako smiselno izbirati vsebine, kako relevantno preverjati relevantne stvari - slabo pripravljene na naloge, ki jih pred učitelje in učence postavlja prehitro bližajoča se matura.)

Raziskava je imela naslednje temeljne cilje:

1. Interdisciplinarno, s pomočjo instrumentarija književnih in pedagoških ved ter razvite književne didaktike drugod po svetu, prikazati didaktično sestavo pouka književnosti, kar pomeni:

— določiti sodobne cilje (temeljni je vzgoja za dejaven stik z leposlovjem), metode spoznavanja in poučevanja književnosti (sodobne so izkustvene - šolska interpretacija, problemski pouk) ter načela za izbiro in razvrstitev vsebin (oblikujejo jih temeljna, sodobna, utrjena in preverjena spoznanja književne vede in izbira del iz slovenske in svetovne književnosti po literarnozgodovinskem, literarnoteoretičnem ter literarnoreceptijskem načelu);

— razčleniti hierarhično in soodvisno porazdelitev teh pojmov v celotnem procesu (izbira vsebin in metode se prilagajajo ciljem);

— izpeljati iz te porazdelitve izhajajoča uporabna načela - zakonitosti za praktično ravnanje (na kratko: če hočemo pri učencih razvijati sposobnosti za literarno branje/ustvarjalno pisanje, širiti funkcionalno književno znanje in poglobljati književno kulturo, kar vse sodi k vzgoji za dejaven stik z leposlovjem, je treba v šoli brati in interpretirati književna dela ter tem ciljem in metodam prilagoditi obseg in porazdelitev vsebin);

— na tej podlagi oblikovati instrumentarij in merila za razčlenjevanje in vrednotenje gradiva te raziskave.

Teoretični prikaz, ki je nastal v prizadevanju po uresničitvi tega cilja raziskave, je pri nas prva celovita razčlemba pouka književnosti kot vodnega spoznavnega procesa, ki mora metode in vsebine prilagajati ciljem, izvirajočim iz narave književnosti in iz zakonitosti njenega spoznavanja.

2. Evidentirati gradivo, ki razkriva naše novejšje poglede na pouk književnosti v srednji šoli med letoma 1955 (začetek izhajanja revije Jezik in slovstvo, ki je zaradi kontinuiranega spremlja-

nja teh vprašanj poleg monografskih publikacij temeljni gradivski vir) in 1992.

Ta evidenca je pokazala, da to področje kljub odrinjenosti na obrobje visokošolskih in raziskovalnih programov v teh desetletjih ni bilo brez raziskovalnih prispevkov. Pomembne je že v prvem letniku revije, pa tudi v nekaj kasnejših prispeval Joža Mahnič, sodelovala je Silva Trdina, v 60. in 70. letih so se pridružili Boris Pateranu, Matjaž Kmecl, Janko Kos, nekoliko kasneje še Meta Grosman, Silvo Fatur, Jože Lipnik, Breda Rant, Vinko Cuderman, v 80. letih pa npr. Jana Kvas in Boža Krakar-Vogel ter še številni drugi praktiki in literarni raziskovalci. Mnogi med njimi so za našo sodobno teorijo in prakso pouka književnosti razmišljali produktivnejše kot pogosto protislovne tuje teorije.

3. S pomočjo oblikovanega teoretičnega instrumentarija novejših pogledov na pouk književnosti razčleniti in presoditi, katere je mogoče upoštevati pri oblikovanju sodobne nacionalne teorije in prakse pouka književnosti.

Naše izročilo sodobno književno didaktiko potrjuje, dograjuje in sooblikuje z naslednjimi spoznanji:

— Pouk književnosti je kompleksen proces, pri katerem naj se učenec usposablja za branje leposlovja, pridobiva književno znanje, širi književno kulturo in usvaja, kakor to omogoča večplastna narava leposlovja, širše civilizacijske vrednote - kulturne, narodne, etične, verske itd. Pouk književnosti torej vzgaja in izobražuje. - Tudi izročilo tako kot sodobna književna didaktika torej zavrača vsakršen ekskluzivizem, ki pouk književnosti v nasprotju z naravo in "ponudbo" leposlovja zožuje zgolj na "vzgojo" ali zgolj na "izobraževanje".

— V nasprotju z razširjeno sodbo o "ideološkosti" polpreteklega pouka književnosti teoretični prispevki pojmujejo širše vzgojne cilje večinoma sodobno - kot pomembnostno drugotne in vsebinsko pluralne. Pouk književnosti je bil torej - teoretično - večinoma razumljen kot pouk "za" književnost, ne pa "skozi" književnost, kot sredstvo za uresničevanje ideoloških vzgojnih ciljev (v praksi, t.j. v učbenikih in učnih načrtih, je bilo pogosto drugače).

— K sodobni teoriji in praksi pouka književnosti prispevajo tudi sugestije glede izbire in razporejanja književnih del in književnovodnih vsebin za pouk književnosti v srednji šoli - snov naj bo razvrščena literarnozgodovinsko, po obdobjih, zajeta naj bo starejša, novejša in sodobna književnost, slovenska naj ima po obsegu in poglobljenosti obravnave prednost pred svetovno.

Seveda pa so v našem novejšem književnodidaktičnem izročilu tudi sugestije, ki jih s stališča sodobne književne didaktike ni mogoče upoštevati - to je zlasti razumevanje pouka književnosti kot širjenja pozitivističnega literarnozgodovinskega znanja, ki nima zaledja v branju in interpretaciji ustreznih besedil. Tak pouk, ki ga v praksi še srečujemo, ne veča bralne kulture niti ne širi književne razgledanosti, saj učenci zaradi količine pozabijo tudi pomembna literarnozgodovinska dejstva - npr. kdo je avtor prve slovenske knjige.

Poznavanje našega književnodidaktičnega izročila je pomembno za razvoj stroke, saj ponuja številne predloge in utemeljitve pri iskanju sodobnih rešitev za pouk književnosti in materinščine v celoti.

Andrijan Lah:

Pregled književnosti I, II

Priročnik za učence in učitelje srednjih šol

Založba ROKUS je leta 1992 izdala priročnik prof. A. Laha Pregled književnosti I, julija 1993 pa je sledila izdaja drugega od napovedanih štirih delov zbirke z naslovom Pregled svetovne književnosti.

Pisec je prenovil in dopolnil skripta z naslovom Gradivo za pouk književnosti (v štirih delih), ki jih je bil med leti 1970 in 1973 napisal za učence bežigradske gimnazije. Če sklepamo po številnih seminarjskih nalogah in referatih srednješolcev v zadnjih letih, so skripta ostala del domačih knjižnic in so jih s pridom uporabljali rodovi srednješolcev.

Oba izdana dela zbirke sta zasnovana literarno-zgodovinsko - vendar tako, da hkrati razvijata bralčevo splošno humanistično razgledanost. Pregled književnosti I obravnava stare orientalske književnosti, antično književnost (grško in rimsko), evropsko in slovensko srednjeveško književnost, poglavje o literarni teoriji ter o slovstvu prvobitnih ljudstev. Pregled književnosti II vsebuje poglavja o književnosti od začetka renesanse do konca romantike. Književnozgodovinska poglavja so povezana z zgoščenimi pregledi zgodovinskega razvoja, ob književnostih starega in srednjega veka tudi verstva in mitologije, dejavniki, ki so tesno povezani z nastajanjem starih književnosti ter kultur tistega časa. V drugem delu se zanimivim zgodovinskim uvodom pridruži predstavitev pomembnih premikov v filozofiji in znanosti. Ilustrativni so tudi kratki pregledi sočasne likovne in glasbene umetnosti.

Tak prijem je koristen posebej zato, ker je na srednješolski stopnji čedalje težje ustvarjati vzporednice z zgodovino in umetnostno zgodovino, saj učni načrti niso usklajeni. (Pouk

književnosti časovno bistveno prehiteva pouk zgodovine - v prvem letniku gimnazije naj bi zajel še književnost romantike, učni načrt zgodovine pa sega le do prehoda v srednji vek.)

Temeljna cilja, ki ju želimo doseči s poukom književnosti, sta gotovo bralna kultura in bralna sposobnost, vendar bosta oba ostala deklarativna, če si dijak v letih šolanja ne bo pridobil tudi književnozgodovinskega in književnoteoretičnega znanja, ki mu bosta omogočala globlje doživljanje in razumevanje književnih besedil. Za književnost bi lahko rekli, da zajema človekovo življenje v celoti, zato je pomembno, da učenec dojame tesno prepletenost zgodovine drugih umetnosti in književnosti.

Pregled književnosti I in II uvede bralca v zapleteno sestavo teh prvin na poljuden, zanimiv način. Pisec bralca ves čas nagovarja ter aktualizira časovno in zemljepisno zelo odmaknjena območja z zanimivimi primeri iz sodobnejše slovenske in svetovne književnosti. Ob Odiseji npr. navaja Joycea, Felonona, Moravio, Hagelstangeja, Johnsona, Kolarja pa tudi Clarkov znanstvenofantastični roman 2001 - Vesoljska odiseja. Poudari, da je tudi slovenska književnost prispevala več odisejskih različic - od Sovretove priredbe Homerjevega epa v mladinsko povest v prozi do Strniševe zbirke Odisej, Tauferjeve drame Odisej in sin ali Svet in dom, pesmi B. Voduška Odisejski motiv in pesmi J. Menarta Odiseja. Opozori tudi na operne in filmske obdelave velikega Homerjevega epa. Pisec pri tem nenehno medbesedilnem povezovanju ne tabuizira niti kriminalke A. Christie, pri mladih zelo priljubljene, niti Disneyjevih risank. Koristno je tudi njegovo opozarjanje na povezanost slovenske književnosti s svetovnimi tokovi. Ob predstavljanju evropskih humanis-

tov bralec npr. izve, da je E. S. Piccolomini tudi lik v Kreftovi drami Celjski grofje, A. Rebula pa je o njem napisal roman Zeleno izgnanstvo.

Priročnika vsebujeta povzetke zlasti najznamenitejših literarnih del obravnavanih obdobij, pogosto pa tudi pomembne citate iz teh del. Goethejeva Popotnikova nočna pesem je predstavljena v štirih prevodih (L. Novy, O. Župančič, D. Ludvik, A. Sovre), kar usmerja k primerjanju posameznih prevodov in razmišljanju o problemu pesniškega prevajanja.

Shakespeareovo tragedijo Romeo in Julia avtor določi kot vzorčno ljubezensko igro, zato predstavi tudi variacije večnih ljubimcev v svetovni in slovenski književnosti in glasbi. Kot prednico Romea in Julije bi morda kazalo omeniti tudi Ovidovo metamorfozo o Piramu in Tisbi.

Na piščevo dobro poznavanje in upoštevanje dojemanskih in spoznavnih zmožnosti učencev kaže sistematično pojasnjevanje izrazov, za katere domneva, da jih srednješolci ne razumejo (ob hebrejski književnosti npr. sinagoga, rabin, sionizem). Tovrstna pojasnila bralcu ne le olajšujejo komunikacijo z besedilom, temveč tudi bogatijo njegov besedni zaklad. Manj izkušene učitelja pa opozarjajo na to, da učenci ne razumejo marsikaterega izraza, ki je po njegovem mnenju splošno znan.

Zlasti v nekaterih poglavjih (romantika) se bralec sreča z množico podatkov, ki mu lahko zbudijo občutek prezasičenosti. Treba se je zavedati, da priročnik ponuja možnost izbire in ne pričakuje, da bosta učenec in učitelj uporabila vse podatke.

Pisec občasno pokaže na osebno vrednotenje nekaterih književnih oziroma zgodovinskih pojavov. O De Sadovi Sodomi ali Šoli razuzdanosti pravi: "najmučnejša knjiga, ki jo poznam"; opredeli se tudi npr. do avstroslavizma. Take osebne vrednostne sodbe so za bralca zanimive, vendar se zde za priročnik manj primerne.

V obeh knjigah so na koncu vsakega poglavja dragoceni seznam literature; pisec jih deli na: a) splošna (zgodovinska, znanstvena, poljudnoznanstvena, filozofska) dela, ki se navezujejo na določeno obdobje; b) leposlovje, ki govori o določenem obdobju (npr.: o stari Grčiji); c) opere; č) prevodi in prevajalci v slovenščino; d) jezikoslovna dela. Na koncu obeh knjig sledi seznam pomembnih slovenskih knjižnih zbirk (v Pregledu književnosti I Sivega kondorja, Kondorja, Iz antičnega sveta ter Klasja; v Pregledu književnosti II pa Sto romanov, Lirike, Velikih mož in Svetovnih klasikov).

Informacijska širina priročnika omogoča učitelju in učencu koristno povezovanje z učbenikom Književnost J. Kosa in zbirko Klasje - tako se razpirajo številne možnosti za motivacijo učencev, za poglobljanje bralne radovednosti ter različne oblike ustvarjalnega dela učenca in učitelja. Pri tem kaže opozoriti, da bi bila ob Pregledu književnosti I koristna uporaba J. Kosa Antologije svetovne književnosti I in ob Pregledu književnosti II Antologije svetovne književnosti II, vendar ju že dolgo ni več na trgu.

Škoda je, da se založba pri izdaji koristnega priročnika ni bolj potrudila pri vezavi in zlasti grafični podobi besedila.

Darinka Jocič-Ambrož
Šubičeva gimnazija, Ljubljana

Kako spodbujati branje v šolskih klopeh

Na Pedagoški fakulteti v Mariboru je ob koncu leta 1992 izšla prirejena doktorska disertacija dr. Jožeta Lipnika Metoda branja in dela z besedilom v osnovni šoli. V njej išče pisec odgovore na "nekaj temeljnih vprašanj o funkcioniranju branja v osnovni šoli".

Težišče raziskave je namenjeno metodi usmerjenega tihega branja, metodi, ki ji je Jože Lipnik posvetil že svojo magistrsko nalogo in ki zanjo ugotavlja, kako je le počasi, sramežljivo prodirala v učne načrte in strokovno literaturo. Tiho branje se sprva omenja le s svojim imenom, kasneje pa je imelo predvsem praktično vlogo, ker je bilo hitrejšo od glasnega branja. "Potem dobi svojo funkcijo v zgradbi učne ure kot učenčevo samostojno branje. Nazadnje dobi še prilastek usmerjeno in postane funkcionalno vgrajeno v sistem obravnave umetnostnega (in neumetnostnega) besedila. Končno dobi svoje mesto v sistemu književne vzgoje kot metoda dela." (Lipnik 1992: 144, 145)

Pomemben del knjige je namenjen dvema empiričnima raziskavama o tem, kako osnovnošolski učitelji poznajo metodo usmerjenega tihega branja in koliko jo uporabljajo, ter o tem, ali vodi učenčevo samostojno tiho usmerjeno ukvarjanje z literarnim besedilom k močnejšemu književnoestetskemu doživetju, k večji bralni sposobnosti in torej k uspešnejši književni vzgoji.

Ta drugi, za šolsko prakso ter književnodidaktično vedo nedvomno dragoceni eksperiment je koncipiran na primerjalni metodi, saj Lipnik uporablja ob eksperimentalnih učnih urah še kontrolne - zato da bi lahko s primerjavo izidov nedvomno dokazal (ali ovrigel) v začetku postavljene hipoteze.

Poskus je potekal v tretjem in šestem razredu osnovne šole; pri tem so v tretjem razredu brali Ingoličevega Tatiča, v šestem pa Vorančevega Potoččenega Kramoha. Avtor je učiteljem izročil

za vsako od besedil po dve učni pripravi in jih naprosil, naj ju uporabijo v dveh paralelkah. Ker je za vsako od učnih ur natančno oblikoval operativne učne cilje, so učitelji lahko naslednji dan s posebnimi (za obe paralelki enakimi) nalogami preverili, kakšen vtis je na otroke naredil stik s književnim besedilom in torej tudi to, kako močno je bilo estetsko doživetje.

Pripravi, po katerih so učitelji poučevali v paralelkah, sta si bili zelo podobni. Temeljna razlika med njima je bila v fazi interpretacije in vrednotenja besedila. Kontrolni oddelki so delali po ustaljeni klasični metodi - s pogovorom o besedilu in glasnim branjem posameznih delov ob razčlembi berila ter poglobljenim posploševalnim pogovorom (ki pa je bil že izenačen z delom v poskusnih oddelkih).

V poskusnih oddelkih so učenci naloge (iste kot pri pogovoru v kontrolnih oddelkih) reševali samostojno - ob usmerjenem tihem branju. Pravilnost svojih rešitev so lahko preverili šele kasneje, torej so bili kar nekaj časa negotovi, ali so naloge rešili prav ali ne.

Primerjanje uspešnosti tistih učencev, ki so besedilo interpretirali v pogovoru z učiteljem, in tistih, ki so delali po metodi usmerjenega tihega branja, je pokazalo, da je vrednost in teža izidov pri učencih, ki so brali in reševali samostojno, dosti večja, saj pride do rešitev vsak učenec sam. Slednje pa že napeljuje na misel, da je metoda usmerjenega tihega branja način dela, ki ga ni mogoče pogrešati pri t. i. problemskem pouku, načinu dela, "pri katerem postavimo učenca pred književni problem in ga motiviramo za samostojno raziskovanje... Učenec ne sprejema že izdelanih spoznanj, ampak prihaja sam do njih. Uči se znanstveno misliti, odkriva metode, s katerimi se pride do spoznanj..." (Lipnik 1992: 138) Skratka, "problemski pouk književnosti razvija najvišjo stopnjo samostojnosti učencev pri delu s književnim besedilom. Ob že uveljavljenih sistemih pouka književnosti v srednji šoli

bo problemsko-ustvarjalni sistem prispeval k izpopolnjevanju in bogatenju pouka, odprl bo nove možnosti pri doseganju vzgojnih in izobraževalnih ciljev sodobnega pouka književnosti". (Lipnik 1992: 140) Temeljni pogoj za uspešni problemski pouk na srednji šoli pa je nedvomno visoko razvita zmožnost usmerjene-

ga tihega komuniciranja s književnim besedilom, ki se ga morajo učenci naučiti že v osnovni šoli. V tej luči zapolnjuje knjiga dr. Jožeta Lipnika o metodi usmerjenega tihega branja v osnovni šoli vrzel v slovenski književnodidaktični strokovni knjižnici.

Metka Kordigel
Pedagoška fakulteta Maribor

Spis Vinka F. Kluna o slovenskem slovstvu

Čudna so pota slovenske slovstvene publicistike. Niti tega še ne poznamo, kar so naši ljudje napisali o nas v - 19. stoletju. Norčevali so se iz njih - prav v primeru V. Kluna - niso se pa potrudili niti v našem stoletju, ko imamo slovensko univerzo in NUK, da bi njihove spise dobili v te ustanove. Tudi za naše stoletje velja isto, npr. za spise Ivana Prijatelja in Avgusta Pavla o Slovencih v - madžarščini. Tudi če jih je kdo po naključju usode uvrstil v razvid v naših revijah ali celó v SBL, to ni upošteevano niti v najnovejših znanstvenih publikacijah, kjer podajajo naslove njihovih del v neumljivi spačeni obliki.

Slavisti - niti akademiki - ne zasledujejo publikacij SAZU, čeprav so to TRADITIONES (20 letnikov...), ki jih izdaja "razred za filološke in literarne vede", etnologi (alias: etnografi, narodopisci, folkloristi in še kaj) pa ne berejo slavističnih publikacij v slovenskem jeziku. Tako govorimo drug mimo drugega in so v tujini nekateri boljše poučeni o tem, kaj in o kom se pri nas piše, kot smo poučeni doma. En sam kričeč primer: Fran Levstik je že v 1. številki Pavlihe objavil karikaturó Vinka F. Kluna s satiričnim besedilom, ki se začne: "Najprvo sem v ruske novine jel za dobro plačilo pisariti..." O tem je pisal Klun sam v Vodnikovem spomeniku 1859, str. 117, da je v spisu Beiträge zur Literatur-Geschichte der Slovenen v časopisu Russkaja besěda obravnaval Slovence z narodopisnega in kulturnozgodovinskega vidika, v drugem pa na splošno.

August Pirjevec je v SBL I, 467, v Klunovi biografiji navedel Klunov spis Die slovenische Literatur (Oest. Revue 2. Jg. - je v razvidu naših slovstvenih zgodovinarjev, kakršn koli že je?!), nato pa ruskega SLOVENCY (Russkaja besěda, Moskva 1857, No 3, str. 65-122), v katerem je

"podal etnografsko sliko Slovencev". Nadaljevanje tega spisa z literarnozgodovinskim delom letnik 1858 še nima - naprej pa ga Licejska biblioteka ni več dobivala in se tudi ni zanimala, ali je bil objavljen. Šele 1978 je Anton Slodnjak v komentarju k Levstikovemu Pavlihi v zvezi s Klunovo karikaturó ponóvil Klunove besede iz Vodnikovega spomenika in zapisal: "Več nam o tem delu (namreč o "v Moskvi izišlih Prispjevkih k slovenski literarni zgodovini", V. N.) ni znano, dasi bi ga morali pritegniti v območje in obseg naše kulturne in literarne zgodovine. Zdi se, da ga tudi dr. Avgust Pirjevec ni dobil pred oči" (Fr. Levstik, Zbrano delo, Deseta knjiga, 1978, 461).

Za prvi, etnološki del Klunovega spisa sem vedel iz SBL in znova sem bil nanj opomnjen, ko so mi v moskovskem uredništvu zbirke Narody mira vtaknili njegov naslov v slovstvo pod mojim spisom Sloveny, iz njega pa nekaj zastarelih podatkov samovoljno v razpravo sámo (gl. mojo repliko: Slovenci v Narody mira, Slovenski etnograf XVIII-XIX, 1966, 155-161). Po posredovanju J. V. Čurkine smo dobili kserokopiran posnetek Klunove razprave: Sloveny. Očerk istorii ih slovesnosti; iz: Russkaja besěda 1859, No 1, str. 87-120, in No 2, 95-126.

Posnetka sem pokazal A. Slodnjaku, nato pa ga izročil rokopisnemu oddelku NUK v Ljubljani. Ker tisti čas nisem niti utegnil, mislil pa sem tudi, naj to delo opravi kak rusist ali boljši slovstveni zgodovinar, o spisu nisem poročal. Ko pa je zdaj dr. Niko Kuret iskal prvi del Klunove razprave, mi je prišel v roke posnetek literarnozgodovinskega in odločil sem se, da vsaj na kratko poročam o njem. O prvi, etnološki Klunovi razpravi Sloveny v letniku 1857, No 3, 65-122, sem podal obširnejši povzetek pod naslovom Prezrti spis Vinka F. Kluna o Slovencih v Traditiones (Zbornik Inštituta za slovensko

narodopisje) 10-12, 1984, 165-172. Na začetku sem tudi opozoril na Klunovo literarnozgodovinsko razpravo in njeno nahajališče v NUK ter na koncu spis I. V. Čurkine Slovenske nacionalno osvoboditel'noe dviženie v XIX. v.i. Rossija, Moskva, 1978, ki govori o Klunovem sodelovanju v časopisu Russkaja besěda.

Vinko F. Klun (r. 1823 v Ljubljani, u. 1875 v Karlovih Varih) je bil močno razgibana, ambiciozna, celó pustolovska osebnost svojega časa; menjaval je najrazličnejše službe, končno postal profesor geografije in statistike na trgovski akademiji na Dunaju in privatni docent na univerzi. Tudi njegovo publicistično delovanje je bilo zelo razgibano: od časniškega poročanja do opisovanja kranjskih zanimivosti, objav zgodovinskega gradiva in člankov v glasilu Zgodovinskega društva za Kranjsko ter informativnih spisov o slovenski ljudski zgodovini, ljudskem življenju in slovstvu v avstrijskih in nemških časopisih. Uveljavljal pa se je tudi politično.

Sloveniste bi moralo zanimati njegovo pisanje o naši slovstveni preteklosti in bi ga morali ovrednotiti: Beiträge zur Literatur-Geschichte von Krain (Mitteilungen des historischen Vereines für Krain 1852, 1854); Literarische Briefe aus Krain (Der Aufmerksame 1855 - sedem nadaljevanj) s pregledom slovenskega in nemškega kranjskega slovstva od Čopa do sodobnikov; Beiträge zur slovenischen Literaturgeschichte (Der Aufmerksame 1856 - v dvanajstih nadaljevanjih, od Trubarja do Valvasorja). Die slovenische Literatur (Oesterreichische Revue 2. Jg., Bd. 3, 5, 7) podaja celoten pregled.

Kakor je v teh člankih publicistično in kot zgodovinarSKI ljubitelj menjaval in ponavljal svoje spise, naslanjajoč se na dotodanje avtorje o tvari, tako je le-tem podoben tudi spis, ki ga je 1856 poslal pod naslovom Beiträge zur Literatur-Geschichte der Slovenen uredništvu slavjanofilskega časopisa Russkaja besěda, ki sta jo urejevala A. I. Košelev in I. S. Aksakov. Iskala sta med slovanskimi narodi sodelavce za spise o njihovem življenju, zgodovini in slovstvu. A. G. Hilferding je 1856 naprosil M. F. Rajevskega, naj pridobiva za časopis slovanske sodelavce. In temu se je odzval V. Klun s pošiljko prvega prispevka o Slovencih; revija ga je objavila 1857. O prvem članku se je Košelev pohvalno

izrazil Rajevskemu, medtem ko je uredništvo njegov drugi prispevek pospremlilo z opombo, da ne soglašajo ne z njegovim predlogom, sklicujoč se na Kopitarja, naj bi Rusi sprejeli latinično, kakor "tudi ne z mnogimi drugimi mnenji g. Kluna" (Russ. bes. 1859, No 1, str. 91, op.2.).

V. Klun se je v zadnjem spisu o slovenskem slovstvu omejil na obdobje od začetka do konca 18. stoletja. Očitno je čutil, da njegov publicistično opisni način ni kos prikazu pesništva v prvi polovici 19. stoletja. Okoli šestdeset strani, med katerimi jih je več v petitu, ko našteva vrsto neliterarnih imen, naslove knjig in nadrobne življenjepisne podatke, je bilo za tako prvo informacijo kar precej, toda s svojim zgodovinskim načinom, da bi navedel čim več gradiva, s svojim publicističnim, preobsežnim modrovanjem o nebitvenih stvareh ter sklicevanjem na mnoge druge pisce, svoji nalogi gotovo ni bil kos.

Po daljšem razmišljanju o jeziku in nedavnih začetkih zanimanja za slovanska slovstva samozavestno poudari vrednost Slovencev, da naj bi se zanje zanimali bolj kot za nekatere druge njihove "brate", za katerimi nič ne zaostajajo glede duhovne dejavnosti. Piše prvo zgodovino slovenskega slovstva v "glavnem slovanskem jeziku" - misli pač na svoje prejšnje spise v nemščini in na široko razpravlja o nalogah slovstvenega zgodovinarja. Označuje svojo metodo: "Sem realist ... Ne trpim romantične sentimentalnosti, ne čutim svetobolja ... ne prepuščam se bolealnemu vzdihovanju o političnem suženjstvu in verskem jarmu" (89-90). Navaja Kollárja o slovanski literaturi kot vezi in o enem slovanskem jeziku, narodu in domovini.

Po takem uvodu preide k poglavju: **A. Jezik in gramatika** (str. 91) z delitvijo "slovanskih narečij" po Dobrovškem in Kopitarju - v opombi navaja Kopitarjev rojstni kraj "Koserje". S poudarjanjem "bližnjega sorodstva slovenščine in ruščine" želi za oba jezika "eno abecedo in en pravopis". Poudarja pomen združitve Slovencev in "Ilircev" v enem pravopisu ter vzklika, kako pomembno bi bilo zedinjenje vseh Slovanov v črkopisu. Nadaljuje z obširnimi razpravljanjem o cirilici, pušča kot sporno, ali so jo uporabljali tudi Slovenci. Navaja Linhartovo mnenje, da so v 16. stol. uporabljali glagolico in Kopitarjevo nikalno mnenje. Poučuje Ruse o nastanku glagolice (po Linhartu), citira Fritscha

o starostnem prvenstvu cirilice, kar je povzel Dobrovský.

Po tem dolgem ekskurzu preide k najstarejšim slovenskim slovstvenim spomenikom, ki so - po Kopitarju in Dobrovškem - Cirilovi prevodi sv. pisma. Sključuje se tudi na Miklošiča in Metelka, čemur je uredništvo RB dodalo opombo: razume se v smislu rabe besede "slovenski" pri Nestorju in v stsl. spomenikih, a ne v smislu "etiš gospoda" (str. 94, op. 2). Klun nadaljuje o filološkem pomenu stsl. spomenikov in šele na str. 95 preide k Brižinskim spomenikom ter jih nadrobno označuje z navedbo začetnih besed. Nato našteje Ostromirov evangelij, Jaroslavovo Pravdo in Nestorjev Letopis kot mlajše "slovenske". Kot dosti mlajše označuje časovno še češke, srbske in poljske spomenike, ki jih navaja v op. 2 do 4. V polstranski opombi navaja Dobrovškega mnenje o jeziku v Rusiji, omenja Herbersteinovo najdbo Nestorjeve kronike, ki je bila dolgo pozabljena in jo je on bolje razumel kot Rusi sami. Pri tem se sklicuje na MHK 1836, k čemur je uredništvo pripomnilo: Na ničemer utemeljeno mnenje (str. 96, op.1) Prav tako je uredništvo pripomnilo h Klunovi trditvi Dobrovškega in Kopitarjevemu mnenju o najstarejših čeških spomenikih, češ da so nepristni, da njuna sodba "ni avtoriteta za nas". In enako pri omembi poljskih spomenikov uredništvo pripominja: "Očitno je, da pisec ni seznanjen s poljsko arheologijo." (op. 4).

Ob Brižinskih spomenikih razpravlja K. na treh straneh o večjem bogastvu slovenščine v preteklosti, o njenih lastnostih, ki jih drugi jeziki nimajo, zlasti glede časov in glagolskih vidov in opravičuje nastanek germanizmov (98-99).

Sledi poglavje: **B. XVI vek**. Drugih jezikovnih spomenikov ne pozna. Trubarja piše stalno Truber, njegov rojstni kraj pa Rastšica. Začetek reformacije na Kranjskem utemeljuje le z Ravbarjevo prepovedjo Trubarju pridigati. Navaja Trubarjevo narodnostno oznako iz 1582: "na našem Vindskom jazikě"; govori o njegovem črkopisu in jeziku, v katerem mu očita nemški vpliv. Naštevava njegove življenjepisne podatke, navaja z nemškimi naslovi pet T. del, ki so "v rottenburški šolski knjižnici v prekrasni izdaji" - vsa v hrvaški cirilici in glagolici. Prav tam naj bi hranili tudi dva neoznačena T. rokopisa. Nato našteje po Valvasorju (VI. knj.) osem T. knjig z

rusko oznako naslovov, z izvirnim naslovom ne navede nobenega T. dela.

Široko se je K. razpisal o Mandelčevi tiskarni (str. 103-05) in v podčrtni opombi navaja njene tiske. Našteje še s skrajšanimi naslovi štiri v Wittenbergu natisnjene knjige.

Omenja Krelja; tudi Dalmatinovega prevoda ne navaja tu z izvirnim naslovom, ampak šele na str. 107 kot "prevod Lutrove biblije". Pač pa v obsežni opombi (str. 107) opisuje matrike, najdene v stolnem kapiteljskem arhivu, ki so jih pisali Dalmatin in njegovi sodelavci, s podatki o Dalmatinovi družini. Opisuje revizijsko komisijo in jo v svojem patetičnem slogu imenuje "Ta zbor slovanskih filologov" ter pravilno ocenjuje njegov "ogromni pomen za razvoj slovenskega (knjižnega) jezika" ter pobudo za nastanek prve slovenske slovnice. Več prostora nameni Dalmatinu: označuje njegovo izobrazbo, rabo "barbarizmov" iz nemščine, zajemanje iz sosednih slovanskih jezikov, njegov pravopis in črkopis, tisk, posvetilo in prevoz Biblije, njeno ceno in plačilo posameznih dežel (108-09).

Pri oznaki Bohoričeve slovnice se široko opira na Kopitarjev predgovor slovnici, iz katerega obilno navaja. V povzetku pomena protestantske dobe spet poudarja nemški vpliv na Slovence, na njih jezik in začetek njihovega slovstva. Zdaj šele spregovori o delu Ungnadovega zavoda v Urahu in o njegovih hrvaških sodelavcih; nadrobno govori o Trubarjevi poti v Urah, v opombah navaja stroške za tisk ter denarne prispevke knezov in nemških mest zanj, število izvodov posameznih knjig. Ta faktografska natančnost s publicističnim povzemanjem podatkov in tiskanih virov je značilna za Klunovo pisanje. Kakega poglobljenega vrednotenja pomena prvih pisateljev tudi od njega ni bilo moč pričakovati, saj ga niso podali niti bolje poklicani od Kluna, geografa in zgodovinarskega publicista.

V 2. številki pričena Klun takoj s poglavjem: **C. XVII-ij i XVIII-ij vek**. Novo obdobje začenja z omembo delovanja protireformacijske komisije na Kranjskem, omeni Hrenov prevod Evangelijev in listov s pripombo, da "osebno ni deloval v literaturi", v opombi pa naštevava latinsko pišoče Slovence v 17. stol. Od pisateljev omenja J. Čandka s prevodom katekizma; dokaj prostora namenja M. Kastelcu z okrajšanimi

naslovi vseh njegovih del (100-101), oznako njegovega pravopisa in jezika; delo "patra Joana à S. Cruce" navaja kot "Slovenskih propovedej". Obširno se razpisuje o Hipolitu in njegovem slovarju, o njegovi usodi v Vodnikovem gradivu in prevzemu v Wolfov slovar. Obsoja njegovo slovnico kot "vyborka" iz Bohoriča in se razpiše o takratnem knjižnem jeziku ter "Jblanski Shprachi" (103).

Kot uvod k pisateljem zgodovinarjem na dolgo govori o pomenu Kranjske v zgodovini, navaja zgodovinarje od antike, ki govorijo o slovenskem ozemlju. Omenja Hrenovo kroniko Martina Baucerja; o J. L. Schönlebnu se razpiše tudi v celostranski opombi (105), navaja mnenje Kopitarja o njem, natančno in kritično o Aemona vindicata in Carniola antiqua et nova. - Na široko govori o Valvasorju (111-14), v opombi na celi strani podaja njegov življenjepis in našteva 16 del, delno s skrajšanimi naslovi. K Linhartovemu vrednotenju V. dela dodaja nekaj lastnih pripomb.

Omenja operoze, po imenu J. G. Thalberga z njegovo Epitome; nato pa našteva kranjske samostane glede na literarno ustvarjalnost, predvsem ljubljanski jezuitski kolegij.

Šele tu se pomudi pri operozih z J. Prešernom, baročnimi cerkvami; omenja ustanovitev Fil-

harmoničnega društva, Quaglijevo slikarstvo. Linharta, iz katerega je toliko zajemal, le omeni. Nekaj več pove o Hipolitu, Paglovcu, Basarju, razpiše pa se o Pohlinu (119-23), našteje v opombi 17 njegovih spisov in 4 rokopise. Široko predstavi njegovo slovnico in ugovarja Kopitarjevi "prestrogi sodbi" ter poudarja P. pomen. Očita mu sicer nemško skladnjo, pohvali pa njegov črkopis. Pomena predgovora k slovnici ni spoznal. S pozitivno oceno Japljevega in Kumerdejevega dela končuje svoj spis ter napove, da bo spregovoril o naslednjem stoletju v novem članku.

Tega nadaljevanja pa ni bilo. Klun je navezal stike z Sreznjevskim in Ruskim geografskim društvom (saj je bil po stroki geograf). V Slovenijo so prihajali ruski slavisti, ki so tudi sicer dobivali podatke o slovenskem slovstvu. Vendar se je na Klunov spis opiral A. N. Pypin v drugi izdaji svoje Istorije slavjanskih literatur (1879-81), ki sta jo napisala z V. D. Spasovičem. Tako sta za Klunov spis morala izvedeti ruska štipendista M. Murko in Ivan Prijatelj, katerega razprava Slovenci i ih literatura (Slavjanskija izvestija 1904-06) je skoraj pol stoletja po Klunovem spisu v celoti in na sodobni ravni predstavila v ruščini naše slovstvo.

Vilko Novak
Ljubljana

Vladimir Osolnik

O XI. svetovnem kongresu slavistov v Bratislavi

(30. 8. - 8. 9. 1993)

Kot je znano, se slavisti z vsega sveta redno srečujejo na mednarodnih znanstvenih kongresih vsakih pet let: po Kijevu (1983) in Sofiji (1988) je bila tokrat kot gostiteljica na vrsti najmlajša slovanska država Slovaška s svojim glavnim mestom, starodavnim naseljem ob Donavi, imenovanem v tisočletni zgodovini Bratislava, pa tudi Brezalauspurc, Breslavva, Posonium, Pressburg ali Poszony/Požun.

Na ta pomembni znanstvenokulturni dogodek, sploh prvo večje mednarodno dejanje po nastanku suverene Slovaške, so se Slovaki dobro pripravili: s prizadevanjem slovaških slavistov in *Universitas Comeniane* so v prestolnico povabili nad 1200 slavistov, doktorjev znanosti in profesorjev, ter stotnijo novinarjev z vsega sveta, največ seveda iz slovanskih dežel: ob zavzetih domačih slovaških strokovnjakih za jezik, zgodovino, književnost, umetnost, folkloristiko, komunikacije in knjižničarstvo so se prijaznemu vabilu odzvali v velikem številu rojaki iz bližnjih pokrajin (Panonija, Zakarpatje, Vojvodina) in daljnjih dežel - Čehi, Poljaki, Rusi, Ukrajinci, Belorusi, Romuni, Madžari, Avstrijci, Nemci, Švedi, Bolgari, Grki, Danci, Izraelci, Angleži, Nizozemci, Francozi, Italijani, Američani, Kanadčani, Kitajci, Korejci in Japonci. Seveda v tako ugledni strokovni družini ni manjkalo Slovencev in drugih južnih Slovanov iz univerzitetnih središč nekdanje Jugoslavije, kjer je slavistika od nekdanj čvetela: prišli so Hrvatje, Srbi, Makedonci, Črnogorci in celo nekateri Bosanci, kljub neljubim dogodkom v njihovi domovini.

Udeležence so pripeljali do univerzitetnega središča Istropolisa, kjer so v štirih poslopijih (modernih stolpnica) elektrotehniške fakultete in v okviru štirih osnovnih usmeritev (*Moravska in Slovaška v kontekstu evropske zgodovine in kulture; Humanizem, renesansa in barok pri Slovanih; Slovanska narodna preporodna gibanja v 18. in 19. stoletju ter njihove mednarodne razsežnosti; Slovanski narodi, jeziki, književnosti, ustno slovetstvo, kultura in humanistične vede v 20. stoletju*) po več programskih skupinah (19) in v predavalnicah, razporejenih od pritličja do 8. nadstropja (naštel sem jih 24), istočasno od zjutraj do poznega popoldneva potekala predavanja, diskusije in okrogle mize o posebej zanimivih sklopih vprašanj.

V času kongresa je bilo pripravljenih več likovnih razstav, glasbenih in kulturnih prireditev, gledaliških predstav in literarnih večerov, pregledna razstava novejše strokovne oz. slavistične literature; manjkala pa seveda ni niti spoznavna ekskurzija v bližnji Devin, v staro Nitravo (danes Nitro), eno središč duhovnega delovanja Cirila in Metoda med Slovani, v Martin (sedež ugledne Maticе Slovenske) in v Banskó Kremnico (starodavno rudarsko mesto ce z eno najstarejših kovnic denarja v Evropi, tesno povezano s kulturnim dogajanjem; tam kujejo tudi naše, slovenske tolarje).

Pri tolikšnem številu udeležencev in referatov (natisnjeni program z naslovi predavanj in imeni referentov obsega natančno 150 strani, zbornik povzetkov pa celih 695 strani), raznovrstnosti prispevkov, ki so jih narekivale poklicne ambicije ter hvalevredna želja, da bi svetu predstavili nacionalno kulturo in vedo v najboljši luči, je

poročevalec tu že vnaprej dolžan opravičilo slovenski javnosti: ta zapis iz objektivnih vzrokov ne more celovito podati dogajanja na kongresu, opisati vseh prispevkov ali novosti iz slavističnega sveta in dogajanja, ki so bila predstavljena v Bratislavi. Poročevalec se ravna po merilih osebnega zanimanja in delokroga in ga omejuje navezanost na slovenski prostor in jezik, zato se opravičuje tudi udeležencem iz vrst svojih kolegov po svetu, ker jih kljub strokovni tehtnosti njihovih prispevkov tu ne bo mogel omeniti.

Tako ta zapis prinaša informacije o slovenski udeležbi in o deležu slovenskih znanstvenikov v beri kongresa, nekaj informacij o južno-slovanskih slavistih oz. slavistih iz nekdanje Jugoslavije, naših sosedih, o aktivnem slavističnem okolju ter nekaj besed o prispevkih znanih oseb iz sveta slavistike in drugih stikov, znanih širši slovenski javnosti.

Kongres

Začetek kongresa in prva plenarna seja sta potekala v slavnostni dvorani velikega slovaškega Doma sindikatov, v času sestanka pravega središča slavistične znanosti in kulture. Predsednik Slovaške republike Michal Kovač je poudaril pomen slovesnega trenutka, občutje sreče ob dosegi slovaške samostojnosti in čast, da je do mednarodnega srečanja slavistov prišlo na Slovaškem, v Bratislavi, v krajih, kjer je nastajala slovska pisana beseda in kjer je tekla zibel ustanoviteljev slavistične vede, L'udevita Štura, Jana Kollarja, Pavla Šafarika in drugih nesmrtnih sinov njegove domovine. Po pozdravih, izbranih in prijaznih besedah dobrodošlice je udeležencem, gostom in domačim slavistom na plenarnem zasedanju spregovoril predsednik

mednarodnega slavističnega komiteja, predstavnik Češke S. Wollman.

O slovaški državi, zgodovini in slavistiki je kratko poročal Jan Dorula, predsednik slovaškega slavističnega društva in hkrati predsednik pripravljalnega odbora, za njim pa sta o pomenu dela blagovestnikov Cirila in Metoda med Slovani in o slovanskem deležu v humanističnem razvoju evropskega duha govorila Nikita I. Tolstoj, znanstvenik svetovnega slovesa in vnuk slavnega pisatelja Leva Tolstoja, in H. Rothe.

Nihče izmed njih ni omenil Slovencev. Ne Dorula, ki mu je sicer dobro znan potek ustanovitve prve slavistične stolice na dunajski univerzi po zaslugi J. Kopitarja in F. Miklošiča - slednji je bil njen prvi predstojnik (ustanovljena je bila 1848. leta, eno leto pred stolico za germanistiko) - ne Tolstoj, ki pozna delo Cirila in zlasti Metoda med Slovenci ter Slovani prej in v času, ko je bil prva oseba vse panonske dieceze (s središčem v Mitrovici - danes Sremska Mitrovica), ki je obsegala precejšen del slovanskega sveta; in ne Rothe, ki bi v zgodovini evropske humanistične misli lahko našel lepo besedo vsaj za Herbersteina, Trubarja, Gallusa, Plavca, Kopitarja ali Miklošiča, Franca Kavčiča (von Caucig), ustanovitelja dunajske umetnostne akademije, ali katerega izmed štirideseterice rektorjev dunajske univerze slovenskega rodu.¹

Kot je razvidno iz navedenih delovnih usmeritev kongresa, je bilo v Bratislavi obravnavano več znanstvenih področij in aktualnih vprašanj: pravzaprav je bil obravnavan izredno širok razpon humanističnih in slavističnih znanosti, od jezika in književnosti do folklorne in politike; referenti so raziskovali slovansko zgodovino, etnogenezo, oblikovanje pisav in jezikov, ki je še vedno nedokončan proces, zarodke ter nastanek slavistike in hkrati izoblikovanje oz. na-

¹ V premoru po seji sem pri vseh treh energično interveniral. Najprej sem kar na stopnišču prestregel častitljivega gospoda s sivo, dolgo brado, Tolstoja, obdanega s kopico občudovalcev. Pozdravil sem ga po slovensko (poznam ga še iz časov njegovih obiskov v nekdanji Jugoslaviji) in mu ob izrazih spoštovanja izrazil začudenje, da je prezrl pomemben delež Slovenije in prednikov Slovencev v obdobju nastajanja pisne oz. knjižne besede vseh Slovanov. Resno se mi je zazrl v oči, se mi najprej opravičil, ker ne obvlada dovolj slovensko, da bi mi odgovoril v slovenščini, ter se nato opravičil tudi za svojo napako. Potrdil je, da je bil slovenski delež v času nastajanja slovanske književnosti pomemben, ter zagotovil, da bo v pisnem besedilu, kjer zagovarja nadnarčnost staroslovanskega jezika prvih prevodov Cirila in Metoda, to tudi zapisano. Do g. Dorule, ki je načeloval kongresu, sem komaj prišel. Začuden mi je prikimal, ko sem mu ponavljal besede o panonski Sloveniji kot zibelu slovanskega pismenstva in našteval Slovatom in Slovincem skupna imena: Samo, Kocelj, Pribina, Wihing, Volkun (Valjhun) ter navajal: Brižinski spomeniki, Trubar, Kopitar, Miklošič, Rešetar, Jan Baudouin de Courtenay, Murko, Nahtigal, Krek, Oblak, Škrabec, Ramovš, Rigler, Logar. Do g. Rotheja moja beseda ni segla. Slovensko ni hotel razumeti, čeprav sem razločno poudaril, da je bil njegov referat poročilo o evropskem rasizmu in ne o humanizmu. Brez odgovora je nadaljeval pogovor z drugimi, nemško govorečimi sobesedniki.

stanke narodnih jezikov in književnosti, nastanek, razvoj in dediščino panslavizma, posebnosti in različnosti med literarnimi obdobji, medsebojne intelektualne in ustvarjalne poboje, sedanje stanje, perspektive, vezi, vplive, različne in sorodne tokove v času in prostoru.

Slovenski delež je bil v Bratislavi - v nasprotju s skromno slovensko navzočnostjo v Sofiji pred petimi leti, ko so nastopili nepremostljivi omejevalni zapleti na slovenski in jugoslovanski ravni - velik: Martina Orožen je pripravila referat *Kontinuiteta starocerkvenoslovanske leksike v slovanskem jeziku*, Igor Grdina *Protestantska in katoliška reformacija ter začetki slovenske književnosti*, Breda Pogorelec *Diahrona in sinhrona lingvostilistika*, Jože Toporišič *Periodizacija slovenskega knjižnega jezika*, Zinka Zorko *Daljšanje akuta v slovenskih narečjih*, Aleksander Skaza *Poezija in proza v romanu Borisa Pasternaka Doktor Živago*, Alenka Šivic-Dular *Iz problematike južnoslovansko-zahodnoslovanskih jezikovnih zvez*, Janko Čar *Elementi stavčne fonetike in tonska interpretacija literarnega teksta*, France Zadavec *Recepcija zahodnih in vzhodnih slovanskih literatur v Sloveniji (1920-1940)*, France Bernik *Književnost slovenske moderne v evropskem kontekstu*, Helga Glušič *Pripovedništvo Vitomila Zupana in vzori evropskega romanopisja*, Miran Hladnik *Empirična določila povesti (Na primeru slovenske povesti)*, France Jakopin *Usoda Miklošičevega jezikoslovja v 20. stoletju*, Jože Pogačnik *Pojem književne tradicije v znanosti o književnosti*, Boris Paternu *Poskus tipološkega modeliranja literarne evolucije (Ob slovanskem primeru)* (vrstni red in naslovi so iz bratislavskega zbornika povzetkov; upoštevano je gradivo, prispelo do julija 1993), Ada Vidovič *Muha Kontrastivna slovensko-nemška besedotvorna tipologija*, Aleksandra Derganc *K istoriji dvojstvenega čisla v slovanskem i ruskom jazikah* (po programu kongresa, avgust-september 1993).

Tej beri je treba pripisati še prispevke slovenskih slavistov iz tujine, npr. Rada Lenčka (ZDA) *Na sledi tvorjenk s predpono VY-južnoslovanskih narečjih/On the Trail of the Common Slavic VY-Prefix Compounds in South Slavic Dialects*, Herte Maurer Lauseger (Avstrija, Celovec) *Slovensčina na Koroškem v luči sociolingvističnih pristopov*, Marije Pirjevec (Italija,

Trst) *Dante in slovenska romantika* in K. Gadanjija (Madžarska, Szombathely) *Stanovljenje slovarnoga sastava slovenskoga jezika*. Slovensko književnost in jezik oz. delo slovenskega raziskovalca sta obravnavala še dva prispevka: Katje Zakrajšek (Beograd) *Odras nacionalne kulture u dvojezičnim rečnicima* (predvsem slovensko-srbohrvrvaško/hrvaškosrbsko slovarsko gradivo) in D. Buturovića (Bosna in Hercegovina) *Matija Murko i njegov doprinos terenskim proučavanjima južnoslovenske epike (uz 130-godišnjicu rođenja i 40-godišnjicu smrti uglednog slaviste, 1861-1951)*.

Na slovensko ozemlje in zgodovino, jezik in književnost pa se v obravnavah slovanske teme in vprašanj nanašajo, primerjalno ali delno, še naslednji prispevki: Nikita I. Tolstoj (Rusija), *Slovo v obrjadowom tekste (kulturnaja semantika slav. VESEL-)*, Drago Čupić (Beograd), *Areali lekseme Pinus silvestris u slovanskim dijalektima*, M. Kantor (ZDA), *A Question of Language: Church Slavonic and the West Slavs*, Marta Pančiková (Slovaška), *Neologizacija v slovenčine a polštine*, A. Loma (Beograd), *Illyricum slavicum. Prvih pola milenija slovenstva na severozapadnom Balkanu u svetlu toponomastike*, I. V. Čurkina (Rusija), *Problema sozdanija obščeslavjanskogo jazika v konce 18-19 vv. (Nacionaljno-političeskij aspekt)*, J. Mesaroš (Slovaška), *Slovanska vzajomnost, slavianofilstvo, panslavismus a otazka ich spravneho a nespravneho použivania*, F. V. Mareš (Avstrija, Dunaj), *Stare slovanske pismennictvi v svetle objave na hore Sinaj*, L. Radenković (Beograd), *Slavjanske narodnie zagovori* in A. A. Turilov (Rusija), *Pamjatniki drevneruskoj literaturi i pismenosti u južnih slavjan v 11-14 vv. (Problemi i perspektivi izučenija)*, in H. Rothe (Nemčija), *Zum Humanismus bei den Slaven. Stand und Aufgaben der Forschung* (slednji le mimogrede), K. Palković (Slovaška), *Cudzie imena v slovenčine a slovinčine*, E. Ioan (Romunija), *Information on culture of south slavonic nations in printed work prefaces in the period of reformation (1550-1585)*, E. Egeberg (Norveška), *Narod i dinastiji u slavjanskih poetov baroku*, R. Alexander (ZDA), *Remarks in the Evolution of South Slavic Prosodic Systems*, N. S. Šumada, O. O. Mikitenko (Kijev), *Modifikacija verbalnogo teksta v obrjadowom foljklori slovjan*, L. Spasov (Makedonija), *Makedonskite pasivni konstrukciji i njivnite ekvivalenti vo pol-*

skiot, srpskohrvatskiot, ruskiot i slovenečkijot jazik, Ichiro Ito (Japonska), *Volkodlak i volčij pastuh - dva občeslavjanskih folklorjnih motiva, svjazanih s kultom volka*, E. Frimmova (Slovaška), *Slavika v knižnom fonde v Univerzitetnej knižnici v Bratislave*, M. Mamić (Hrvaška), *Zajednički austroslavenski terminološki projekt (Juridisch-politische Terminologie) (in morda še kateri prispevek/.*

Na kongresu so sodelovali slovenskim kolegom in javnosti znani tuji slavisti, npr. Dioniz Durišin (Slovaška), *Osobitosti vyskumu slovanskyh literatur ako medziliterarnego spočenstva*, O. N. Trubačev (Rusija), *Drevnie Slavjane na Dunaje /Donavi/ (južnij flang)*, Eva Hajičova (Praga), *Ambiguity, Homonymy, Neutralization and Vagueness*, R. Neuhauser (Avstrija), predstojnik celovške slavistike), *Entwicklungsstendenzen der russischen Lyrik seit Beginn der PERESTROJKA*, Mirek Čejka (Brno), *Nektere aspekty gramaticke negace ve slovanskyh jazycich*, Zuzana Topolinska (Poljska), *Pozycja dialektologii w srod disciplin slawistycznych*, A. P. Volkov (Ukrajina), *Mazepa - tradicijnij obraz literatur evropejskogo regionu*, Sergio Bonazza (Italija), *Einige Aspekte der nationalen Wiedergeburt bei den Südslaven*, Gerhard Neweklowsky (Celovec), *Zur Sprache der Autobiographie von Dositej Obradović (1873): volkssprachliche und höhere Elemente*, Manfred Jahnichen (Nemčija), *Die frühe Jan Kollar - Vermittlung und Rezeption im deutschen Sprachgebiet*, V. E. Gusev (Rusija), *Foljklornij teatr slavjanskih narodov*, I. Nyomarkay (Madžarska, predstojnik budimpeštanske slavistike), *Die Lehnübersetzungen in den ungarischen sprachlichen Wechselbeziehungen*, L. V. Kurkina (Rusija), *Panonslavjanskaja jazikovaja obščnost v sisteme dialektnih otošenij praslavjanskogo jazika*, Keneth E. Naylor (ZDA), *Language as Flag: The Slavs Use of Language as a Symbol of national Identity*, in drugi.

Zanimivi pa so se mi zdeli tudi naslednji zgodovinsko ali drugače obarvani slavistični prispevki: R. A. Orr (Kanada), *Slavo-Celtica*, S. Wollman (Češka), *Slovanske literatury v srednj Evrope*, Ph. Maligoudis (Grčija), *Die Slaven in Griechenland: zum status quaestionis*, L. Marinova Laškova (Bolgarija), *Principi na slavjanskoto kontrastivno i tipologičesko izsledvanje*, I. Maier (Švedska), *Einige Besonderheiten im Zu-*

sammenhang mit schwedisch-russischer maschineller Übersetzung, Josip Bratulić (Hrvaška), *Trnava i Požun (Bratislava) i hrvatska knjiga 17. i 18. stoljeća*, N. Taylor (Anglija), *Cashubian Mytologies*, Dimitrije Kalezić (Beograd), *Po čemu je Konstantin - Kirilo filozof? /blagovestnik Ciril, O. V./*, W. R. Veder (Nizozemska), *Traces of Glagolitic in East Slavic Manuscripts*, Milan Džurčinov (Makedonija), *Makedonskata literatura vo kontekstot na balkanskata i jugoslovenskata zaednica*, Mojmir Benža (Slovaška), *Slovansky etnologicky atlas*, H. Birnbaum (ZDA), *Where was the Center of the Moravian State?*, P. P. Ohrimenko, (Ukrajina), *Tipi i osoblivosti mižslovjanskih literaturnih vzajemih*, J. Jurić Kappel (Avstrija), *Die Stellung des bosnischen Psalters (1404) innerhalb der verwandten slavischen Texte*, M. Babović (Cetinje), *Njogoš i ruska književnost*, M. Moravcova (Češka), *Symboly ideje slovanstvi in procesu emancipace malych slovanskyh narodu*, M. S. Kameneckij (Rusija), *Jugoslavo-sovjetskije otnošenija v mežvojenij period.*

Udeležba iz nekdanje Jugoslavije

Slavisti iz nekdanje Jugoslavije so bili v Bratislavi zastopani v velikem številu. Iz Zvezne Jugoslavije jih je prispelo okoli 80 (natančneje: 78); nosili so priponke *Belehrad, Novi Sad, Priština, Titograd*; hrvaških kolegov je bilo le nekoliko manj, znatno manj Makedoncev, Slovencev (4) in Bosancev (ki so prišli iz evropskih mest). Po protestu hrvaške skupine "slavistov" pri organizatorjih srečanja, ki so zahtevali, da naj "Srbe" naženejo, se je razvedelo, da se je "Zvezna Jugoslavija" uradno obrnila na slovaške organizatorje kongresa ter na Organizacijo združenih narodov in na njeno podorganizacijo za kulturo in znanost, UNESCO; uradno je nato prispelo tolmačenje sklepa o mednarodnem embargu proti sedanji Jugoslaviji, ki ne določa embarga za humanistične ustanove in organizacije /znanost, kultura, zdravstvo/, stike med posamezniki /promet zasebnih oseb/ ter komunikacijske storitve /pošta, telefon, itd/.

Drugi udeleženci kongresa so kolege iz nekdanje in sedanje Zvezne Jugoslavije, iz Hrvaške, Makedonije in Slovenije, sprejemali normalno, prijazno ali zadržano, večinoma z zaskrbljenostjo in obžalovanjem tragičnih usod in dogodkov

na Balkanu. Spraševali so za stare prijatelje, knjige in delo ter z začudenjem opazovali nape-to in hladno ozračje, ki je nadomestilo nekoč značilno vedrino, glasnost in pristernost, pa tudi kolegialnost med njihovimi južnoslovanskimi znanci, kolegi in prijatelji.

Kakor koli že, prispevki hrvaških, makedon-skih, bosenskih, črnogorskih in srbskih kolegov so bili številni in kakovostni. Tu naj naštejemo le nekatere: Radoslav Katičič (Hrvaška - Avstrija oz. Dunaj), *Baltički podaci uz rekonstrukciju tekstova jednoga praslavenskog obreda rodnosti*, Dalibor Brozović (Hrvaška), *O historijsko-poredbenim i tipološkim klasifikacijama slavenskih idioma*, Blažo Ristovski (Makedonija), *Periodizacija na makedonskiot literaturno-kulturn razvitok*, J. Jerković (Novi Sad), *Dijalekatska osnovica i književni jezik (razvoj ekavske verzije standardnog jezika u drugoj polovini 19. veka)*, Dragana Mršević Radović (Beograd), *Konotativni aspekt frazeoloških jedinica i nacionalna kultura*, Miroslav Šicel (Hrvaška), *Problemi periodizacije hrvatske književnosti 19. stoljeća (s obzirom na ostale evropske književnosti)*, Z. Karanović (Novi Sad), *Incest između brata i sestre u baladama južnoslovenskih naroda*, Z. Babić (Hrvaška), *Kriteriji odabira razlikovnih obilježja u slavenskim jezicima*, Mijo Lončarić (Hrvaška), *Odnos južnoslovenskih i zapadnoslovenskih jezika, posebno srednjoslovačkih i kajkavskih govora*, Ante Stamać (Hrvaška), *Alegorijski slojevi u Gundulićevu pjesništvu*, Slobodan Ž. Marković (Beograd), *Problemi proučavanja srpske književnosti između dva svetska rata*, Krešimir Nemeć (Hrvaška), *Postmodernizam i hrvatska književnost*, Vladeta Vuković (Priština), *Ivo Andrić prema Vuku i Njegošu*, I. Živančević Sekeruš (Novi Sad), *Književni raskol u ilirizmu i njegovi odjeci u slovenskom svetu*, Josip Vončina (Hrvaška), *Jezik renesansne hrvatske književnosti*, Vladimir Bovan (Priština), *Ustupanje usmene književnosti pred gradjanskom kulturom i pisanom književnošću, na primeru Srba na Kosovu i Metohiji u 20. veku*, J. Užarević (Hrvaška), *Teorija interpretacije (Zagrebački književnoznanstveni krug)*, S. Damjanov (Novi Sad), *Skriivena (slovenska) knjiga Pavićevog Hazarskog rečnika*, Zlata Bojović (Beograd), *Dubrovačko barokno epsko pesništvo o proslavljenim Slovenima svoga doba*, Jelka Redžep (Novi Sad), *Projekcija usmenog predanja u delima groga*

Djordja Brankovića, Vaso Milinčević (Beograd), *Istorija srpske književnosti Stojana Novakovića (1867-1871) - prva naučna sinteza celokupne srpske književnosti*, Muhsin Rizvić (Bosna in Hercegovina), *Smrt Smail-age Čengića u književnoj recepciji bosanskih Muslimana*, Vesna Polovina (Beograd), *Realizacija aspektualnog glagolskog značenja u diskursu*, Radomir Ivanović (Novi Sad), *Naučnost nauke o književnosti u kontekstu humanističkih nauka*, D. Djuričković (Bosna in Hercegovina), *Savremeni roman u Bosni i Hercegovini između tradicije i ideologije*, Nikola Ivanišin (Hrvaška), *Južni Slaveni u književnom stvaralaštvu Nikole Tommasea*, Zvonko Kovač (Hrvaška), *Južnoslovenske medjunksjevske zajednice*, Miodrag Sibinović (Beograd), *Slovenska uzajamnost i mesto poezije ruskog modernizma u srpskoj književnosti sredine 20. veka*, Z. Halilović (Bosna in Hercegovina), *Bosanski jezik - jezik bosansko-hercegovačkih Muslimana (Bošnjaka)*, Mila Stojnić (Beograd), *Uloga ruskih emigrant-skih pisaca u književnom životu Zapada između dva svetska rata*, Jovan Delić (Novi Sad), *Sintagmatski i paradigmatički princip ciklizacije novela Danila Kiša*.

Slovenska udeležba

Organizacija kongresa je bila odlična. Večdnevni sestanek je bil delovne narave; začetni in sklepni del sta izzvenela slavnostno. Vsi so si iskreno prizadevali, da bi to ugledno srečanje potekalo na visoki intelektualno-civilizacijski ravni ter da bi Bratislava udeležencem ostala v najboljšem spominu.

Posebno pozornost so gostitelji namenili maloštevilnim Slovincem. Iz nepredvidljivih razlogov so se osebni udeležbi na kongresu odpovedali F. Bernik, J. Čar, J. Pogačnik, B. Paternu, M. Orožen, B. Pogorelec, A. Skaza, J. Toporišič, A. Vidovič-Muha, Z. Zorko, A. Šivic-Dular, F. Jakopin in I. Grdina, tako da so bili izmed razmeroma številnih slovenskih referentov navzoči le Franc Zdravec, Aleksandra Derganc in Miran Hladnik, lektor slovaščine na ljubljanski Filozofski fakulteti Andrej Rozman in Vladimir Osolnik.

Akademik red. prof. dr. France Zdravec, član mednarodnega slavističnega komiteja, je imel številne stike in pogovore s slovaškimi in tujimi kolegi; zlasti zanimivi so bili pogovori na filo-

zofski fakulteti bratislavske univerze z dekanom in predstojnikom katedre za slavistiko, kjer poučujejo tudi slovenščino, s kolegi, ki so pobegnili iz Sarajeva, s slovenisti z Dunaja, iz Szombathelya in iz Celovca, ter intervju na bratislavskem radiu; v njih so slovenska beseda, slavistika, organiziranost stroke, njeni dosežki, slavistični natisi ter problematika preučevanja jezika in književnosti v Sloveniji doživela stvarno predstavitev in širok odmev; ob menjavni mnenj in informacij pa je bilo podano tudi več predlogov, konkretno o menjavi vabil, gradiva, univerzitetnih predavateljev in študentov.

Naši sobesedniki so zavzeto spraševali po kolegih, dejavnosti in knjigah, po novih izkušnjah in univerzitetnih programih, znanstvenih ustanovah in študiju jezikov. Z zanimanjem in spoštovanjem so poslušali mnenja o naših slavističnih in političnih izkušnjah, skrbno prebirali razstavljeno knjižno bero, zlasti Slavistično revijo, Jezik in slovstvo, zbornike seminarjev slovenskega jezika, književnosti in kulture, Miklošičev zbornik, jezikovne priročnike in drugo.²

Pogledi slavistov na kongres

Množica udeležencev, prispevkov, prizorišč, sprememb in odpovedi je kljub prizadevanjem organizatorjev pripeljala do nepreglednosti dogajanja, do marsikaterega resnega ali komičnega zapleta: nekateri kolegi so mrzlično iskali kraj svojega ali kolegovega nastopa, svoje poslušalce in sobesednike; drugi pa so se srečali prav po naključju. Ob izrazih zadovoljstva s kongresom je bilo zato zadnje dni slišati tudi izraze nezadovoljstva, ki je naraslo do opaznih razsežnosti ob vprašanih sklepa kongresa, strokovne bere večdnevnega shoda najuglednejših slavistov in določanja teme ter kraja naslednjega srečanja.

Ob vprašanih nastajanju resnih, tudi finančnih zapletov v državah nekdanje Sovjetske zveze in Jugoslavije, ob dejstvu, da so se države slovanskega sveta, ki so bile pripravljene in zmožne organizirati svetovno slavistično srečanje, že zvrstile, so slavisti iz neslovanskih držav ponudili možnost, da bi 12. kongres čez pet let potekal v neslovanski državi (omenjeni sta bili Avstrija in Finska, na drugi strani pa Poljska); hkrati so predlagali, da bi določili osrednjo temo in tako preseglji razpršenost strokovnega dogajanja.

Predloga sta povzročila razkol v vrstah udeležencev, tako iz slovanskih kot iz neslovanskih držav. Zlasti starejši so menili, da je kaj takšnega nezaslišano, nesprejemljivo, ter da morajo slavisti še naprej zborovati v nespremenjenem, spontanem ozračju in v slovanskih državah oz. njihovih prestolnicah ali univerzitetnih središčih. Našli so se tudi taki, ki so v pobudi videli politične in druge nečedne nakane Zahoda. Glas so povzdignili tudi *tuji* slavisti; nekateri so govorili celo o bojkotu, če bo ostalo po starem; slišati pa je bilo tudi mlajše sile, češ, če bo določena smiselna osrednja tema kongresa (in s tem popreproščena organizacija in delo), potem je pravzaprav vseeno, kje bo srečanje potekalo. Pomembnejše od imena države in kraja je, kaj bo kongres - ob družabnem in informativnem dogajanju - prispeval v skupno zakladnico slavistike oz. znanosti.

Izid prerekanja (mi) še ni znan, čeprav se je več sogovornikov ogrevalo za Poljsko in Krakow kot kraj naslednjega srečanja.

Vsekakor pa bo tudi ta častitljiva, stara ustanova slavističnega mednarodnega množičnega sodelovanja v novih razmerah prevzemala nove oblike delovanja ter prej ali pozneje obiskala nove pokrajine.

² Slovenski del knjižne razstave je bil med najbolj obiskanimi, sicer pa obsežnejši od hrvaške, ukrajinske in srbske predstavitve skupaj; tudi po estetskem videzu so bili naši natisi primerljivi z domačimi, slovaškimi in češkimi izdelki. Večje število izvodov Slavistične revije z besedili slovenskih prispevkov in več starejših letnikov je bilo na voljo. Šli so za med.

PREJELI SMO V OCENO

Lojzka Bratuž - Marija Pirjevec, Od realizma do moderne. Tretje slovensko berilo za višje srednje šole. Izdal in založil Deželni šolski urad za Furlanijo-Julijsko krajino v Trstu. 1993. 573 str.

Književnost v prvem letniku srednje šole. Priročnik za učitelja. *Urednik dr. Vinko Cuderman.* Ljubljana, Zavod R Slovenije za šolstvo in šport. 1993. 202 str.

Suvremena metodika nastave hrvatskoga jezika. "Školska knjiga" d.d., Zagreb i Hrvatsko filološko društvo. *Gl. urednik Zvonimir Diklić.* God. XVIII. Br. 2-3. Srpanj 1993. 79 str.

Jana Kvas, Šolska ura z Gregorjem Strnišo. Interpretacija poezije. Ljubljana, Zavod R Slovenije za šolstvo in šport. 1993. 42 str.

Katalog znanja iz slovenskega jezika in književnosti za maturo in zaključne izpite na štiriletnih srednjih šolah. Ljubljana, Zavod R Slovenije za šolstvo in šport. 1993. 72 str.

Predmetni izpitni katalog za maturo. Slovenski jezik in književnost. Sestavila Republiška predmetna komisija za slovenski jezik. Ljubljana, Republiški izpitni center. 1993. 50 str.

Pahorjev zbornik. Spomini, pogledi, gradivo. *Uredili Marija Pirjevec in Vera Ban Tuta.* Trst, Narodna in študijska knjižnica v Trstu s sodelovanjem Slavističnega društva Trst, Gorica, Videm. 1993. 246 str.

Jezik i književnost u Hrvatskoj (Zbornik) urednik Mirko Bogdan (Pristina). *Ustanovljenje i razvoj književnosti pred gradnjom kulturne i pismenosti* (Književnost) na primaru *Siba na Kavovu i Matije u 20. veku* J. Ušarević (Hrvatka). *Teorija interpretacije (Zagrebčki književnoscenaristički krug)*, S. Damjanov (Novi Sad). *Slovena (slovenska) knjiga Pavicevog Huzarskog vernika*, Zlata Bojović (Beograd). *Dubrovnik*

Književnost u Hrvatskoj (Zbornik) urednik Mirko Bogdan (Pristina). *Ustanovljenje i razvoj književnosti pred gradnjom kulturne i pismenosti* (Književnost) na primaru *Siba na Kavovu i Matije u 20. veku* J. Ušarević (Hrvatka). *Teorija interpretacije (Zagrebčki književnoscenaristički krug)*, S. Damjanov (Novi Sad). *Slovena (slovenska) knjiga Pavicevog Huzarskog vernika*, Zlata Bojović (Beograd). *Dubrovnik*

Jezik in slovstvo, Letnik 39, 93/94, št. 2-3

Zinka Zorko

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Samorastniki.08
UDK 808.63-087(497.12.Koroška)

DIALEKTIZMI V PREŽIHOVI ZBIRKI SAMORASTNIKI

Ena najopaznejših značilnosti Prežihovih Samorastnikov so dialektizmi. Pisatelj je v svoje mojstrske in slikovite pripovedi vpletel posamezne narečne besede, izreke, ljudske modrosti in stalne besedne zveze, ki jih je poznal iz svojega kotljskega govora. Z njimi je obogatil slovenjski knjižni jezik in razširil meje našega vedenja in videnja z novimi, živimi ljudskimi izročilom.

Jezik in slovstvo, Letnik 39, 93/94, št. 2-3

Simona Kranjc

UDK 886.3.09-31 Ingolič A.

VPLIV NA LJUBEZENSKO TEMATIKO IN EROTIKO V INGOLIČEVIH PREDVOJNIM ROMANIH

V svojih predvojnih romanih se je Anton Ingolič lotil tem, ki v slovenski književnosti še niso bile literarno obdelane (lutkarji, viničarji, splavarji). Dogajanje, ki je temeljilo na realnih dogodkih, je prepletel z ljubezensko tematiko in erotiko.

Jezik in slovstvo, Letnik 39, 93/94, št. 2-3

Marijan Štrancar

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Boj na požiravniku.06

GROTESKNO V PREŽIHOVEM BOJU NA POŽIRAVNIKU

Prežih je svojo prvo črtilco V tujini objavil že l. 1909, prvo knjigo Povesti pa že l. 1925. Novelo Boj na požiravniku je l. 1934 napisal na Dunaju, objavil pa l. 1935 v Sodobnosti. Resnično in socialnokritično kroniko koroškega bajlarskega rodu je prepletel in obogatil s simbolnimi in grotesknimi prvimi.

Jezik in slovestvo, Vol. XXXIX (1993/94), No. 2-3

Simona Kranjc

UDK 886.3.09-31 Ingolič A.

**INFLUENCES ON THE THEMES OF LOVE AND EROTICISM IN
INGOLIČ'S PRE-WAR NOVELS**

In his pre-war novels Anton Ingolič started to use themes that had previously not been dealt with in literature (onion-sellers, wine-producers, raftsmen). Plots based on real events were intertwined with the themes of love and eroticism.

Jezik in slovestvo, Vol. XXXIX (1993/94), No. 2-3

Zinka Zorko

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Samorastniki.08
UDK 808.63-087(497.12 Koroška)

DIALECTISMS IN PREŽIH'S COLLECTION SAMORASTNIKI

One of the most evident characteristics of Prežih's *Samorastniki* are dialectisms. The writer incorporated into his masterful and picturesque narratives individual dialectal words, sayings, folk wisdoms and set phrases, which we know from his own dialect of Kodelje. With them he enriched the Slovene literary language and expanded the limits of our knowledge and scope with a new and living folk tradition.

Jezik in slovestvo, Vol. XXXIX (1993/94), No. 2-3

Margjan Štrancar

UDK 886.3 Prežihov V. 7 Boj na požiravniku. 06

THE GROTESQUE IN PREŽIH'S WORK BOJ NA POŽIRAVNIKU

Prežih published his first sketch "V tujino" ("Abroad") already in 1909 and his first book *Poveseti* (Tales) in 1925. He wrote the short novel *Boj na požiravniku* in 1934 in Vienna and published it in 1935 in *Sodobnost*. He interlaced and enriched the realist and socially critical chronicle of a poor peasant family from the Koroška region with symbolic and grotesque elements.